

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

AGNĖ GUMBINIENĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĖSTINĖS
STUDIJOS

**SOCIALINIS DARBAS SU RIZIKĄ PATIRIANČIOMIS
ŠEIMOMIS: SANTYKIŲ KŪRIMO PATIRTYS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė: prof. dr. Valdonė Indrašienė

Utena, 2023

TURINYS

Lentelių sąrašas.....	3
Paveikslų sąrašas.....	4
ĮVADAS.....	5
1. SOCIALINĘ RIZIKĄ PATIRIANČIŲ ŠEIMŲ CHARAKTERISTIKA.....	7
1.1. Riziką patiriančių šeimų samprata.....	7
1.2. Riziką patiriančių šeimų problemas lemiantys veiksniai.....	14
1.3. Riziką patiriančių šeimų situacija Lietuvoje.....	17
2. SOCIALINIS DARBAS SU RIZIKĄ PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS.....	20
2.1. Socialinio darbo su riziką patiriančiomis šeimomis organizavimas.....	20
2.2. Socialinio darbuotojo funkcijos, dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis.....	24
2.3. Socialinio darbuotojo patiriami iššūkiai dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis.....	27
3. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ SANTYKIŲ KŪRIMO PATIRTYS DIRBANT SU RIZIKĄ PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS TYRIMAS.....	31
3.1. Empirinio tyrimo metodologija.....	31
3.2. Tyrimo radiniai.....	35
3.3. Diskusija.....	60
IŠVADOS.....	63
REKOMENDACIJOS.....	65
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	67
SANTRAUKA.....	74
SUMMARY.....	76
PRIEDAI	78
AKADEMINIO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA.....	89

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Sąvokos „šeima patirianti socialinę riziką“ samprata skirstymas pagal požymius.....	9
2 lentelė. Vaikų skaičius šeimose, patiriančiose socialinę riziką.....	17
3 lentelė. Šeimų, patiriančių socialinę riziką priežastys.....	17
4 lentelė. Socialinių darbuotojų skaičius Lietuvoje 2021 m.....	30
5 lentelė. Tyrimo dalyvių demografinė charakteristika.....	33

PAVEIKSLŲ SARAŠAS

1 pav. Šeimos poreikių pagalbai vertinimo schema.....	21
2 pav. Socialinio darbo suvokiama nauda 2020 – 2021 m.....	29
3 pav. Magistrinio tyrimo loginė matrica.....	31
4 pav. Santykių kūrimas su socialinę riziką patiriančia šeima bendravimo kontekste.....	35
5 pav. Santykių kūrimas su socialinę riziką patiriančia šeima demonstruojant pavyzdį.....	38
6 pav. Santykio palaikymas su socialinę riziką patiriančia šeima tyrimo subkategorijų kontekste per išorinį vertinimą.....	42
7 pav. Santykio palaikymas su socialinę riziką patiriančia šeima tyrimo subkategorijų kontekste per neapčiuopiamas nuostatas.....	48
8 pav. Socialinio darbuotojo daromas poveikis socialinę riziką patiriančiai šeimai tyrimo subkategorijų kontekste.....	53

IVADAS

Temos aktualumas. Kaip profesinė veikla, socialinis darbas – tai įvairialypis, apimantis daug profesinių gebėjimų bei orientuotas į darbą su žmogumi. Socialiniai darbuotojai pagalbą bei paslaugas teikia užmegzdami santykį su klientu, bendraudami, pažindami jo situaciją ir jo aplinką, ieškodami ir siūlydami sprendimus. Dinamiškas keitimasis informacija tarp kliento ir socialinio darbuotojo konkrečiame kontekste yra svarbiausia pagalbos proceso dalis socialinio darbo praktikoje (Farukuzzaman ir Mahbubur, 2019) ir esminis šių dienų socialinio darbo tikslas ir jo identitetas (Rollins, 2019). Pasak Mikulėnaitės (2012) socialinio darbo procesas yra įgyvendinamas per socialinio darbuotojo ir šeimos, patiriančios socialinę riziką, sąveiką, o tarpusavio sąveikos produktas yra santykiai. Puidokienė ir Kiaunytė (2011) įžvelgė, kad plėtojant tarpusavio santykius, dialogas socialinio darbo praktikai teikia galimybę pamatyti socialiniuose reiškiniuose kitoniškumą, atpažinti skirtynes, priimti tiesos versijas.

Kaip teigia Stremauskienė ir Žibėnienė (2019), pastaraisiais metais išryškėjo socialinę riziką patiriančių šeimų problematika. Autorių teigimų, rizikos veiksniai, tokie kaip skurdas, nedarbas, ribotos galimybės dalyvauti darbo rinkoje, įvairios priklausomybės, nusikaltimas, vaikų nepriežiūra ir kt. analizuoti plačiai lietuvių ir užsienio autorių moksliniuose darbuose. Socialiniai darbuotojai, teikiantys pagalbą socialinę riziką patiriančioms šeimoms dažnai ir patys patiria stresą bei riziką atlikdami darbo funkcijas. Rizikos analizė socialinio darbuotojo, dirbančio su socialinę riziką patiriančia šeima taip pat analizuota Bičkutės ir Liobikienės (2011), tačiau mažiau analizuotas socialinis darbas su riziką patiriančiomis šeimomis, remiantis santykių kūrimo patirtimis.

Temos naujumas ir ištirtumas. Lietuvos ir užsienio mokslininkai savo darbuose analizuoja įvairius socialinio darbo su riziką patiriančiomis šeimomis aspektus. Analizuoti socialinių darbuotojų sunkumai teikiant socialines paslaugas šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius (Stremauskienė ir Žibėnienė, 2014; Kraskauskienė, 2015); socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų įsitraukimas į neformalųjį ugdymosi procesą (Augutavičius, 2019); socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinių problemų turinčiomis šeimomis patiriama profesinė rizika (Žibėtienė ir Mikniūtė, 2016).

Taip pat analizuotas socialinio darbuotojo vaidmuo teikiant pagalbą šeimai (Budrytė ir Kasnauskienė, 2017; Robbins, 2016; Saint-Jacques ir kt., 2018) bei socialinės pagalbos organizavimas šeimose, patiriančiose socialinę riziką (Kavaliauskienė, 2014; Thesis, 2020). Šeimos įgalinimas, pažvelgiant į įvairius socialinius veiksnius analizuotas lietuvių autorių (Dvarionas ir kt., 2014; Sakavickienė, 2014) bei analizuotas ir mediatoriaus vaidmuo socialinio darbo profesinės veiklos kontekste (Raupienė ir Kavaliauskienė, 2021). Neapibrėžtumo

aspektai socialiniame darbe (Rimkus; 2015) ir socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjų tarpusavio santykiai (Prakapas, 2007; Crowter ir Cown, 2011).

Tyrimo problema. Kaip rodo tyrimų pažvaga, moksliniuose tyrimuose dažniausiai analizuojama socialinės rizikos veiksnių daromą įtaką šeimai, joje augantiems vaikams, šeimos įgalinimą savarankiškai spręsti kylančias problemas bei socialinio darbuotojo vaidmenį, šeimų patiriančių socialinės rizikos veiksmus, pagalbos procese. Tačiau Lietuvoje pasigendama duomenų, atskleidžiančių socialinio darbo su šeimomis, patiriančiomis socialinę riziką, santykių kūrimo aspektus. Analizuojamos temos naujumas sietinas su tuo, kad socialinis darbas su riziką patiriančiomis šeimomis analizuojamas santykių kūrimo patirčių kontekste.

Probleminis klausimas. Kaip organizuoti socialinį darbą su riziką patiriančiomis šeimomis, remiantis santykių kūrimo patirtimis?

Darbo tikslas. Atskleisti socialinio darbuotojo tarpusavio santykių su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis ypatumus.

Tyrimo objektas. Socialinis darbas su riziką patiriančiomis šeimomis, remiantis santykių kūrimo patirtimis.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti teorinius riziką patiriančių šeimų aspektus;
2. Identifikuoti socialinio darbo ypatumus su riziką patiriančiomis šeimomis;
3. Atskleisti socialinių darbuotojų santykių kūrimo patirtis dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros ir dokumentų lyginamoji analizė, apibendrinimas bei interpretavimas.
2. Tyrimo duomenų rinkimo metodas – interviu.
3. Tyrimo duomenų apdorojimo metodas - kokybinė turinio (content) analizė.

1. SOCIALINĘ RIZIKĄ PATIRIANČIŲ ŠEIMŲ CHARAKTERISTIKA

Šioje darbo dalyje, remiantis mokslinių šaltinių ir dokumentų analize, pateikiama riziką patiriančių šeimų samprata, analizuojami veiksniai lemiantys riziką patiriančių šeimų problemas bei apžvelgiama šių šeimų situacija Lietuvoje.

1.1. Riziką patiriančių šeimų samprata

Prieš pradėdant analizuoti temą svarbu aptarti šeimos sampratos aiškinimą. Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje (2008), šeima apibūdinama kaip „esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeimyniniams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą. Pabrėžtina, kad ši samprata kartu siejama su santuokos identitetu bei savotišku vertybių identifikavimu, t. y. gervės puoselėjimu bei ištikimybės pasižadėjimu. Pastebima ir tai, kad šeimos samprata plačiąja prasme kaip tautos ir valstybės dalis siejama su tęstinumu. Kaip teigia Pangonytė ir Perkumienė (2015, p. 36), „šeima kaip bendruomenė, atlieka funkcijas, apimančias visas gyvenimo sritis, ko negali jokia kita visuomenės struktūra. Šeima yra svarbiausia emocinio ir materialinio rėmimo institucija (struktūra), jos narių augimo ir gerovės garantas. Ji yra pagrindinis gamybos ir vartojimo socialinis vienetas, todėl jos vieta ekonominių procesų centre“. Pastarųjų autorių šeimos sampratos interpretacija siejama su funkcijomis šeimoje. Ši samprata išsiskiria tuo, jog santuoka vertinama kaip gamybos ir vartojimo užtikrinimo garantas visuomenėje. Svarbu pabrėžti ir tai, kad ekonominę gerovę autorės įžvelgia ir šeimoje kaip gerovės garante.

Tuo tarpu Solovjovas (2014) šeimos sampratą pateikia dviem aspektais. Pirmasis tai „maža socialinė grupė“. Ši samprata siejama su daugiau nei vienu asmeniu socialinėje grupėje. Autorius šeimą taip pat apibrėžia kaip „kartu gyvenančių giminaičių grupę, kurią sieja vienas šeimos biudžetas“. Ši samprata atitinka du aspektus, t. y. kartu gyvenantys ir vieno biudžeto asmenų grupė. Tuo tarpu Tijūnėlienė (2016) teigia, kad „šeima - tėvų ir vaikų gyvenimo bendrija, kurioje vaikas pažįsta gerį ir blogį, suvokia savo žmogiškąją esmę, gauna socialumo, pasaulėžiūros pagrindus“. Šis autorės teiginys siejamas su šeimos kaip pirmosios ir svarbiausios vaiko ugdymo institucijos samprata. Apie vertybes, analizuojant šeimos sampratą taip pat pažymi Enell ir Wilińska (2022). Autorių teigimu, žmogaus samprotavimai apie šeimą dažnai

remiasi norminėmis vertybėmis, kaip „turėtų“ gyventi šeimos gyvenimą, ir suvokiamais šeimos narių įsipareigojimais vienas kitam. Šias vertybes formuoja specifiniai socialiniai ir istoriniai kontekstai. Autorių samprotavimas išskirtinis tuo, kad šeimos samprata siejama su idealistiškomis vertybėmis kartu priskiriant įsipareigojimus vienas kitam. Šios vertybės yra istorinio ir socialinio konteksto, siejamos su suvokimu. Pastebima, kad istorinį aspektą šeimos sampratoje taip pat įžvelgia Vasiliauskas ir Vasiliauskienė (2022). Jų teigimu, tradicinė šeimos samprata, atsiradusi dėl skirtingų teisės tradicijų istorinės raidos, remiasi santuokos institutu. Nepriklausomai nuo valstybėje egzistuojančios religinės tradicijos, santuoka, kaip šeimą steigianti institucija, istoriškai buvo suvokiama kaip vyro ir moters sąjunga (Vasiliauskas ir Vasiliauskienė, 2022). Pabrėžtina tai, kad pastarieji autoriai šeimos sampratos analizei pasirenka santuokos institutą, laikydami tai šeimos pagrindu. Svarbu ir tai, kad autoriai apibrėždami santuoką kartu pateikia vyro ir moters sąjungos reikšmę. Analizuojant sampratas tai pat tikslinga analizuoti LR konstitucijoje pateikiamą šeimos apibrėžimą. „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“ (LR Konstitucija, 1992). Taip pat LR Konstitucijoje (1992) nurodoma, jog „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“, kas rodo dviejų piliečių laisvą norą kurti šeimą.

Taigi, analizuojamos šeimos sampratos siejamos su vyro ir moters noru sudaryti šeimą, kur šeima yra laikoma vertybe. Pateiktose šeimos sampratų interpretacijose šeima tapatinama su bendrijos (Tijūnėlienė, 2016), grupės ar bendruomenės (Pangonytė ir Perkumienė, 2015) skirstymu. Ne mažiau svarbu tai, kad pati sąvoka yra siejama su pozityviu požiūriu ir motyvacija: vaikas pažįsta gerį (Tijūnėlienė, 2016), jos narių augimo ir gerovės garantas (Pangonytė ir Perkumienė, 2015), esminis visuomenės gėris (Valstybinės šeimos politikos koncepcija, 2008). Svarbu pabrėžti ir tai, kad šeima yra bet kurios visuomenės pagrindas ir nors laikui bėgant šeimos samprata keičiasi, tačiau ji išlieka viena iš svarbiausių socialinių institucijų, kuri užtikrina asmenybės vystymąsi ir raidą.

Tumelis (2001) pateikia 3 šeimos struktūrinius tipus:

1. „nuklearinė šeima (susideda tik iš tėvų ir nuo jų priklausančių vaikų),
2. išplėstinė šeima (susideda iš tėvų, vaikų ir kartu su jais gyvenančių kitų giminaičių),
3. nepilna šeima (vaikai be vieno ar abiejų tėvų).

Autoriaus teigimu, nepilnomis šeimoms priskiriama dar netekėjusi moteris su vaiku, niekada santuokoje nebuvęs asmuo, dažniausiai moteris, turinti vaiką, buvusios nuklearinės šeimos vienas iš tėvų, dažniausiai moteris su vaikais (skyrybų, našlystės, nelaimingų atsitikimų ir kitais atvejais)“.

Kaip teigia Bartkutė ir Čižinienė (2012), šiuolaikinėje visuomenėje vis daugėja išsituokusių bei niekada santuokoje nebuvusių šeimų skaičius, kuriose vaikų gyvenamoji vieta

nustatoma su vienu iš skyrių gyvenančių tėvų, dažniausiai motina. „Šeimoje vaikui įdiegiamos pagrindinės vertybės, taisyklės, normos, vaikas rengiamas gyvenimui visuomenėje, tačiau sutrikus šeimos tinkamam funkcionavimui, ji tampa disfunkcine, neigiamai veikiančia visuomenėje, patiriančia įvairaus pobūdžio problemas“ (Bartkutė ir Čižinienė, 2012). Būtent todėl, svarbu aptarti ir socialinės rizikos bei šeimos, patiriančios socialinę riziką sampratas.

LR Socialinių paslaugų įstatyme (2006) ir LR piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (2003) socialinę riziką apibrėžiama kaip „veiksniai ir aplinkybės, dėl kurių asmenys patiria ar yra pavojus patirti jiems socialinę atskirtį: suaugusiųjų socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti ir ugdyti vaikus (įvaikius) stoka ar nebuvimas; vaikų (įvaikių) visapusiško fizinio, protinio, dvasinio, dorovinio vystymosi ir saugumo sąlygų neužtikrinimas; psichologinė, fizinė ar seksualinė prievarta; smurtas; įsitraukimas ar polinkis įsitraukti į nusikalstamą veiklą; piktnaudžiavimas narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, alkoholiu, priklausomybė nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, alkoholio, azartinių lošimų; elgetavimas, valkatavimas, skurdas ir benamystė; motyvacijos dalyvauti darbo rinkoje stoka ar nebuvimas“. Analizuodami socialinės rizikos sampratą mokslininkai pažymi, kad socialinė rizika tai įvairios visuomeninio gyvenimo aplinkybės, sudarančios sąlygas socialinei asmens atskirčiai atsirasti (Kondrotaitė, 2006, p. 57), kurios paspartina socialinės atskirties formavimąsi (Bitinas, 2011). Kaip teigia Kondrotaitė (2006), bet kuri šeima gali patekti į krizines situacijas ar susidurti su socialinės rizikos veiksniais, pažeidžiančiais šeimos santykių pusiausvyrą ir sėkmingą šeimos funkcionavimą.

Toliau darbe analizuojamos šeimos patiriančios socialinę riziką samprata. Mokslinėje literatūroje ir teisės aktuose gausu šios sampratos interpretavimų, kuriuos tikslinga skirstyti pagal požymius (1 lentelė).

1 lentelė. Sąvokos „šeima patirianti socialinę riziką“ samprata skirstymas pagal požymius

Požymis	Sąvokos „šeima patirianti socialinę riziką“ samprata
Krizės vyravimas	Tai šeima, kurioje šiuo metu vyrauja krizė, kurios atsiradimą nulėmė tam tikros priežastys: tai vieno ar kelių šeimos narių piktnaudžiavimas psichiką veikiančiomis medžiagomis; polinkis azartiniais lošimais; vaikų nepriežiūra ar leidimas jiems valkatauti, elgetauti; negalia; skurdas; socialinių įgūdžių stoka, dėl kurios tėvai negeba ar nemoka tinkamais būdais prižiūrėti, ugdyti savo vaikus, yra linkę naudoti psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą; valstybės paramą naudoja priešingai šeimos interesams, ne pagal paskirtį (Kondrotaitė, 2006, p. 57).
	Tai šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas arba keli šeimos nariai naudoja fizinę, seksualinę, psichologinę prievartą; dėl piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis, negalios, skurdo, socialinių arba tėvystės įgūdžių, stokos arba vaikui skirtų pinigų naudojimo ne pagal paskirtį tėvai neatlieka arba netinkamai

	atlieka savo pareigas auklėti ir prižiūrėti vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, sudaryti sąlygas jiems vystytis ir vykti jų socializacijai, aprūpinti gyvenamuoju būstu (Vareikytė, Gudelis, Guogis, Kaziliūnas ir Mickus, 2006). Tai šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja psichoaktyviosiomis medžiagomis; yra priklausomi nuo azartinių lošimų; neprižiūri savo vaikų, leidžia jiems valkatauti, elgetauti; dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali ar nemoka prižiūrėti vaikų; naudoja psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą; gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams (Burton, 1990).
Funkcionavimo sutrikdymas	Šeima, kurią ištiko daugybė pažeidimų – sutriko šeimos narių tarpusavio ryšiai, ryšiai su išoriniu pasauliu, finansinė padėtis, atskirtis ir skurdas, priklausomybės, prievartiniai aktai ir su jais susiję reiškiniai (Erikson, 2014). Socialinės rizikos šeimos išsiskiria chaotiška sąveika ir problemų seka, kuri paliečia visus šeimos narius (Rimkienė, Motečienė ir Varžinskienė, 2013). Tai šeima, kurios tinkamas funkcionavimas yra sutrikdytas dėl įvairių priežasčių, tokios šeimos jaučia nevisavertiškumo kompleksus (Sadauskas, 2010). Šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi (Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, 2004). Šeimos, kurių socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės ar neįgalūs vaikus auginančios šeimos, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės narkotikams, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia vaikų atžvilgiu (Leliūgienė, 2003). Šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko bei produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo, 2003).
Šeimos funkcijų sutrikimas	Tai šeimos kaip socialinio instituto ir kaip mažos pirminės socialinės grupės tipas, kuris dėl savo ypatybių neatitinka savo paskirties ir neviseiškai vykdo savo funkcijas, yra labiau veikiamą neigiamų socialinių veiksnių ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui (Guščinskienė, Kondrotaitė, 2006). Tai yra tokia šeima, kurioje dėl tam tikrų rizikos veiksnių raiškos, kurie apima tėvystės ir socialinius gebėjimus, vertybines nuostatas, elgesio modelius ar žalingus įpročius, suaugusieji negali tinkamai pasirūpinti šiose šeimose augančiais vaikais (Augutavičius, 2019).
Socialinės rizikos veiksnių identifikavimas	Tai veiksniai ir aplinkybės, dėl kurių asmenys patiria ar yra pavojus patirti jiems socialinę atskirtį: suaugusiųjų socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti ir ugdyti vaikus (įvaikius) stoka ar nebuvimas; vaikų (įvaikių) visapusiško fizinio, protinio, dvasinio, dorovinio vystymosi ir saugumo

	sąlygų neužtikrinimas; psichologinė, fizinė ar seksualinė prievarta; smurtas; įsitraukimas ar polinkis įsitraukti į nusikalstamą veiklą; piktnaudžiavimas narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, alkoholiu, priklausomybė nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, alkoholio, azartinių lošimų; elgetavimas, valkatavimas, skurdas ir benamystė; motyvacijos dalyvauti darbo rinkoje stoka ar nebuvimas (Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas 2003).
	Tai yra tokia šeima, kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui (LR Socialinių paslaugų įstatymas, 2006).
	Tai šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja smurtą prieš vaikus, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Tokiai šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta globa (rūpyba) arba (ir) apribota tėvų (tėvo ar motinos) valdžia (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Šaltinis: sudarytas darbo autorės.

Krizės vyravimas kaip požymis išvelgiamas Kondrotaitės (2006), Vareikytės, Gudelio, Guogio, Kaziliūno ir Mickaus (2006), ir Burton (1990) pateikiamose sampratos. Funkcionavimo sutrikdymas kaip šeimos patiriančios socialinę riziką požymis atsiskleidžia Erikson (2014), Rimkienės, Motečienės ir Varžinskienės (2013), Sadausko (2010) ir Leliūgienės (2003) tyrimuose. Pastarasis požymis išskiriamas ir teisės aktuose: Darbo su šeimomis, patiriančiomis socialinę riziką, metodinės rekomendacijoje (2004) bei Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo (2003).

Šeimos funkcijų sutrikimo požymį išskyrė Guščinskienė ir Kondrotaitė (2006) bei Augutavičius (2019). Socialinės rizikos veiksniai identifikuojami Darbo su šeimomis, patiriančiomis socialinę riziką, metodinėse rekomendacijose (2004) bei Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo (2003).

Psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą kaip socialinę riziką patiriančių šeimų požymį išryškina Kondrotaitė (2006), Burton (1990). Šis požymis akcentuojamas ir Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (2006), LR Socialinių paslaugų įstatyme (2006),

Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme (2003), Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo (2003). Tuo tarpu Leliūgienė (2003) pateikdama socialinę riziką patiriančių šeimų sampratą įvardina kokios tai šeimos: pabėgėlių, daugiavaikės ar neigalius vaikus auginančios šeimos, nepilnos šeimos ir kt.

Augutavičius (2019), Erikson (2014) didžiausią dėmesį skiria rizikos veiksnių išraiškai bei šeimos daugybinių pažeidimų reiškiniams. Burton (1990) socialinę riziką patiriančių šeimų sampratą sieja su krizėmis dėl vieno ar kelių asmenų elgesio, susijusio su socialinės rizikos veiksnių įtaka. Guščinskienė ir Kondrotaitė (2006) socialinę riziką patiriančios šeimos apibūdinimui pasitelkia funkcijų šeimoje aiškinimą teigdamos, kad pastaroji yra tokia šeima, kur vykdomos ne visos šeimos funkcijos, o prioritetas tokiose šeimose skiriamas neigiamų socialinių veiksnių realizavimui. Kondrotaitės (2006, p. 57) teigimu: „nemaža rizikos veiksnių, kurie lemia šeimų patiriančių socialinę riziką atsiradimą, sąlygiškai galima suskirstyti į dvi dideles grupes.

- šeimos struktūros ypatumai (nepilnos, menkai aprūpintos šeimos; šeimos, kuriose yra neigalių arba lėtinėmis ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra; šeimos, kurių narys / nariai yra įkalinimo vietose arba ką tik grįžo iš jų ir yra socialinės adaptacijos procese; taip pat asmenys, priklausantys kokiai nors socialinės rizikos grupei);
- šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis: bendrų visuomeninio gyvenimo ir buities interesų ir tikslų nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, grubūs ir žiaurūs santykiai su artimaisiais“.

Analizuojant Kondrotaitės (2006), Vareikytės, Gudelio, Guogio, Kaziliūno ir Mickaus (2006), Burton (1990), Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymą (2006), LR Socialinių paslaugų įstatymą (2006), Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymą Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo (2003) sąvokos interpretavimus pastebima, kad sąvoka šeima patirianti socialinę riziką kartu suvokiama per socialinės rizikos veiksnus, tokius kaip piktnaudžiavimas psichiką veikiančiomis medžiagomis, polinkis į azartinius žaidimus, vaikų nepriežiūra, socialinių įgūdžių stoka ir kt. Svarbu pabrėžti ir tai, kad socialinę riziką patiriančiai šeimai „priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta globa (rūpyba) arba (ir) apribota tėvų (tėvo ar motinos) valdžia“ (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006). Tėvų valdžios apribojimas siejamas su negebėjimu pasirūpinti nepilnamečiais vaikais. Dėl šios

priežasties vaikais rūpinasi laikinieji globėjai, kurių namuose vaikams yra saugiau nei tėvų namuose.

Analizuojama sąvoka yra aktuali, analizuojama įvairiuose kontekstuose ir interpretuojama ne vieną dešimtmetį. Pavyzdžiui Ivanauskienė (2012), socialinę riziką analizavo remiantis moters patirtimis. Jos teigimu, socialinę riziką patirianti „šeima prasideda nuo tėvų meilės ir saugumo savo vaikui (vaikams) neužtikrinimo, negebėjimo patenkinti vaikų bazinius poreikius, ryšio su tėvais nebuvimu ir stabilumo neužtikrinimu. Kartu su tuo seka įtampos atsiradimas bei negebėjimas ją valdyti, psichologinio smurto keliamos pasekmės bei vienatvės jausmas bei negebėjimas palaikyti“ (Ivanauskienė, 2012). Asmens gerovei tiesioginę įtaką darantys veiksmai, bei veiksniai tiesiogiai įtakojantys gyvenimo kokybę ir šeimos modelio kūrimą yra ateities perspektyvose. Papildant socialinę riziką patiriančios šeimos sampratą Osewska ir Lombaerts (2008) interpretavimu šeimos katechezės kontekste, galima daryti prielaidą, kad „šeima šiuolaikinėje visuomenėje keičiasi tiek, kad netgi diagnozuojama jos, kaip pamatinės institucijos, pabaiga. Tradicinė šeimos katechezė patiria krizę. Šiuolaikinė įranga ar efektyvesni mokymo metodai neveiksmingi, nes iššūkiai yra fundamentalūs, susiję su globaliu asmeninės ir kolektyvinės sąmonės pasikeitimu“. Remiantis autorių interpretavimu galima pastebėti, jog pastarosios autorės išvelgia šeimos kaip socialinio vieneto griūtį dėl mokymo metodų neveiksmingumo bei požiūrio pasikeitimo.

Apibendrinant galima teigti, jog šeimos sampratos siejamos su vyro ir moters noru sudaryti šeimą, kur šeima yra laikoma vertybe bei socialiniu vienetu. Šeima kartu tapatinama su bendrijos, grupės ar bendruomenės sąvokomis. Ne mažiau svarbu tai, kad pati sąvoka yra siejama su pozityviu požiūriu ir motyvacija, siejama su vaikų gėrio pažinimu, šeimos narių augimo ir gerovės garantu bei esminiu visuomenės gėriu. Šeima patirianti socialinę riziką skiriama pagal šiuos požymius: krizės vyravimas dėl vaikų nesaugumo šeimoje, funkcionavimo sutrikdymas dėl chaotiškumo bei problematinių veiksmų sekos, šeimos funkcijų sutrikimas dėl netinkamo ir nepakankamo jų vykdymo bei socialinės rizikos veiksnių identifikavimas pagal rizikos lygį. Šeima patirianti socialinę riziką, tai šeima, kurioje vienas arba abu tėvai piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, yra priklausoma nuo azartinių žaidimų, stokoja socialinių įgūdžių, netinkamai paskirsto socialines pajamas, gyvena skurde, naudoja smurtą prieš vaikus bet kokia galima forma, ko pasekoje kyla pavojus šeimoje augantiems nepilnamečiams vaikams.

1.2. Riziką patiriančių šeimų problemas lemiantys veiksniai

Analizuojant riziką patiriančių šeimų problemas svarbu apibrėžti riziką šeimose lemiančius veiksnius.

Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme (2003) ir Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (2006) pateikiami socialinės rizikos atsiradimą lemiantys veiksniai:

- suaugusiųjų socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti ir ugdyti vaikus (įvaikius) stoka ar nebuvimas;
- vaikų (įvaikių) visapusiško fizinio, protinio, dvasinio, dorovinio vystymosi ir saugumo sąlygų neužtikrinimas;
- psichologinė, fizinė ar seksualinė prievarta;
- smurtas;
- įsitraukimas ar polinkis įsitraukti į nusikalstamą veiklą;
- piktnaudžiavimas narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, alkoholiu, priklausomybė nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, alkoholio, azartinių lošimų;
- elgetavimas, valkatavimas, skurdas ir benamystė;
- motyvacijos dalyvauti darbo rinkoje stoka ar nebuvimas.

Pabrėžtina, kad, kad Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (2006) bei Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme (2003) pateikiamas platus ir išsamus riziką patiriančių šeimų problemų priežasčių sąrašas.

Fedulova (2007) riziką patiriančių šeimų problemas lemiančius veiksnius skiria į šias grupes:

- socialiniai ekonominiai veiksniai (susiję su žemu materialiniu šeimos lygiu, nedarbu, prastomis gyvenimo sąlygomis, pajamų nebuvimu);
- socialiniai demografiniai veiksniai (susiję su vieno ar abiejų tėvų nebuvimu, svetimais vaikais šeimoje, ne pirma santuoka);
- medicininiai - sanitariniai veiksniai (susiję su nepalankiomis gyvenimo sąlygomis, neįgaliais šeimoje, įvairiomis lėtinėmis ar paveldėtomis ligomis);
- psichologiniai - pedagoginiai veiksniai (susiję su tarpasmeninių santykių sutrikimais šeimoje, vertybinę šeimos narių orientacijos deformacija, tėvų ir vaikų susvetimėjimu, emocijų problemomis, vertybių deformacija, auklėjimo trūkumas);

- kriminaliniai veiksniai (susiję su žiauriu elgesiu šeimoje, parazituojančiu tėvų gyvenimu, piktnaudžiavimu alkoholiu ir kitomis narkotinėmis medžiagomis, smurtas šeimoje)“ (p. 49).

Sadauskas ir Leliūgienė, (2012, p. 57) pabrėžia, kad „socialinės rizikos veiksniai šeimoje gali atsirasti dėl ekonominių sunkumų, negebėjimo tinkamai auklėti vaikus, konfliktų šeimoje ir su aplinkiniais, alkoholizmo, priklausomybės narkotinėms medžiagoms ar smurto šeimoje“. Remiantis autorių tyrimu, galima daryti prielaidą, kad pažeidžiamumą lemia socialinės rizikos veiksnių įtaka. Tuo tarpu Augutavičius ir Butvilas (2018, p. 98) pabrėžia, kad „socialinė rizika yra siejama ne tik su rizikos veiksniais vaikui ir šeimai, tačiau ir su socialine atskirtimi, skurdu, bedarbyste ir priklausomybe nuo socialinių išmokų“.

Ališauskienė (2005) nurodo, kad socialinės rizikos veiksnių atsiradimas šeimoje gali būti sietinas su: vaiku, šeima ir kita socialine aplinka. Bartkutė ir Čižikienė (2012) išskiria pagrindinius veiksnius, lemiančius riziką patiriančių šeimų problemas. Šie veiksniai siejami su alkoholio bei kitų psichotropinių medžiagų vartojimu bei smurtu, nukreiptu prieš vaikus ir/arba kitus šeimos narius. Pastebima tai, kad autorės alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimą sieja su tuo, jog šeimos maitintojas (maitintojai) šeimos pajamas naudoja ne pagal paskirtį ir eikvoja laikinų problemų realizavimui. Pagarbos trūkumas bei netinkamas vaikų auklėjimas kartu siejamas su tuo, jog tokie vaikai savo šeimose neturės tinkamų įgūdžių auklėti savo vaikus. Tai dažnu atveju siejama su socialine aplinka, kurioje gyvena šeima. Visi įvardijami veiksniai turi neigiamos įtakos šeimos vaikų produktyviam augimui ir vystymuisi.

Leliūgienė (2003), be jau išskirtų Bartkutės ir Čižikienės (2012) veiksnių, papildomai išskiria sekančius veiksnius: nepakankamos ekonominės sąlygos, netinkamos psichologinės sąlygos, vaikų auklėjimo stoka bei konfliktiniai santykiai artimoje aplinkoje. Autorės teigimu, tokios šeimos funkcionalumas visuomenėje yra sutrikdytas bei tokioje šeimoje tampa aktualus savivertės klausimas. Virbalienės (2018) teigimu, asmuo, neturintis savivertės jautriai išgyvena įtampą, kuri kartu siejama su skurdu, priklausomybėmis, fizine ir psichine sveikatos gerove. Leliūgienės (2003, p. 38) teigimu, „asmuo atsidūręs socialinėje atskirtyje, patiria izoliaciją, atribojančią individą nuo tokių socialinių institucijų kaip: darbo rinka, šeima, neformalios draugų, pažįstamų grupės, socialinės paramos sistemos, politinės institucijos“.

Minėtų mokslininkų (Leliūginė, 2003; Bartkutė ir Čižikienė, 2012) įžvalgas, papildoma tokios priežastys kaip socialinių įgūdžių stoka auklėjimui, vaikų gerovės neužtikrinimas, prievarta, nusikalstamos veiklos toleravimas ir įsitraukimas į ją, elgetavimas, neįsitraukimas į darbo rinką, išnaudojimas prekybai žmonėmis.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinę riziką patiriančių šeimų problematiką suponuoja įvairios priežastys. Paprastai priežastys būna kompleksinio pobūdžio. Ivanauskienė

(2008) pažymi, kad dažnai problemos prasideda nuo žemos savivertės, ryšio tarp šeimos narių nebuvimo, netinkamo tėvų auklėjimo ir socializacijos proceso nebuvimo. Tačiau, kaip teigia Taljūnaitė (2004), socialinę riziką patiriančioms šeimoms „socialiniu demografiniu aspektu priskirtinos tokios žmonių grupės, kaip pensininkai, vaikai našlaičiai; o socialiniu profesiniu požiūriu priskiriami asmenys, kurių gaunamas darbo užmokestis yra mažas, priskirtini, kai kurių profesijų atstovai“. Tai rodo, jog socialinę riziką patiriančių šeimų priežastys gali būti labai įvairios.

Kaip teigia Repetti ir kt., (2002), rizikos šeimų atsiradimą kartu lemiamas ir genetikos faktorius. Atlikti tyrimai rodo, kad vaikai augę rizikos veikiuose šeimose ir patys sukuria tokio pat rizikos faktorių šeimas. Tai sietina su vidiniais ir išoriniais veiksniais, lemiančiais asmenybės vystymąsi socialinės rizikos grupėje. Tokie faktoriai kaip smurtas, priklausomybės, skurdas, stresas neigiamai veikia asmenybės formavimąsi, todėl tokiose šeimose augantys vaikai yra agresyvesni, susiduria su fizinės ir psichinės sveikatos problemomis. Remiantis autorių atliktais tyrimais pastebėta, kad tokiose šeimose vaikai pradeda rūkyti, vartoti alkoholį bei psichotropines medžiagas dar ankstyvoje vaikystėje. Pastebėta ir tai, kad tokių šeimų vaikai dažniau susiduria su panikos atakomis, depresija, chroniškais ligomis. Pastebėta ir tai, kad tokių šeimų vaikai lytinį gyvenimą pradeda anksčiau nei normaliose šeimose gyvenantys vaikai.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad riziką patiriančių šeimų problemas lemiančius veiksnius, galima skirstyti į nulemtas socialinių, demografinių, ekonominių, medicininių, psichologinių, pedagoginių bei kt. veiksnių. Dėl socialinių rizikų poveikio šeimos funkcionalumas yra sutrikdytas, ko pasekoje šeima gali atsidurti socialinėje atskirtyje. Paprastai taip atsitinka dėl šeimą veikiančių krizių. Pagrindinėmis priežastimis, kurios lemia riziką patiriančių šeimų problemas galima įvardinti ribotos pajamas, nepilnavertiškumo atsiradimą ir savivertės nebuvimą, skurdą, ilgalaikę bedarbybę ir kt. Svarbu pabrėžti, jog socialinės atskirties veiksniai dažnai būna įvairialypiai ir apima kelias skirtingas sritis.

1.3. Riziką patiriančių šeimų situacija Lietuvoje

Analizuojant riziką patiriančių šeimų situaciją Lietuvoje tikslinga aptarti Statistikos departamento duomenis. Pabrėžtina, kad statistikos departamentas pateikia tik 2014-2018 m. vaikų skaičių, augančių šeimose, patiriančiose socialinę riziką (2 lentelė).

2 lentelė. *Vaikų skaičius šeimose, patiriančiose socialinę riziką*

	2014	2015	2016	2017	2018
Lietuvos Respublika	19 668	19 043	18 756	18 415	17 430
Vilniaus apskritis	3 268	3 222	3 208	3 159	2 967
Alytaus apskritis	1 150	1 202	1 158	1 077	1 035
Kauno apskritis	3 350	3 187	2 954	2 832	2 814
Klaipėdos apskritis	1 747	1 693	1 725	1 779	1 649
Marijampolės apskritis	1 581	1 422	1 431	1 378	1 234
Panevėžio apskritis	2 416	2 345	2 224	2 207	2 034
Šiaulių apskritis	2 553	2 491	2 535	2 516	2 453
Tauragės apskritis	1 061	1 036	1 053	1 048	894
Telšių apskritis	1 169	1 131	1 146	1 142	1 098
Utenos apskritis	1 373	1 314	1 322	1 286	1 252

Šaltinis: statistikos departamentas, 2022

Apibendrinant 2 lentelėje pateiktus duomenis galima daryti išvadą, kad vaikų, augančių šeimose, patiriančiose socialinę riziką, skaičius kiekvienais metais mažėja. Pastebima, kad didžiausias vaikų skaičius šeimose, patiriančiose socialinę riziką 2018 metais buvo fiksuoti vidurio ir vakarų Lietuvos regionuose. Mažiausias vaikų, augančių rizikos šeimose, skaičius fiksuotas Tauragės apskrityje.

Analizuojant vaikų skaičių šeimose, patiriančiose socialinę riziką, taip pat tikslinga apžvelgti priežastis, dėl kurių šeimos įtrauktos į patiriančių socialinę riziką sąrašus (3 lentelė).

3 lentelė. *Šeimų, patiriančių socialinę riziką priežastys*

	2014	2015	2016	2017	2018
Vaikų skaičius šeimose, patiriančiose socialinę riziką, iš viso	19 668	19 043	18 756	18 415	17 430
Dėl tėvų girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo	8 548	8 049	7 578	7 074	6 578
Dėl tėvų vaiko priežiūros įgūdžių stokos	8 751	9 069	9 526	9 551	9 100
Dėl vaikai nustatytos laikinosios globos	406	401	408	475	474
Dėl netinkamo paramos naudojimo	123	106	84	72	60
Dėl tėvų prievartos prieš vaikus	356	315	361	478	506

Dėl laikino tėvų valdžios apribojimo ir vaikui nustatytos nuolatinės globos	101	111	94	88	89
Dėl tėvų piktnaudžiavimo azartiniais žaidimais	–	–	–	–	–
Dėl kitų priežasčių	777	715	678	677	623

Šaltinis: statistikos departamentas, 2022

Apibendrinant 3 lentelėje pateiktus duomenis galima teigti, kad daugiausiai šeimų, įtrauktų į patiriančių socialinę riziką sąrašą yra dėl tėvų vaiko priežiūros įgūdžių stokos. Kita dažna priežastis, kodėl šeimos įraukiamos į šeimų, patiriančių socialinę riziką sąrašą, yra - tėvų girtavimas bei psichotropinių medžiagų naudojimas. Analizuojant lentelės duomenis pastebima, kad šeimų, patiriančių socialinę riziką dėl tokių priežasčių kaip tėvų prievartos prieš vaikus rodiklis augo. Dėl tėvų vaiko priežiūros įgūdžių stokos rodiklis iki 2017 m. augo, mažėjimas pastebimas tik 2018 m. Tendencingas rodiklio kritimas pastebimas dėl tėvų girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo, dėl netinkamo paramos naudojimo, dėl laikino tėvų valdžios apribojimo bei dėl kitų, lentelėje neanalizuotų priežasčių. Dėl vaikui nustatytos laikinosios globos rodiklis mažėjo, tačiau 2017 ir 2018 metais pastebimas augimas. Laikinoji globa nustatoma tuomet, kai identifikuojama, jog socialinės rizikos veiksnius patiriančioje šeimoje vaikui ar vaikams augti yra nesaugu ir vaiko globa laikinam periodui perduodama laikiniesiems globėjams. Kaip teigia Alifanovienė ir Tautkutė (2006), vaiko globa paprastai suprantama kaip „vaiko atskyrimas nuo probleminių tėvų“. Svarbu paminėti, kad laikinas tėvų valdžios apribojimas reiškia, jog tėvams pakeitus elgesį ir darant pažangą savo gyvenime vaikai į jų šeimas sugrįš. Tuo tarpu nuolatinis globos priskyrimas globėjams rodo, jog tėvų teisės apribotos teismo sprendimu dėl daromos žalos ir nėra duomenų, kad tėvų elgsena gali pasikeisti.

Pažymėtina ir tai, kad dėl tėvų polinkio į azartinius žaidimus nagrinėjamu laikotarpiu tokių šeimų fiksuota nebuvo. Mažiausiai vaikų gyvenančių šeimose, patiriančiose socialinę riziką buvo dėl netinkamo paramos vaikui naudojimo. Tokios paramos skiriamos tam, kad šeima galėtų funkcionuoti, tačiau dažna situacija rodo, kad tėvai negeba valdyti tokių pajamų. Svarbu pabrėžti, kad netinkamas paramos naudojimas trikdo šeimos funkcionavimą ir kelia pavojų kokybiškam šeimos gyvenimui.

Remiantis Kuprėnaitės ir kt., (2019, p. 108) tyrimo duomenimis galima teigti, jog problemos, su kuriomis susiduria Lietuvos šeimos yra „svarbiausių šeimos funkcijų nevykdymas (dėl lėšų stokos, piktnaudžiavimo alkoholiu, nesugebėjimo gyventi kitaip); šeimos ūkio tvarkymo, vaikų auklėjimo ir socializacijos problemos (nesugebama patenkinti emocinių ir fizinių vaikų reikmių); elementariausių socialinių įgūdžių bendrauti su vaikais bei vaikų priežiūros ir ugdymo įgūdžių neturėjimas (neturėjimas žinių, kaip prižiūrėti vaiką, kaip išmokyti jį tvarkos, kaip išreikšti jausmus, įveikti krizes); nežinojimas, kaip elgtis, kilus

sunkumams, todėl joms būtina pagalba, ypač – ugdant jų savarankiškumą, tėvystės įgūdžius, kasdieninius ir darbinius gebėjimus“.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad rizikos grupei priklausančių šeimų skaičius ir vaikų, augančių šeimose, patiriančiose socialinę riziką, skaičius kiekvienais metais mažėja. Pastebima, kad didžiausias vaikų skaičius šeimose, patiriančiose socialinę riziką 2018 metais buvo fiksuoti vidurio ir vakarų Lietuvos regionuose. Mažiausias vaikų, augančių rizikos šeimose, skaičius fiksuotas Tauragės apskrityje. Daugiausiai šeimų, įtrauktų į patiriančių socialinę riziką sąrašą yra dėl tėvų vaiko priežiūros įgūdžių stokos. Kita dažna priežastis, kodėl šeimos įraukiamos į šeimų, patiriančių socialinę riziką sąrašą, yra - tėvų girtavimas bei psichotropinių medžiagų naudojimas.

2. SOCIALINIS DARBAS SU RIZIKĄ PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS

Šioje darbo dalyje, remiantis mokslinių šaltinių ir dokumentų analize, pateikiama socialinio darbo su riziką patiriančiomis šeimomis organizavimas, socialinio darbuotojo funkcijos, dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis bei socialinio darbuotojo patiriami iššūkiai, dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis.

2.1. Socialinio darbo su riziką patiriančiomis šeimomis organizavimas

Šeimos patiriančios socialinę riziką yra nepajėgios išspręsti problemas pačios. Todėl pagalbą gali teikti socialiniai darbuotojai, kurių tikslas ne tik identifikuoti socialines problemas bei rizikas, jų atsiradimo priežastis, bet ir rasti problemų sprendimo būdus.

Vazonienės ir Pakeltienės (2017) teigimu, teikiant pagalbą socialinę riziką patiriančiai šeimai, socialinis darbuotojas turi būti įgudęs rasti sprendimus įvairiose situacijose. Dirgėlienės ir Kiaunytės (2005) nuomone, pats geriausias būdas komunikacijai su klientu yra tiesioginis komunikavimas susitikimo metu be pašalinių įsiterpimo saugioje aplinkoje, geriausiai ne kliento gyvenamojoje vietoje.

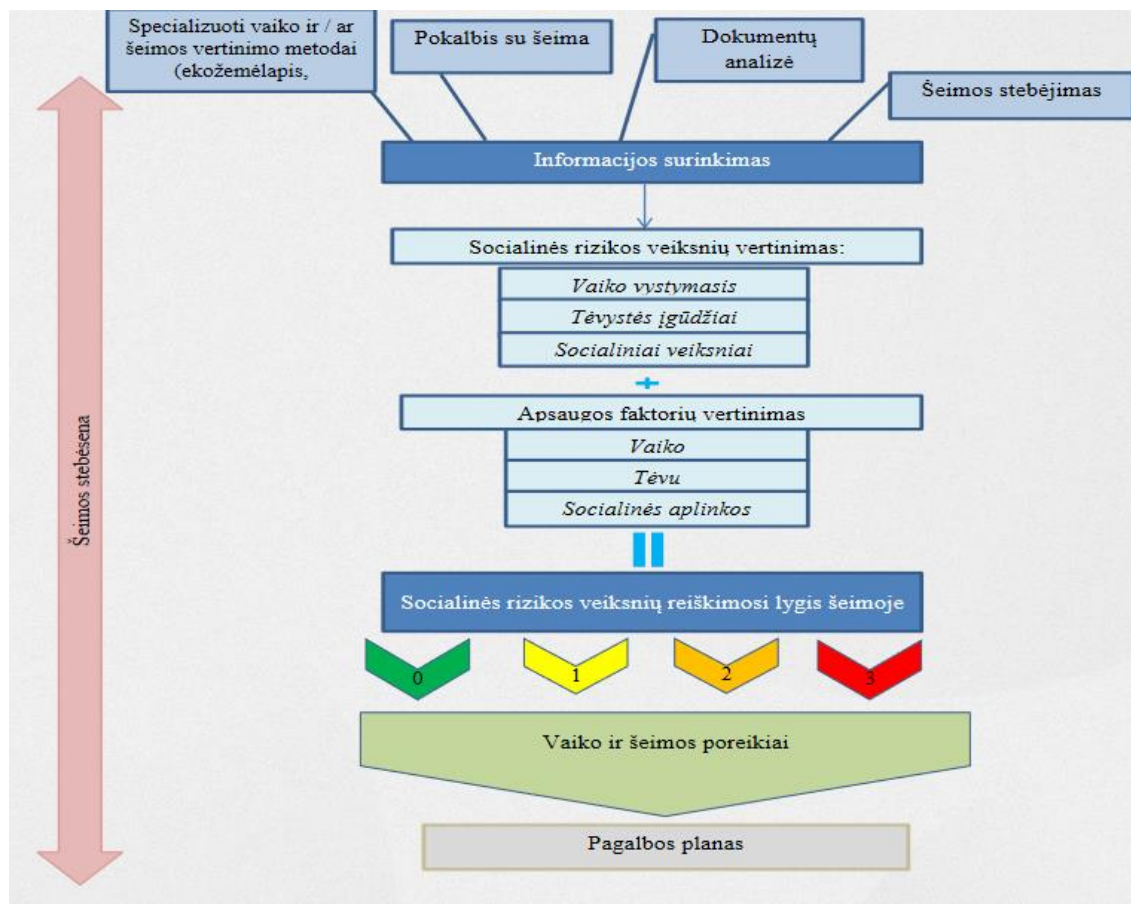
Kaip teigia Kossymbayeva ir kt. (2019), Jungtinėse Amerijos Valstijose praktikuojama su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis komunikuoti įvairiais būdais: gyvai, telefonu ar naudojant internetines ryšio priemones, įskaitant ir vaizdinius skambučius. Pabrėžtina tai, kad autorės, tokių priemonių naudojimas yra galimas jei jos klientams, t.y. socialinę riziką patiriančioms šeimoms, yra prieinamos. Kita vertus, Vazonienės ir Pakeltienės (2017) teigimu, nuotolinėmis ryšio priemonėmis ne visada galima išspręsti visas problemas ar teikti socialinę pagalbą.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2018) numatyta, kad „šeimos poreikiai pagalbai vertinami kompleksiskai, vertinant šias sritis:

1. Vaiko vystymasis: vaiko sveikata (psichinė, fizinė), vaiko ugdymas, šeimos socialiniai santykiai bei vaiko emocinė ir elgesio raida.
2. Tėvystės įgūdžiai: vaiko priežiūra, vaiko saugumas, emocinis palaikymas ir pozityvus auklėjimas.
3. Socialiniai veiksniai: šeimos situacija, išplėstinė šeima, šeimos gyvenimo sąlygos, užimtumas, pajamos, šeimos socialinė įtraukti ir vietos bendruomenės ištekliai“

(Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymo „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2018).

Kaip teigia Vaičekauskaitė (2018), pagalbos priemonės turi atitikti šeimos poreikius. Tam būtina išsami ir gili analizė bei vertinimas. Šeimos poreikių pagalbai vertinimo schema pateikta 1 pav.

1 pav. Šeimos poreikių pagalbai vertinimo schema

Šaltinis: Vaičekauskaitė (2018)

Galima pastebėti, jog pagalbos plano sudarymui būtina išsami ir detali analizė, pagrįsta vertinimu ir šeimos stebėseną. Šeimos stebėseną pradedama nuo vaiko (-ų) vertinimo, pokalbio su šeima, dokumentų analizės bei šeimos stebėsenos. Surinkta informacija vertinama atsižvelgiant į vaiko (-ų) vystymąsi, tėvystės įgūdžių nustatymą bei aplinkos socialinius veiksniai. Kartu vertinami apsaugos faktoriai. Įvertinus situaciją nustatomi socialinės rizikos veiksnių reiškimosi šeimoje lygiai ir pagal tai sudaromas pagalbos šeimai planas.

Paslaugų poreikis bei trukmė numatoma atvejo vadybininko, atsižvelgiant į procese dalyvavusių specialistų rekomendacijas. Toks planas sudaromas ne ilgesniam nei 12 mėnesių terminui. Atvejo vadybininko siūlomas pagalbos planas tvirtinamas posėdyje. Pagalbos plano įgyvendinimą koordinuoja atvejo vadybininkas. Kartu pastarasis vykdo stebėseną:

analizuojamos stiprybės, vertinamas vaiko ir šeimos apsaugos faktorius, stebimas įsipareigojimų vykdymas ir kt.; vertinamas teikiamų paslaugų efektyvumas.

Proceso užbaigimas įvyksta tada, kai nustatoma, kad:

1. „šeima pajėgi savarankiškai užtikrinti vaiko teises ir teisėtus interesus, tinkamai savarankiškai tenkinti vaiko poreikius;
2. pagalbos plane numatyta ir teikta pagalba nepadėjo tėvams pakeisti elgesio su vaiku, šeima nebendradarbiauja su atvejo vadybininku, nevykdo pagalbos plane numatytų įsipareigojimų, nededa pastangų, nekeičia savo elgesio, neužtikrina vaiko teisių arba jas pažeidžia ir dėl to išlieka arba kyla realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ir (ar) gyvybei arba pavojus, galintis sukelti reikšmingą žalą vaiko sveikatai (išskyrus atvejus, kai tėvams yra laikinai apribojama tėvų valdžia, vaikui nustatoma laikinoji globa (rūpyba) ir darbas su šeima turi būti tęsiamas).
3. vaiko tėvams ar turimam vieninteliam iš tėvų neterminuotai apribojama tėvų valdžia arba kai kiti vaiko atstovai pagal įstatymą atleidžiami arba nušalinami nuo globėjo (rūpintojo) pareigų;
4. šeima išsikėlė (nebegyvena) iš savivaldybės, kurioje pradėtas atvejo vadybos procesas;
5. šeimoje neliko nepilnamečių vaikų, vaikas (-ai) emancipuotas (-i) ar vaiko tėvai, ar turimas vienintelis iš tėvų, ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą mirė“ (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymo „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2018).

Baigiant analizuoti socialinio darbo su riziką patiriančiomis šeimomis organizavimą svarbu pabrėžti, kad „atvejo vadybininkas ir socialinis darbuotojas savo darbe privalo vadovautis Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymais ir kitais teisės aktais, laikytis Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodekso, gebėti efektyviai panaudoti turimas žinias, pasitelkti vertybes ir įgūdžius, organizuoti socialinio darbo procesą su šeima, nustatant ir įvertinant socialinius poreikius ir socialines problemas, planuoti ir organizuoti savo veiklą ir socialinių paslaugų teikimui naudoti reikalingų blankų formas“ (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Veikos ataskaita, 2022). Pabrėžtina, kad visame procese turi būti užtikrintas konfidencialumas.

Socialinio darbo su riziką patiriančia šeima darbo organizavimas susideda iš pagalbos plano sudarymo. Pagalbos plano sudarymui būtina išsami ir detali analizė, pagrįsta vertinimu ir šeimos stebėseną. Šeimos stebėseną pradedama nuo vaiko (-ų) vertinimo, pokalbio su šeima, dokumentų analizės bei šeimos stebėsenos. Surinkta informacija vertinama atsižvelgiant į vaiko

(-ų) vystymąsi, tėvystės įgūdžių nustatymą bei aplinkos socialinius veiksnius. Kartu vertinami apsaugos faktoriai. Įvertinus situaciją nustatomi socialinės rizikos veiksnių reiškimosi šeimoje lygiai ir pagal tai sudaromas pagalbos šeimai planas. Jo tikslas – padėto socialinę riziką patiriančiai šeimai susitvarkyti su problemomis. Socialinis darbuotojas, organizuodamas pagalbą šeimai atsižvelgia į šeimos problemas. Pagalbos šeimai organizavimas siejamas su plano įgyvendinimu.

2.2. Socialinio darbuotojo funkcijos, dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis

Socialinis darbas siejamas su profesija, kurios tikslas – skatinti pokyčius socialinę riziką patiriančiose šeimose. „Socialiniai darbuotojai turi teikti socialines paslaugas – suteikiama pagalba asmeniui (šeimai) dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šėimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime“ (Stremauskienė ir Žibėnienė, 2019, p. 62). Sąvoka socialinis darbas kartu siejama su socialinio darbuotojo profesija, pokyčiais socialinės rizikos šeimose, tarpusavio santykių problemų sprendimu, pagalba siekiant gerovės augimo.

Socialinio darbuotojo funkcijos apibrėžtos Lietuvos respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymas Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymo Nr. A1-141 „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitime. Jame numatytos pagrindinės socialinio darbuotojo funkcijos:

1. „vadovaujantis žmogiškosiomis vertybėmis, abipusės pagarbos, tarpusavio bendradarbiavimo principais, planuoti ir teikti socialinę pagalbą šeimoms jų socialinėje aplinkoje, susitinkant su šeima socialinių paslaugų centre ar kitose sutartose vietose, bendraujant su šeima kitomis priemonėmis, pavyzdžiui, telefono ryšiu;
2. dirbti socialinį darbą su vaiku ir šeima, juos konsultuojant (individualiai ir grupėmis), teikiant emocinę bei socialinę pagalbą ir didinant šeimos motyvą dalyvauti kompleksinės pagalbos ar prevencinės pagalbos teikimo procese, pozityvios tėvystės mokymuose, šeimos stiprinimo programose, nesmurtinio elgesio mokymo programose, priklausomybės ligų gydymo ir kitose programose;
3. teikti šeimai jos situacijos gerinimui reikalingą informaciją ir žinias, ugdyti tėvystės įgūdžius, socialinius įgūdžius, skatinant glaudesnę šeimos santykį su socialine aplinka, organizuoti šeimų pagalbos sau grupes, kitą prevencinę pagalbą;
4. tarpininkauti šeimai dėl pagalbos priemonių (pvz., psichologinės pagalbos, psichosocialinės pagalbos krizių centre ar pagalbos šeimai tarnyboje, paslaugų vaikų dienos centre, piniginių socialinės paramos, užimtumo, sveikatos priežiūros, švietimo ir ugdymo, socialinio būsto, specialiųjų pagalbos priemonių, specializuotos pagalbos centrų kompleksiskai teikiamos pagalbos), parengti šeimos narius kreiptis į kitas valstybės ir (ar) savivaldybių institucijas, įstaigas ar

organizacijas, kuriose šeima gali gauti pagalbą, nusiųsti ir, esant poreikiui, palydėti į jas;

5. bendradarbiauti ir veikti kartu su atvejo vadybininku organizuojant, planuojant ir teikiant pagalbą šeimai, teikti siūlymus atvejo vadybininkui dėl pagalbos šeimai efektyvumo, keistis informacija apie situaciją šeimoje su atvejo vadybininku, informuoti jį apie pokyčius šeimoje;
6. teikti siūlymus atvejo vadybininkui dėl pagalbos plano, jame numatytų priemonių vaikui ir jo šeimai, atsižvelgiant į pakitusius šeimos poreikius ir (ar) pakitusią šeimos situaciją, tikslinimo;
7. dalyvauti atvejo nagrinėjimo posėdžiuose;
8. dalyvauti kuriant bei plėtojant pagalbos vaikams ir šeimoms paslaugų sistemą seniūnijoje bei (ar) savivaldybėje;
9. vykdyti kitas teisės aktuose ir pareigybės aprašyme nustatytas funkcijas“.

Socialinis darbuotojas dirbdamas pirmiausiai turi dėmesį kreipti į socialinę riziką patiriančius asmenis bei į aplinkos tarpusavio sąveiką. Kaip teigia Vazonienė ir Kiaušienė, (2018), kokybiškai atliekant savo darbą, socialinis darbuotojas siekia:

1. padėti socialinę riziką patiriančioms šeimoms padidinti kompetencijas ir gebėjimus spręsti savo ir savo šeimos problemas;
2. palengvinti socialinę riziką patiriančioms šeimoms gyvybiškai būtinų išteklių prieinamumą;
3. palengvinti socialinę riziką patiriančioms šeimoms santykius aplinkoje.

Pabrėžtina tai, kad socialinio darbuotojo darbas nėra monotoniškas. Jis kintantis, nes kiekviena situacija yra vis kitokia. Darbo specifiką lemia ir tai, kad socialinis darbuotojas turi gebėti prisitaikyti prie besikeičiančių aplinkos sąlygų. Kiekvienoje situacijoje jis turi pritaikyti naujas žinias, įgūdžius ir patirtį, bet kartu turi suprasti, kad ne kiekviena priemonė vienodai veikia skirtingą socialinę riziką patiriančią šeimą.

Analizuojant socialinio darbuotojo darbo specifiką svarbu suprasti „praktikoje įgyvendinamus socialinio darbo principus, kurių laikosi socialinis darbuotojas:

1. gerbia visų žmonių prigimtinę vertę ir orumą;
2. siekia didinti socialinę teisingumą ir stiprinti solidarumą;
3. gerbia žmogaus teises, demokratijos principus ir žmogaus apsisprendimo teisę;
4. veikia sąžiningai, patikimai, nešališkai ir empatiškai;
5. siekia įgalinti žmones spręsti tarpusavio santykių ir socialines problemas;
6. skatina teigiamus socialinius pokyčius, socialinę kaitą, asmens dalyvavimą ir savarankiškumą;

7. nuolat siekia tobulinti savo profesines kompetencijas;
8. dalinasi gerąja patirtimi“ (Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas, 2017).

Apibendrinant galima teigti, jog socialinio darbuotojo darbas bei funkcijos su riziką patiriančiomis šeimomis apibrėžtas Lietuvos respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakyme Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymo Nr. A1-141 „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitime. Pačias funkcijas galima skirti į dvi dalis. Pirmoji yra susijusi su klientu, t. y. teikti šeimai jos situacijos gerinimui reikalingą informaciją ir žinias, ugdyti tėvystės įgūdžius, socialinius įgūdžius, skatinant glaudesnę šeimos santykį su socialine aplinka, organizuoti šeimų pagalbos sau grupes, kitą prevencinę pagalbą bei tarpininkauti šeimai dėl pagalbos priemonių. Antroji susijusi su administraciniu darbu socialinėje įstaigoje, kur darbas tiesiogiai susijęs su pagalba atvejo vadybininkui, ataskaitų pildymu bei terminų kontrole.

2.3. Socialinio darbuotojo patiriami iššūkiai dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis

Analizuojant socialinio darbo su riziką patiriančiomis šeimomis tikslinga atkreipti dėmesį į socialinio darbuotojo patiriamus iššūkius, dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis. Stasiūnaitienė ir Mažeikaitė (2015) išskiria šias socialinio darbuotojo patiriamas problemas dirbant su socialinės rizikos šeimomis: socialinės rizikos šeimų priešinimasis; socialinės rizikos šeimos nenori bendrauti; priklauso nuo socialinio darbuotojo amžiaus (p. 14); nesaugumas; nepatenkinti klientai; diskomfortas; klientų nusistatymas prieš socialinius darbuotojus (p. 15). Socialinio darbuotojo patiriamos problemos teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms: socialinės rizikos šeimų pasyvumas; susitarimų nevykdymas; atmetimo reakcija; išteklių stoka (p. 15). Socialinio darbuotojo patiriamos problemos bendradarbiaujant su kitomis institucijomis, socialiniais partneriais: nuvertinimas; kitos institucijos nelinkusios bendradarbiauti; netvirtas ryšys; konfidencialumo nesilaikymas“ (p. 16).

Vienas pagrindinių socialinio darbuotojo iššūkių dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis yra didelis socialinės rizikos šeimų skaičius, tenkantis vienam socialiniam darbuotojui. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakyme Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo (2018) numatoma, kad „vienam socialiniam darbuotojui darbui su šeima vienu metu tenka ne daugiau kaip 10 šeimų, kuriose VVTAĮT arba jos įgaliotas teritorinis skyrius yra nustatęs būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba vaiko apsaugos poreikį. Maksimalus šeimų, su kuriomis vienu metu dirba socialinis darbuotojas darbui su šeima, skaičius yra 15“. Stasiūnaitienės ir Mažeikaitės (2015) teigimu, praktikoje pasitaiko, kai su vienam socialiniam darbuotojui tenka dirbti su daugiau kaip 15 socialinę riziką patiriančių šeimų. Turint tiek klientų nukenčia kokybiška veikla, o darbuotojai laikui bėgant jaučia pervargimą. Kaip teigia Vazonienė ir Kiaušienė (2018, p. 17), „vieni socialiniai darbuotojai malonūs, ramūs, šypsodamiesi atlieka savo pareigas. Kiti dėl nuolatinio bendravimo su gausybe žmonių tampa nervingi, neramūs, ūmūs. Jų apsauginė elgesio forma gali būti šaltumas, oficialumas ir formalizmas“.

Kitas iššūkis pasak Stasiūnaitės ir Mažeikaitės (2015) - socialinio darbuotojo su riziką patiriančia šeima dviprasmiški santykiai: ryšio užmezgimas ir kontrolieriaus funkcija. Kaip teigia Stremauskienė ir Žibėnienė (2019) socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis, nori užmegzti ryšį ir padėti joms keistis. Tačiau, „socialiniai darbuotojai turi atlikti ir kontrolieriaus vaidmenį: surinkti visą informaciją, apklausti kaimynus, išsiaiškinti, ar vaikui saugu šeimoje, kontroliuoti. Tai vadinama „dvigubo mandato“ dilema ir tai supriešina socialinį

darbuotoją su klientu, sukelia šeimos narių nepasitikėjimą, nenorą bendrauti“ (Gvaldaitė ir Švedaitė, 2005, p. 15). Stasiūnaitienė ir Mažeikaitė (2015, p. 15) įžvelgia, kad „bendraudami su socialinės rizikos šeimomis socialiniai darbuotojai patiria tokias problemas: socialinės rizikos šeimų nariai vengia bendravimo ir susitikimų su socialiniu darbuotoju, meluoja socialiniam darbuotojui, kartais pasitaiko agresyvių klientų, kurie bendrauja pakeltu tonu, rėkia“. Taip yra todėl, kad riziką patirianti šeima nemato, jog socialinis darbuotojas gali jiems padėti spręsti problemas.

Dar viena problema siejama su socialinę riziką patiriančių šeimų vizitavimu jų namuose. Anot Gvaldaitės ir Švedaitės (2005), „socialinio darbuotojo klientai priklauso silpniausiam, skurdžiausiam visuomenės sluoksniui – jiems ypač sunku peržengti oficialių tarnybų, kabinetų slenksčius, patiems ieškoti pagalbos. Dėl to socialiniai darbuotojai turi kuo daugiau veikti klientų aplinkoje, turi eiti pas klientus į jų natūralią aplinką ir ten veikti, o ne atvirkščiai“. Lankantis socialinę riziką patiriančių šeimų namuose galima geriausiai identifikuoti situaciją. Vyšniauskytės – Rimkienės ir Liobikienės (2010), teigimu, „saugumo atžvilgiu socialinių darbuotojų vizitai pas klientus į namus yra rizikingi. Dažniausiai šeimose, kuriose vartojamas alkoholis, narkotikai, smurtauojama, yra psichikos ligonių, lankosi po vieną socialinį darbuotoją, todėl jam nėra saugu, nes gali susidurti su nenusipėjimu klientų elgesiu. Taip pat kyla grėsmė užsikrėsti pavojingomis ligomis, nukentėti nuo namuose laikomų šunų“.

Kita socialinio darbuotojo patiriamų problemų teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms problema dalis yra siejama su kitomis institucijomis bei socialiniais partneriais. Kaip teigia Stasiūnaitienė ir Mažeikaitė (2015), tai siejama su klientų pasyvumu, įsipareigojimų nevykdymu, pasipriešinimo reakcija bei išteklių stoka padėti socialinę riziką patiriančioms šeimoms išspręsti visas problemas. Vazonienė ir Kiaušienė (2018), „gyventojai tikisi, kad seniūnijų darbuotojai išspręs jų problemas, bet patys neturi aiškaus supratimo, kaip tai turėtų būti padaryta“. Anot Senkevičienės (2018), „socialiniai darbuotojai ne kartą yra pajutę savo, kaip socialinio darbuotojo profesijos atstovo, pažeminimą, veiklos nuvertinimą. Ypač tai pasireiškia įvairių dalykinių susitikimų, aptarimų metu. Socialiniai darbuotojai dažnai jaučiasi neišgirsti, nesuprasti, ignoruojama jų nuomonė, jų darbas laikomas ne tokiau svarbiu kaip kitų sričių darbuotojų“.

Nors socialiniai darbuotojai patiria labai daug ir įvairių iššūkių svarbu suprasti, kad tai naudingas darbas, kurio pagalba socialinę riziką patiriančios šeimos integruojamos į visuomenę, suteikiama daugiafunkcinė pagalba.

Ir nors iššūkių socialinio darbuotojo darbe yra daug, tačiau svarbu suprasti, jog socialinis darbas teikia naudą. Socialinio darbo suvokiama nauda pateikta 2 pav.

Galima pastebėti, jog visuomenė socialinio darbo suvokiamą naudą įvardija kaip rūpinimąsi vienišais senoliais, pagalba neįgaliesiems integruotis į visuomenę, gerovės kūrimo pagrindu. Respondentai socialinio darbo nauda mažiausiai tiki kaip nusikalstamos veiklos reguliavimo priemone.

2 pav. Socialinio darbo suvokiama nauda 2020 – 2021 m.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Veikos ataskaita, 2022

Toliau analizuojant socialinio darbuotojo profesiją svarbu pabrėžti, jog socialinio darbuotojo profesija ypač išpopuliarėjo pastaruju dešimtmečiu, kai socialinės rizikos tema buvo pradėta plačiau analizuoti. Remiantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, veiklos ataskaitos duomenimis (2022) galima teigti, kad 2021 m. Lietuvos socialinių paslaugų srityje dirbo daugiau kaip 14000 darbuotojų. Beveik 3000 darbuotojų dirbo biudžetinėse įstaigose, seniūnijose bei vaikų globos namuose. Socialinių darbuotojų skaičius Lietuvoje 2021 m. pateiktas 4 lentelėje.

Analizuojant 4 lentelės duomenis pastebima, kad 2021 m. duomenimis daugiausiai socialinių darbuotojų dirbo savivaldybių biudžetinėse įstaigose, o mažiausiai – krašto apsaugos sistemoje. Socialinio darbuotojo profesiją galima studijuoti Lietuvos universitetuose (Vilniaus universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Mykolo Riomerio universitetas, Klaipėdos universitetas, Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Vilniaus universiteto Šiaulių akademija) ir kolegijose (Vilniaus, Kauno, Marijampolės, Panevėžio, Klaipėdos valstybinė, Utenos, Šiaulių

valstybinė, Šv. Ignaco Lojolos, Kolpingo). Analizuojant statistikos duomenis pastebima, kad kiekvienais metais šią profesiją baigia per 200 absolventų.

4 lentelė. Socialinių darbuotojų skaičius Lietuvoje 2021 m.

Socialinių darbuotojų pasiskirstymas pagal įstaigas	Darbuotojų skaičius, vnt.
Savivaldybių biudžetinėse įstaigose	2853
Valstybinės socialinės globos įstaigose	341
Nevyriausybinių organizacijose	1007
Švietimo, mokslo ir sporto srityse	141
Sveikatos apsaugos srityse	584
Krašto apsaugos sistemoje	3
Pataisos įstaigose	31
Viso:	4960

Šaltinis: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Veikos ataskaita, 2022

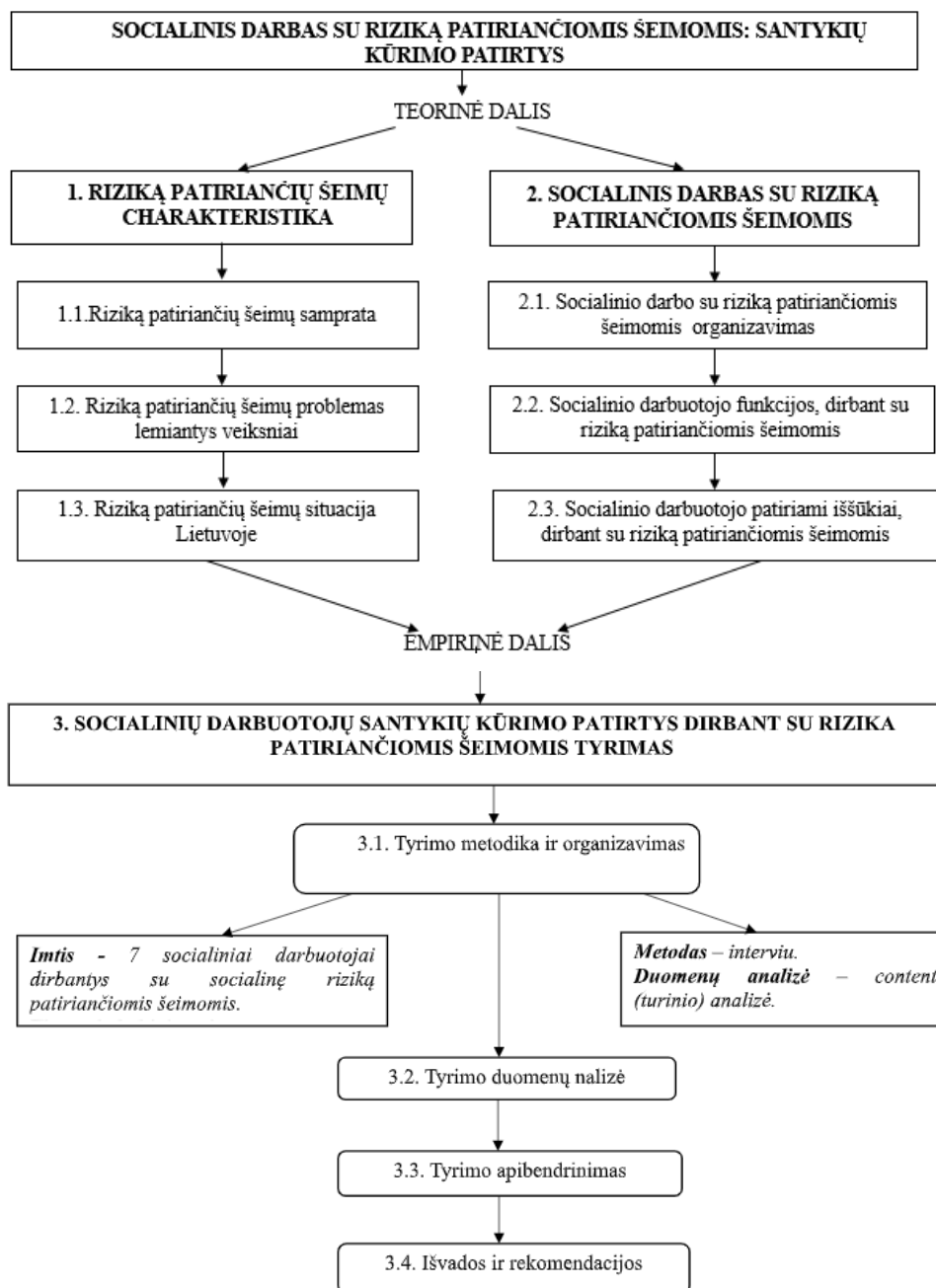
Valstybės vaiko teisių tarnybos 2021 metų veiklos ataskaitoje (2022) nurodoma, kad 2021 m. ataskaitiniu laikotarpiu 40 493 atvejais gauti pranešimai dėl 24 117 vaikų (apie 4,9 proc. nuo visų nuolatos Lietuvoje gyvenančių vaikų skaičiaus ataskaitiniu laikotarpiu (497 154 vaikai)) galimai pažeistų (-džiamų) teisių (2020 m. 39 430 atvejų gauti pranešimai dėl 26 219 vaikų, o 2019 m. 32 105 atvejais gauti pranešimai dėl 22 893 vaikų). Remiantis pateiktais duomenimis, pastebima, kad atvejų skaičius yra didėjantis lyginant su ankstesniais metais, todėl socialiniame darbe teikiama pagalba rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms išlieka svarbi.

Apibendrinant socialinių darbuotojų patiriamą riziką galima teigti, jog rizikos veiksnių bei faktorių yra labai daug. Viena iš rizikų yra susijusi su socialinių darbuotojų perdegimu, nes vienam socialiniam darbuotojui skiriamas per didelis šeimų skaičius, ko pasekoje galimas darbuotojo darbo kokybės trūkumas bei išsekimas. Dar vienas veiksnyss socialinių darbuotojų kasdienybėje yra tas, kad vienu metu socialinis darbuotojas riziką patiriančiai šeimai yra ir draugas, nes turi užmegzti ryšį bei jį palaikyti ir priešas, nes turi atlikti kontrolės vaidmenį, kas nėra labai priimtina klientui. Trečioji rizika, kurią patiria socialiniai darbuotojai yra klientų vizitavimas jų namuose, kas nėra labai saugu dėl šeimos socialinių įgūdžių trūkumo. Kaip problemą galima įžvelgti, kad socialinę riziką patiriančios šeimos yra pasyvios, ko pasekoje socialinis darbuotojas taip pat skatinamas siekti rezultatų, kai rezultatas siejamas ir pasyviu socialinę riziką patiriančių šeimų požiūriu. Paskutine problema galima įvardinti socialinio darbuotojo ribotas galimybes bendradarbiauti su kitomis institucijomis. Jų nuomonės ignoravimas apsunkina pagalbą socialinę riziką patiriančiai šeimai.

3. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ SANTYKIŲ KŪRIMO PATIRTYS DIRBANT SU RIZIKA PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS TYRIMAS

3.1. Empirinio tyrimo metodologija

Magistrinio tyrimo loginė matrica pateikta 3 pav.

3 pav. Magistrinio tyrimo loginė matrica

Magistrinio darbo schema taip pat rodo darbo eigą. Pirmiausiai analizuojama mokslinė literatūra. Po to seka empirinio tyrimo organizavimas, nusimatant imtį, duomenų rinkimui ir

analizei naudojamus metodus. Duomenys analizuojami, apibendriname bei teikiamos išvados ir rekomendacijos.

Metodo pasirinkimas. Siekiant atskleisti socialinio darbuotojo tarpusavio santykių su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis ypatumus, pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Kaip teigia Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas (2017) šis metodas tinka mažai tyrinėtoms temoms atskleisti. Kokybinis tyrimo būdas atliekamas natūralioje aplinkoje, o tyrimui surinkti duomenys rodo priežastinius ryšius, išgyventas patirtis, įdiegtas vertybes bei elgsenos procesus.

Kokybinis tyrimas pasirinktas atsižvelgiant į tai, kad siekiama analizuoti duomenis „į gylį“. Pastarasis tyrimo metodas, anot Gaižauskienės ir Valavičienės (2016), tinkamiausias analizuojant socialinio darbo temas. Pasirenkant šį tyrimo metodą siekiama analizuoti situaciją natūralioje aplinkoje, kartu analizuojant priežastinius ryšius.

Duomenų rinkimo instrumentai. Tyrimo duomenų rinkimui pasirinktas interviu metodas. Šiam tyrimo būdui būtina turėti tyrimo tikslą, gebėti varijuoti situacijoje, gebėti reflektuoti. Siekiant kokybiško interviu, būtina įgyti tiriamojo pasitikėjimą, gebėti valdyti pokalbį, motyvuoti tiriamąjį atsiskleisti, gebėti nesufleruoti potencialių atsakymų. Gaižauskienės ir Valavičienės (2016) teigimu, tyrimo metu gauti duomenys yra paremti asmenine patirtimi, būdinga tiriamojo nuostatomis tam tikru klausimu.

Siekiant darbe išsikelti tikslo pasirinktas atviro tipo interviu metodas. Taikant šį metodą, tyrėjas pasiruošia pagrindinius klausimus, o siekiant surinkti kuo tikslesnius duomenis tyrėjas turi būti pasiruošęs užduoti su tyrimu susijusius pagalbinius klausimus. Toks metodas leidžia gauti išsamią informaciją tiriamą temą. Atviro tipo klausimai šiame tyrime pasirinkti siekiant sudaryti galimybę tyrimo dalyviams išsamiau ir plačiau pasidalinti savo patirtimi

Tyrimo klausimai suskirstyti į tris blokus: pirmojo bloko klausimais siekiama atskleisti, kaip užmezgamas kontaktas su socialinę riziką patiriančia šeima. Antrojo klausimų bloko pagrindiniu klausimu bei juo lydinčiais klausimais siekiama išsiaiškinti kaip tyrimo dalyviai palaiko ryšį su socialinę riziką patiriančia šeima. Trečiuoju klausimų bloku siekiama atskleisti, kaip socialinis darbuotojas įtakoja pokyčius arba kokią pagalbą savo subjektyviu vertinimu teikia socialinę riziką patiriančiai šeimai.

Duomenų analizės metodai. Tyrimo duomenų analizei pasirinkta turinio analizės metodas, kai tyrimo analizės kontekste svarbios teksto ištraukos, kurios nekeičiant prasmės, tampa turinio analizės dalimi. Formuluojamos kategorijos, subkategorijos pagal interviu turinio ištraukas. Kaip teigia Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas (2017), tyrėjas turi gebėti atrinkti tikslinį turinį geriausiai atskleidžiantį tyrimo problemą ir pagal interviu turinį formuluoti subkategorijas, apjungiant jas į kategorijas. Duomenys grupuojami bei lyginami tarpusavyje, naudojamas duomenų interpretavimo metodas.

Tyrimo imties sudarymas. Kaip teigia Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas (2017), kokybiniame tyrime imtis nėra skaičiuojama, pats tyrimą atliekantis asmuo turi pasirinkti informuotumą atspindinčią imtį. Autorių nuomone, kokybinio tyrimo imtis gali būti ir vienas tyrimo dalyvis. Užsienio mokslininkų teigimu imtis informatyviai leidžianti atspindėti visumą gali varijuoti nuo 4 iki 6 tyrimo dalyvių (Young & Casey, 2019) iki 9 tyrimo dalyvių (Vasileiou, Barnett, Thorpe & Young, 2018).

Tyrimo dalyviams pasirinkti naudota kriterinė atranka, kuri anot Bitino, Rupšienės ir Žydžiūnaitės (2008) yra reikalinga siekiant iš populiacijos atrinkti tinkamus ir informatyvius tyrimo dalyvius. Šio tyrimo dalyvių atrankos kriterijai,:

- Socialiniai darbuotojai, tiesiogiai dirbantys su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis;
- Socialinių darbuotojų darbo patirtis ne mažiau nei 5 metai.

Nuspręsta pasirinkti 10 tyrimo dalyvių. Su septintuoju tyrimo dalyviu, jam duodant interviu, nuomonė pradėjo kartotis, t.y. tyrimas prisitotino. Tyrime duomenų analizei naudojama 7 tyrimo dalyvių nuomonė. Tyrimo dalyvių charakteristika pateikta 1 lentelėje.

5 lentelė. *Tyrimo dalyvių demografinė charakteristika*

Tyrimo dalyvės	Tyrimo dalyvių darbo patirtis (metais)
TD1	18 metų
TD2	5 metai
TD3	12 metų
TD4	9 metai
TD5	14 metų
TD6	16 metų
TD7	7 metai

Empirinio tyrimo organizavimas. Tyrimo procesas vyko šiais etapais:

- *Pasirengimo etapas.* Sudaryto interviu klausimyno testavimui buvo atliktas pilotinis tyrimas. Jis atliktas 2023 m. kovo 9 dieną su socialine darbuotoja, 5 metus tiesiogiai dirbančia su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Po pilotinio interviu klausimynas buvo nežymiai koreguojamas. Pilotinio tyrimo metu surinkti duomenys nėra traukiami į tyrimo apimtį bei rezultatų formavimą.
- *Pirmasis etapas.* Tyrimo instrumento parengimas. Remiantis mokslinės literatūros analize pasirinktas kokybinis tyrimo metodas – atviro tipo interviu.
- *Antrasis etapas.* Kriterijus atitinkančių tyrimo dalyvių atsirinkimas. Atsižvelgiant į temą buvo nuspręsta apklausti socialinius darbuotojus, tiesiogiai dirbančius su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis ne trumpiau kaip 5 metus.

- *Trečiasis etapas.* Duomenų rinkimas. Šiame etape interviu atliekami 2023 m kovo – balandžio mėn. Vykdomi gyvi pokalbiai su interviu dalyviais darbo vietoje. Pokalbis pradedamas pasisveikinimu, temos pristatymu, tikslo nusimatymu, pabrėžiamas konfidencialumas. Vienas interviu trunka 1 – 1,5 val. Informacija įrašoma garso įrenginiu gavus interviu dalyvio sutikimą.
- *Ketvirtasis etapas.* Rezultatų apdorojimas bei išvadų rengimas. Duomenys grupuojami, analizuojami, lyginami. Tyrimo duomenys skiriami į kategorijas bei subkategorijas.

Etika. Interviu metu laikomasi šių mokslinio darbo principų (Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017):

- pagarba asmens privatumui (su tyrimo dalyviais elgiamasi pagarbiai, tyrėjas jautriai reaguoja į dalyvių pateikiamą informaciją. Laikantis etikos, tyrėjas rūpinasi interviu dalyvių gerove, nesuteikia diskomforto jausmo, nedaro jokios įtakos tyrimo dalyvių atsakymams);
- galimybė neatsakyti į klausimą;
- konfidencialumo ir anonimiškumo (tyrimo dalyvėms priskiriami vardai pagal laiką, kada dalyvavo tyrime (pvz. TD1, TD2, TD3 ir t.t.));
- geranoriškumo (tyrimas yra neatlygintinas, o surinkti duomenys naudojami mokslinio tiriamoj darbo pasiūlymų rengimui bei išvadų formulavimui);
- teisingumo principai.

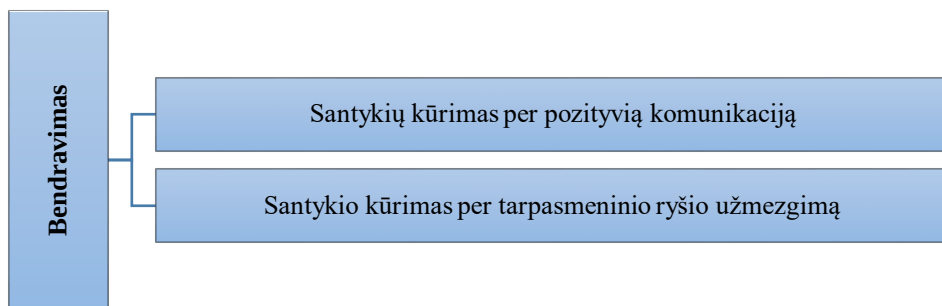
Prieš pradedant tyrimą, tyrėjas kiekvienam dalyviui atskirai pateikia informaciją dėl tyrimo tikslo bei eigos, atsakoma į visus tyrėjų klausimus, supažindinama kur bus galima rasti tyrimo rezultatus. Tyrimo dalyvių vardai koduojami, visi tiriamieji vadinami tyrimo dalyviais priskiriant skaičių atsitiktine tvarka. Dalyviai tyrime dalyvauja laisva valia, jiems suteikiama galimybė pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu.

Tyrimo ribotumai. Interviu surinkta informacija atspindi tik tyrime dalyvavusių dalyvių nuomonę bei patirtis. Išvados formuojamos išskirtinai tiriamosios grupės apimtyje ir negali būti taikoma miesto ar šalies lygmeniu.

3.2. Tyrimo radiniai

Apibendrinti tyrimo rezultatai pateikiant tyrimo kategorijas, subkategorijas bei tai patvirtinančius teiginius pateikti 2 priede.

Tyrimu buvo siekiama atskleisti kaip prasideda santykių kūrimas su socialinę riziką patiriančia šeima. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad santykių su rizikos šeima kūrimas prasideda nuo bendravimo: per pozityvią komunikaciją ir per tarpasmeninio ryšio užmezgimą (4 pav.)

4 pav. *Santykių kūrimas su socialinę riziką patiriančia šeima bendravimo kontekste*

Santykių kūrimas per pozityvią komunikaciją

Tyrimo duomenys atskleidė, kad pasitaiko atvejų, kai socialinę riziką patirianti šeima net nežino esanti įrašyta į šeimų, patiriančių socialinę riziką sąrašą. Todėl tyrimo dalyvės teigimu, santykis su šeima, patiriančia riziką kuriamas per pozityvią komunikaciją:

„<...> stengiamasi kuo daugiau bendrauti, sužinoti. Analizuojamos aplinkybės, dėl ko įvyko ta situacija, ko pasekoje šeima buvo įrašyta į šeimų, patiriančių socialinę riziką sąrašą. Svarbu užmegzti pirmąjį kontaktą, kad šeimai galėtų padėti“. (TD1)

Pozityvi komunikacija, pasak tyrimo dalyvių prasideda nuo pirmojo susitikimo su riziką patiriančia šeima ar jos atstovais, kurio metu stengiamasi kiek galima labiau pažinti vieniems kitus:

„<...> pradedame bendrauti, susipažįstame“ (TD2);

„<...> santykio kūrimas prasideda nuo pasisveikinimo ir susipažinimo bei bendravimo“ (TD3).

Kiekvienu atveju stengiamasi rasti tai, kas artima socialinę riziką patiriančiai šeimai. Tyrimo dalyvių teigimu, tai gali būti apranga, namų tvarka, smulkmenos, ko pasekoje galima užmegzti šiltesnį kontaktą, padėti dialogą:

„<...> rasti kažką teigiamo jų gyvenime, už ką galima pagirti ir stengtis pamotyvuoti“ (TD3).

„<...> nekaltinti, nevertinti žmogaus ir nedemonstruoti galios“ (TD3).

Pažymima, jog užmezgant kontaktą stengiamasi laikytis principų – bendrauti paprastai, empatiškai, kad tas ryšys atsirastų:

„<...> bendrauji su žmogumi taip, kaip noriu, kad su manim būtų bendraujama“ (TD4).

Tyrimo dalyvės ypač pabrėžė empatijos svarbą santykių kūrimo pradžioje, kurią įvardija kaip didžiausią vertybę bendravime. Siekdamos užmegzti ryšį su socialinę riziką patiriančia šeima, socialinės darbuotojos bendravimą pradeda nuo neutralių temų, ko pasekoje identifikuojamos problemos:

„<...> Santykis yra kuriamas ne tik bendraujant kažkokiais probleminiais klausimais, bet ir tiesiog natūraliai domintis vaikų mokslo pasiekimais, jų užklasine veikla, bendravimu su kitu tėvu kai šeima gyvena skyrium“ (TD6).

Tyrimo dalyvių teigimu, dar vienas svarbus aspektas yra socialinę riziką patiriančioms šeimoms ir jų asmenims leidimas valdyti pokalbį. Leidimas, kad asmuo valdytų pokalbį jam leidžia jaustis gerai, nors tai ne visada pasiteisina. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai socialinę riziką patiriančios šeimos asmuo nori „pasirodyti“, jog jis yra aukščiau visko:

„<...> asmuo tiesiog matuojasi socialines kauke, kuriomis siekiama neparodyti pažeidžiamumo bei stengiamasi atsiriboti nuo problemų. Tokios šeimos demokstruoja tai ko iš tikrųjų nėra. Kodėl? Sunku atsakyti. Matyt tai kaukė, kuri leidžia jaustis“ (TD4).

Draugiškų santykių kūrimas bei socialinio darbuotojo išmintingas tų santykių valdymas leidžia rizikos šeimos problemas įvertinti įvairiuose lygmenyse.

Tyrimo dalyvės pripažįsta, jog taisyklių, kaip kurti santykį su šeima, patiriančia socialinę riziką, nėra, nes kiekvienas atvejis savotiškas ir išskirtinis, pagrįstas išgyvenimais bei patirtimis. Todėl užmezgant ryšį su socialinę riziką patiriančia šeima labai svarbus stebėjimo ir analizės aspektas bendravime:

„<...> bendraujant svarbu parinkti savo verbalinę ir neverbalinę kalbą, t.y. suprasti kur reikia paliesti, kur reikia temą pakeisti. Tai svarbu dėl noro „prieiti“ ir suprasti jų skausmus bei jų identifikuoti elgseną“ (TD6);

„<...> ryšio užmezgimas prasideda nuo kliento kūno kalbos analizės. Socialinę riziką patiriančių šeimų kūno kalba labai padrika bei prieštaraujanti tam, kas sakoma žodžiais. Toks nesutapimas priverčia socialinį darbuotoją gilintis į detales bei sieti su išgyvenimais“ (TD7);

„<...> pradedant bendrauti vertinamas asmens noras ir nusiteikimas atsiverti socialiniam darbuotojui, bendradarbiavimui bei pagalbos priėmimui. Socialinis darbuotojas

stebi viską: aplinką, asmenį elgesį bendravimo apimtyje, asmenų tarpusavio elgesį, asmenų elgesį su nepilnamečiais vaikais ir kt.“ (TD7).

Kuriant santykius per pozityvią komunikaciją svarbus tarpusavio palaikymas riziką patiriančių šeimų problemos sprendimų kontekste. Ir kai asmuo pradeda atsiskleisti jau yra ženklas, kad kontaktas užmegztas. Kontakto užmezgimas su sudėtinga šeima bei turint nusistatymus yra sudėtingesnis. Ir dažnu atveju pastebimas kliento nusiteikimas neatsiverti iki tol, kol supranta, kad socialinis darbuotojas nėra priešas.

Santykio kūrimas per tarpasmeninio ryšio užmezgimą

Tyrimo duomenys atskleidė dar vieną santykių su rizikos šeima kūrimo aspektą – tarpasmeninio ryšio užmezgimas. Tyrimo dalyvės pažymėjo, kad santykis paprastai priklauso nuo pirmojo kontakto, kuomet susipažįstama ir pradedama bendrauti ir kurti santykį per asmeninį ryšį:

„<...> neparodau, kad aš esu darbuotojas. Aš esu draugas, galintis padėti. Tokią žinutę skleidžiu kiekvienam klientui. Svarbu, kad jis suprastų, jog asmeninis atsiskleidimas vyksta abipusis“ (TD1).

Tarpasmeninis ryšys kontakto pradžioje svarbus tam, kad asmuo galėtų išsikalbėti, imtų pasitikėti socialiniu darbuotoju ir norėtų bei galėtų priimti pagalbą:

„<...> jei jau atvykome į šeimą, reiškia pagalba jei būtina. Tad stengiuosi, kad asmuo pats identifikuotų problemą bei stengiuosi, kad jis pats įvardintų sprendimo būdus. Kai tai asmuo supranta, jis suvokia, kad priešais sėdintis socialinis darbuotojas jam gali padėti“ (TD4).

Tyrimo dalyvių patirtys atskleidė, jog iš karto tarpasmeninį ryšį užmegzti ne visada pavyksta. Socialinio darbuotojo gebėjimas nereaguoti į priešišumą dažnai leidžia pasiekti teigiamų rezultatų, tačiau tam būtina įgyti klientų pasitikėjimą, t.y. svarbu kad jie žinotų, jog esant problemoms gali kreiptis pagalbos:

„<...> kartais šeimai tenka priminti, kad kuo mažiau bus nesklandumų, tuo darbas duos geresnius rezultatus. Toks priminimas būtinas, nes dažnai jaučiu pasipriešinimą, kad lendu į jų teritoriją, kad gyveno gerai, o dabar aš braunuosi, kad jei jiems gerai, tai ko dabar man lysti, ko dabar trukdyti juos savo atėjimu“ (TD4).

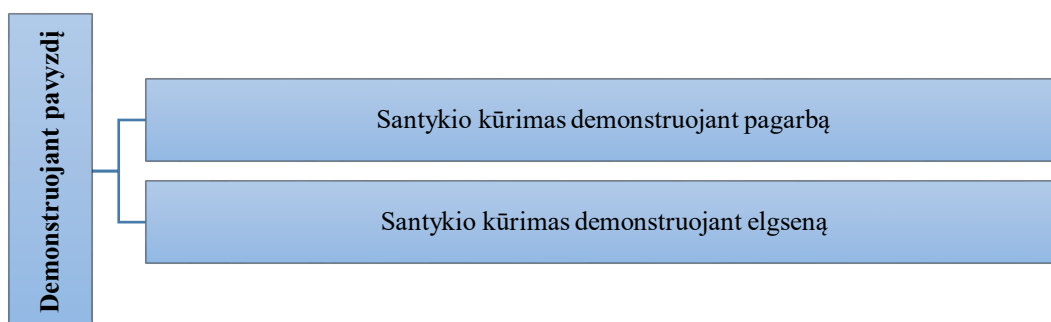
Vis dėl to, tyrimo dalyvės pripažįsta, kad darbe pasitaiko atvejų, kai dirbti būna išties sudėtinga:

„<...> Nuo situacijos priklauso pats sudėtingumas, bet kelis kartus yra tekę priminti, kad bendravimas turi būti sklandus, kitaip negalėsiu Jums pagelbėti. Sklandų bendravimą turiu priminti dar ir dėl to, kad toje situacijoje būtume lygūs. Socialinę riziką patiriantys asmenys

dažnai nori būti aukščiau visko, parodyti savo galią ir savitą tos situacijos valdymą jiems parankia kryptimi“ (TD5).

Tokiais atvejais ypač sunku užmegzti tarpasmeninį ryšį. Tačiau kai su ta šeima atsiranda tarpasmeninis ryšys, tuomet net šeimai neteikiant socialinių paslaugų, dažnu atveju bendravimas nenutrūksta.

Kita santykių kūrimo su socialinę riziką patiriančia šeima kryptis susijusi su socialinių darbuotojų asmeniniu pavyzdžiu, kai kuriant santykį socialiniai darbuotojai demonstruoja pagarbą kitam ir elgseną (5 pav.).

5 pav. *Santykių kūrimas su socialinę riziką patiriančia šeima demonstruojant pavyzdį*

Tyrimo dalyvių teigimu, siekiant kurti santykius su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis labai svarbu asmeniniu pavyzdžiu demonstruoti pagarbą ir palaikymą šiai šeimai.

Santykio kūrimas demonstruojant pagarbą

Ir socialinės darbuotojos tai daro bendraudamos su klientais, siūlydamos savo asmeninę pagalbą:

„<...> visą laiką elgiuosi taip, kaip norėčiau, kad elgtųsi su manimi, t.y. pagarbiai“ (TD5);

„<...> visame bendravime turi vyrauti pagarba, nepriklausomai ar tai žmonės išsilavinę, turintys darbus ar net užimantys aukštas pareigas. Pagarba, kaip vertybė būtina visose gyvenimo srityse. Bet būtent su tokiomis šeimomis pagarbos demonstravimas padeda užmegzti pirmąjį kontaktą. Kodėl taip yra? Na, mana, tai siejama su tuo, jog nuo tokių šeimų nosisuka artimieji ir draugai. O štai socialinis darbuotojas tas, kuris pagarbiu elgesiu „paperka“ šeimą ar atskirus jos narius atsivėrimui.“ (TD7)

„<...> pagarbus elgesys bei žmogiškas bendravimas turėtų būti kiekvieno socialinio prioritetas. Pastaroji vertybė turi būti viena iš prioritetinių dirbant socialinį darbą. Šios

vertybės dėka, socialinę riziką patiriantis asmuo gali jaustis lygiu. Tai gretina socialinių paslaugų teikimą bei verčia manyti, jog riziką patiriantis asmuo nori keisti savo gyvenimą“(TD1)

„<...> Visas bendravimas prasideda nuo pagarbos. Ar būna kitaip? Tikrai taip. Tada tenka priminti, kad jei aš elgiuosi pagarbiai, reikia, kad ir su manimi būtų elgiamasi pagarbiai. Ir tenka pastebėti, jog tai priverčia susimastyti ir apgalvoti jų pačių elgesį. Bet pasitaiko, kad toks pagarba elgesio grįstų normų priminimas galima ir kelis kartus. Dažnu atveju tai priklauso nuo pačios šeimos ir išankstinių nuostatų“ (TD3);

„<...> atvirumas, pagarba, empatija, užuojauta, padaršinimas labai padeda priartėti prie šeimos bei suprasti jų problemas. Tai turi ne tik deklaruoti, bet ir taikyti savo elgesyje visame bendravime“ (TD5).

Kaip teigia tyrimo dalyvės, santykis paprastai priklauso nuo pirmojo kontakto. Jo metu svarbu ne tik kuo daugiau sužinoti apie šeimą, bet ir identifikuoti šeimos socialinę aplinką. Tyrimo dalyvių nuomone yra sunkiausia „įsiprašyti“ susitikimui, o tai pasiekama gražiai „įkalbant“, parodant naudas bei norą padėti.

Santykio kūrimas demonstruojant elgseną

Kontaktas su socialinę riziką patiriančia šeima kuriamas per elgesio nuostatas. Pasitikėjimas socialiniu darbuotoju yra labai svarbus, todėl socialinis darbuotojas turi savo elgesiu gebėti varijuoti situacijoje.

Tyrimo dalyvės tikina, kad ne visos šeimos yra vienodai norinčios bendradarbiauti. Taip yra dėl išankstinių nusistatymų, negebėjimo priimti pagalbą, nenoro bendradarbiauti, nenoro suvokti, kad šeimai reikalinga pagalba ir kt. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidė, kad vienas iš tokių atveju buvo, kuomet šeimos moteris buvo pripažinta turinti ribotą darbingumą, o šeimos vyras priklausė nusikalstamai grupei. Vyras iš karto parodė atmetimo reakciją siūlomoms paslaugoms. Tai darė naudodamas pakeltą balso toną, neįsileido į namus ir pan. Kita priežastis nesusibendravimo buvo ta, jog šeimos vyras pageidavo gauti gryniais pinigais socialinę pagalbą ir jam niekaip nepavyko išaiškinti, kad tai yra neįmanoma.

Tokios situacijos, kai socialinis darbuotojas elgiasi kitaip nei nori šeima paprastai siejamas su konfliktinėmis situacijomis. Konfliktinių situacijų valdymas socialiniam darbuotojui padeda atlikti savo pareigas:

„<...> pradedant bendradarbiavimą bei užmezgant kontaktą labai svarbu neišprovokuoti konflikto. Jį gali sukelti mažiausios smulkmenos. Taip yra todėl, kad socialinę riziką patiriantys asmenys mano, jog visas pasaulis sukasi tik apie juos, ir yra svarbiausi. Socialinis darbuotojas turi laviruoti tarp to, ką gali ir tarp to, ko negali. Tokiose situacijose

kiekvienas neigiamas atsakymas provokuoja potencialų konfliktą iš socialinę riziką patiriančios šeimos pusės. Tada socialinis darbuotojas savo elgsena konkrečioje situacijoje“ (TD2).

„<...> pirmojo kontakto metu stengiamasi išvengti jų (socialinę riziką patiriančių asmenų) teigiamas savybes. Tokia socialinio darbuotojo elgesio forma, kai su socialinę riziką patiriančia šeima elgiamasi motyvuojant bei skatinant yra teigiamo pobūdžio.“ (TD3).

„<...> socialinis darbuotojas savo kūno kalba negali iššaukti konflikto. Tai, kaip elgiasi socialinis darbuotojas dažnu atveju priklauso kaip toliau rutuliosis santykiai su šeima“ (TD6)

Tyrimo dalyvių nuomone, kaltų ieškojimas problemos nesprendžia. Piktnaudžiavimas alkoholiu labai kenkia užmegzti pirmąjį kontaktą bei kartu trukdo dirbti su tokia šeima. Tokiu atveju, tyrimo dalyvės elgdavosi ramiai, pasikliaudavo savo asmenine intuicija ir analizuodavo problemą, kad galėtų identifikuoti priežastinius ryšius bei teikti tikslinę pagalbą šeimai:

„<...> labai svarbus emocijų valdymas, greita reakcija bei šeimos įtraukimas į įvairias veiklas, tokias kaip namų ruoša, vaikų priežiūra, socializacija ir kt. kaip tai padaryti? Tai galima rodyti savo pavyzdžiu, pavyzdžiui sakyti: eikime, aš jums padėsi išsiplauti indus“ (TD3);

„<...> svarbu būti arti tokio žmogaus ir padėti jam reikiamu metu. Padėti galima pasiūlant padėti susitvarkyti kieme ar siūlant padėti pagaminti grįžtantiems vaikams vakarienę“ (TD4);

„<...> socialinis darbuotojas yra tam, kad galėtų padėti, padėti savo pavyzdžiu. Taip yra todėl, kad tokių klientų įgūdžiai tvarkytis būna nuėję į antrąjį planą. Aš tą darau pirmojo susitikimo metu, nes tada galima labiau pažinti šeimą ir nebelieką barjerų“ (TD5).

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, jog ryšio užmezgimas prasideda nuo neutralių temų, ko pasekoje identifikuojamos problemos. Tyrimo dalyvių nuomone, pirmieji susitikimai su šeima nėra lengvi. Būtina suprasti, jog be atvirumo jokia pagalba negalės būti suteikta. Ir nors socialinėms darbuotojoms norėtusi kurti santykius pagal tvarkas, aprašas ir dokumentus, tačiau jų darbas išsiskiria tuo, jog tai praktiškai neįmanoma. Todėl profesinis santykis persipina su asmeniniu:

„<...> Ir kartais tas profesinis santykis pasidaro kaip ir asmeninis, nes dirbi su šeima, tu ją pažįsti, tu tvarkai jų namus, tu žaidi su jų vaikais, tu kartu ruoši namų darbus ir kt. Tokiu elgesiu stengiesi parodyti, kad socialinę riziką patiriančios šeimos turi įsipareigojimus namams bei šeimoje esantiems vaikams“ (TD5).

„<...> šeimų patiriančių socialinę riziką ryšio užmezgimas su socialiniu darbuotoju yra tarsi stigma, t.y. labai formalus, tarsi paremtas skirstymu bei bausmėmis. Socialinis darbuotojas turi priartėti prie šeimos. Ir kuo greičiau tai pasieks, tuo pagalba bus suteikta greičiau. Ir tai dažnu atveju priklauso nuo to, kaip socialinis darbuotojas elgiasi toje situacijoje“ (TD7);

Tyrimo dalyvės, besidalindamos patirtimi teigia, jog jei su asmeniu bendrauti sudėtingiau, tuomet bendravimas pradedamas nuo to, kuo jis gyvena, pavyzdžiui namų aplinka. Ir tai paprastai net nėra susiję su šeimos, patiriančios socialinę riziką problema. Tai, kad pavyko užmegzti kontaktą galima suprasti iš to, kad pradedamas atviresnis bendravimas, o uždarumas pamažu dingsta:

„<...> tinkamas bendravimas, poelgių analizė, reakcija bei pagalbos siūlymas padeda kurti santykį. Dažniausiai tai siejama su socialinio darbuotojo tinkamu funkcijų vykdymu bei jo elgesiu konkrečioje situacijoje konkrečiu laiku“ (TD1);

„<...> tai, kad nepasitaiko nesklandumų, tik padeda santykių kūrimo procese su socialinę riziką patiriančia šeima. O situacijų būna įvairių. Dažnu atveju tai susiję su papildomais asmenimis, dažniausiai taip pat patiriančiais socialinės rizikos veiksniais“ (TD1);

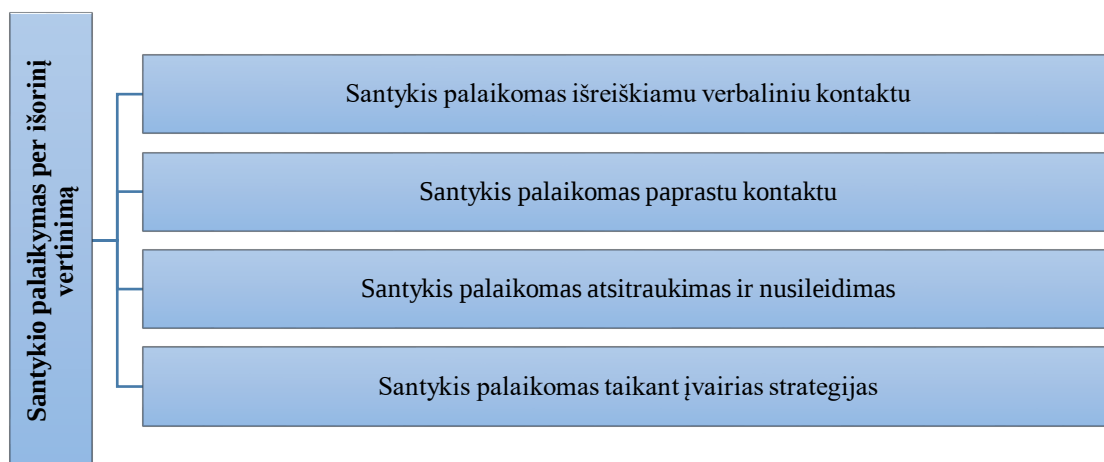
„<...> Nuo situacijos priklauso, bet kelis kartus yra tekę priminti, kad bendravimas turi būti sklandus, kitaip negalėsiu Jums pagelbėti“ (TD5).

Taip yra todėl, kad socialinis darbuotojas turi gerai išmanyti procesą, o šeima supranta, kad bendradarbiavimas padės išspręsti problemas. Stengiamasi užmegzti kontaktą rankos paspaudimu, prakalbinimu, pirminio kontakto užmezgimu:

Tyrimo dalyvių nuomone, nėra vieno scenarijaus. Būtina reakcija į viską: aplinką, asmenį, šeimos vaikus, augintinius ir kt. Žinoma, svarbu išsiaiškinti, kodėl atsitiko tokia situacija, kad šeima buvo įtraukta į šeimų, patiriančių socialinę riziką sąrašą. Bet tai siekiama išsiaiškinti ne pirmojo susitikimo metu.

Tyrimo dalyvės pripažįsta, kad kontaktą ne visada pavyksta užmegzti arba pasitaiko atvejų, kai tą padaryti sunku. Taip yra todėl, kad šeima nenori pripažinti savo problemų bei nenori priimti pagalbos. Dažniausiai tokiose šeimose pirmiausiai socialinis darbuotojas gauna pliūpsnį negatyvo. Bet bendraujant šeimai rodoma, kad net tarp to negatyvo yra pozityvo.

Tyrimu buvo siekiama atskleisti, kaip palaikomas santykis su socialinę riziką patiriančia šeima. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad santykių su rizikos šeima palaikymas vyksta per išorinį vertinimą ir per neapčiuopiamas nuostatas. Apibendrinti tyrimo dalyvių atsakymai santykio palaikymo kontekste per išorinį vertinimą pateikti 6 pav.

6 pav. *Santykio palaikymas su socialinę riziką patiriančia šeima tyrimo subkategorijų kontekste per išorinį vertinimą*

Santykio palaikymas per išorinį vertinimą apima santykio palaikymą išreikštą verbaliniu kontaktu, paprastumu, atsitraukimu ir nusileidimu bei taikant įvairias strategijas.

Santykis palaikomas išreiškiamu verbaliniu kontaktu

Analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo socialinio darbuotojo verbalinio kontakto svarba. Santykis su socialinę riziką patiriančia šeima palaikomas skatinant komunikaciją. Tyrimo dalyvių nuomone, komunikacija yra viena svarbiausių informacijos apsikeitimo priemonių:

„<...> ryšio (su socialinę riziką patiriančia šeima) palaikymas vyksta žodinio bendravimo pagalba: telefonu ar susitikus gyvai. Socialinis darbuotojas riziką patiriančią šeimą skatina ne tik kalbėti bei išsakyti savo nuomonę, bet kartu skatinama jausmų išsakymui žodžiu. Tai svarbu dėl to, kad socialinis darbuotojas gali suprasti priežastis bei taip nusimatyti potencialias pasekmes įgyvendinant socialinių priemonių planą“ (TD1);

„<...> būtina kalbėti, kalbėti ir kalbėti. Socialinis darbuotojas gali matyti, kad asmuo jaučiasi nepatogiai, bet kodėl taip yra jis gali tik numanyti. Tačiau tikrosios priežastys gali būti identifikuojamos tada kai jos konkrečiai išsakomos. Socialiniai darbuotojai paprastai čia patiria iššūkį, nes asmenys dažnai būna uždari ir nėra linkę atvirai kalbėti“ (TD3);

„<...> jei socialinis darbuotojas negeba komunikuoti, t.y. išsakyti savo nuomonę bei kartu išklausti klientą, tai jis nebus tas, kuris spręs šeimos problemas“ (TD2);

„<...> tiek santykio užmezgimui, tiek ir palaikymui būtina komunikacija. Be jos, nei iš vietos. Pastebima, kad asmenys paprastai nebūna linkę išsipasakoti. Jei socialinis darbuotojas neras būdo kaip prieiti, tai jokie rezultatai nebus. Pats priėjimo faktas greičiausiai ir geriausiai veikia kalant su asmeniu, su jo aplinkos žmonėmis su šeimos nariais“ (TD7).

Tyrimu atskleista, kad problemų identifikavimas yra viena svarbiausių užduočių socialinio darbuotojo darbe. Susitikimo metu pasikalbama apie tai, kad socialinis darbuotojas teikia pagalbą spręsti sunkumus ir turi patirties padėti. Kaip tyrimo dalyvės teigia, tas neįvyktų jei socialinę riziką patirianti šeima nesileistų į kontaktą bei bendravimą:

„<...> svarbu prakalbinti asmenis, kad sužinoti kaip jie jaučiasi. Yra tikrų atvejų, kai užmezgant santykį buvo sunku prakalbinti, nenorėjo įsileisti į namus, o vėliau jau sunku kur ir beįsiterpti“ (TD2);

„<...> socialinę riziką patiriančios šeimos dažnai būna uždaros, nes niekas nenori su jomis bendrauti. Prakalbinti būna iš ties sunku. Tačiau po truputį galima pelnyti šeimos nuolankumą ir taip priversti šeimą atsiverti bei bendrauti“ (TD4).

Tyrimo dalyvių nuomone pasitaiko ir melo. Ir tai būna gan dažnai. Tai trukdo ne tik bendrauti bei ir trukdo pasiekti rezultatą:

„<...> atvirumas ir tiesos sakymas leidžia šeimai greičiau prisileisti socialinį darbuotoją, padeda greičiau atsiskleisti“ (TD5);

„<...> kalbi su šeima ir matai kaip meluoja. Ir tokie atvejai nėra tik pavieniai. Melą paprastai traktuojame kaip norą pasirodyti geriau nei yra. Bet kaip gimsta melas? Jei leidi meluoti ir to atviromis kortomis neišsakai tai toliau melo bus tik daugiau“ (TD6);

„<...> aš paprastai stengiuosi palikti žinutę, kad melu dar nei vienas rezultatas nebuvo pasiektas. Ir melu galima apgauti socialinį darbuotoją, bet tai problemos tik gilina“ (TD3).

Tyrimo dalyvių nuomone, kai kalbi tai paprastai susikalbi. O kalbėti reikia ir reikia daug. Kūno kalba išreiškia informacija gali tik patvirtinti arba paneigti išsakytus žodžius bei mintis.

Santykis palaikomas paprastu kontaktu

Tyrimo dalyvių nuomone, būtina suprasti, jog ne visi klientai yra vienodi ir ne prie visų priėjimas yra vienodas. Svarbu suprasti, kad visi klientai yra skirtingi, turintys skirtingas problemas bei su tuo susijusias pasekmes. Tačiau kontaktas turi būti. Ir jis turi būti plėtojamas. Kaip tai pasiekti vieningos nuomonės nėra:

„<...> socialinio darbuotojo didžiausia siekiamybė su visais (klientais) užmegzti kontaktą bei išlaikyti šiltą komunikaciją. Tai nepadaroma per vieną dieną. Tai sunkus darbas, kurio rezultatas pas vienus būna greitesnis, pas kitus ne toks greitas.“ (TD2).

Tyrimo dalyvių nuomone, visokių atvejų pasitaiko darbinėje veikloje. Tyrimo dalyvės įvardija impulsyvumą. Tokia savybė socialinę riziką patiriančioms šeimoms yra gana dažna, bet kartu ir sunkiai išgyvendinama. Ta daro įtakos paprastam ir žmogiškam kontakto palaikymui:

„<...> Su impulsyviomis šeimos situacija sunkesnė. Socialiniam darbuotojui sunku dirbti. Būna agresyviai nusiteikę, bet tada valdai situaciją. Ar bent jau stengiesi. Bet pats

bendravimas būna grįstas daugybiniu ir nuolatinu priėjimu ir paprasto kontakto, būti bendravimui užmezgimu“ (TD2).

Tokiu atveju svarbu mokėti atsitraukti tam, kad asmuo galėtų nurimti, apgalvoti. Po to vėl bandymas prieiti ir bandyti dirbti. Tyrimo dalyvės įvardina, kad be sugebėjimo atsitraukti svarbu mokėti nusileisti. Toks nusileidimas padeda palaikyti ryšį su šeima.

Tyrimo dalyvės pastebi ir tai, kad paprastam kontaktui tarp socialinę riziką patiriančios šeimos bei socialinio darbuotojo būtinas žmogiškumas:

„<...> geriausiai palaikyti tarpusavio kontaktą padeda galios nedemonstravimas, nežeminimas bei nesmerkimas“ (TD3);

„<...> kalbėjimas jų kalba tik sustiprina santykį. galima kalbėti aukštomis frazėmis ir tai geba socialiniai darbuotojai. Tačiau tai tik didina atotrūkį ir ilgina komunikacijos procesą“ (TD3).

Tyrimo dalyvės pažymi, kad kuo paprastesnis yra socialinio darbuotojo elgesys su socialinę riziką patiriančia šeima, tuo kontaktas palaikomas paprasčiau ir tam įtakos turi balso tonas ir tembras.

Svarbu, kad žmonės patys nebijotų ir patys kreiptųsi pagalbos iškilus problemoms. Tyrimo dalyvių teigimu, svarbiausia, yra įgytas pasitikėjimas, kad žmogus žinotų, kad bet kada gali ištikus problemai kreiptis ir žinotų į ką gali kreiptis. Tai yra išryškėja draugiško, tarpusavio pasitikėjimu grįsto ryšio svarba bendravime su socialine riziką patiriančia šeima

„<...> santykis turi būti palaikomas ir su šeimos vaikais. Su jais bendravimas paprastai vyksta negirdint tėvams. Tėvai paprastai atsiveria daugiau, kai mato, kad vaikams tu gali padėti ir jau tą darai savo buvimu“ (TD4).

Pokalbio metu stengiamasi išanalizuoti vaikų savijautą ir namuose, ir mokykloje. Kartu analizuojamas tarpusavio santykis su tėvais, sesėmis, broliais ir kt. Tyrimo dalyvių nuomone, nėra taisyklės su kuo santykis palaikomas geriau; šeima ar joje augančiais vaikais. Tyrimo dalyvių patirtis rodo, kad būna kai mama priešiška nusiteikusi ir nepagarbiai bendrauja, o dukra visiškai mamos priešingybė. Jų nuomone tai priklauso nuo charakterio bei nuo požiūrio.

Tyrimo dalyvės teigia, jog svarbu ne aiškinti kaip turi elgtis, bet parodyti kryptį. Tai reiškia, kad su jais reikia elgtis kaip su sau lygiais. Tyrimo dalyvių nuomone elgsenos faktas padeda paprastumui:

„<...> elkis su kitu taip, kaip norėtum, kad su tavimi elgtųsi. Tai taisyklė, kuri galioje ko ne visose gyvenimo srityse siekiant paprasto bendravimo“ (TD6).

Tyrimo dalyvės pripažino, jog nėra vienos nuomonės, būdo ar patarimo, kaip reikia palaikyti santykį su šeima. Dažnai kiekvienas atvejis yra išskirtinis, priklauso nuo konkrečios

šėimos, patiriančios socialinę riziką, nuo jos aplinkos ir kt. Todėl gali būti taikoma viena priemonė ryšio palaikymui, gali būti taikomas ir kelios priemonės palaikyti ryšį:

„<...> taikomi metodai yra pagal socialinio darbuotojo išradingumą, išmonę bei į šėimos įsigilinimą. Nes tikrai nėra vienodų šėimų. Vieniems reikia daugiau švelnesniais metodais palaikyti kontaktą, o kitiems reikalinga tokių ir griežtesnių“ (TD1);

„<...> draugiškas bei paprastas kontaktas leidžia šėimai atsiskleisti bei įvardinti ir kitas šėimoje esančias problemas“ (TD3);

„<...> šėimos nusiteikimas priimti ar nepriimti pagalbą taip pat laikomas svarbiu santykių vystymo aspektu“ (TD5).

Siekiant tikslingo rezultato būtina žinoti tiesą, kokia ji bebūtų. Pasitikėjimo kūrimas svarbus abiem pusėms: socialiniam darbuotojui – tam, kad pasiekti rezultatą, o asmeniui – kad padėtų susitvarkyti su jų problemomis.

„<...> su vaikais bendrauti paprasčiau nei su jų tėvais. O kai užmezgi kontaktą su vaikais, atsiranda noras greičiau santykius vystyti ir su tėvais“ (TD7).

Vaikus paprasčiau perprasti, paprasčiau sudominti rodant jiems dėmesį bei užsiimant su jais, t.y. žaidžiant, darant namų darbus ar ruošiant projektines veiklas. Bet, pasak tyrimo dalyvių, ryšio palaikymas su vaiku taip pat reikalauja pastangų, nes vieni vaikai uždaresni, kiti atviresni. Tai didžia dalimi priklauso nuo to, kaip jie jaučiasi tokioje šėimoje.

Tyrimo dalyvių teigimu, paprastas kontakto palaikymas duoda daug daugiau nei gali tikėtis abi šalys. Tai leidžia kontaktą palaikyti ilgalaikėje perspektyvoje, lengviau identifikuoti ir kitas problemas, kurioms pradžioje neskiriamas toks didelis dėmesys. Paprastas kontaktas, anot tyrimo dalyvių, suvokiama kaip ilgalaikio ir nenutrūkstamo bendravimo priemonė.

Santykis palaikomas atsitraukimu ir nusileidimu

Tyrimo dalyvių nuomone, kartu reikia suprasti, kad visi klientai yra skirtingi, turintys skirtingas problemas bei su tuo susijusias pasekmes. Ir su kiekviena šėima reikia bendrauti skirtingai:

„<...> negali visur ir visada taikyti vieno darbo principo. Su vienais kontaktas palaikomas lengvai, su kitais jaučiamas pasipriešinimas. Taip su vienais reikalingas griežtesnis bendravimas, o su kitais ne toks griežtas. Vieniems reikalinga nuolatinė ir griežta kontrolė, o kiti geba gyventi savarankiškai be kontrolės. Vieniems reikia nusileidimo ir nuolaidžiavimo, kitiems svarbu griežtumas“ (TD2).

Tyrimo dalyvių nuomone visokių atvejų pasitaiko darbinėje veikloje. Viena paskutiniųjų tiriamųjų patirčių ta, kad posėdžio metu viskas gerai, o po posėdžio atsirado barjerai. Vienas tokių – pasipriešinimas priimti pagalbą:

„<...> tada prasideda žaidimas: bandai prieiti ir vėl atsitrauki, vėl bandai prieiti ir vėl atsitrauki. R tokių kartų gali būti labai daug, kol gauni reikiamą rezultatą“ (TD3).

Tyrimo dalyvių nuomone, tokiu atveju svarbu mokėti atsitraukti tam, kad asmuo galėtų nurimti, apgalvoti. Po to vėl bandymas prieiti ir bandyti dirbti.

„<...> be sugebėjimo atsitraukti, svarbu mokėti nusileisti. Tai padeda darbo su šeima kontekste bei pasiekiamas rezultatas. Svarbu pabrėžti ir tai, kad dažnai tai būna ilgas gerias“ (TD2).

„<...> barjeras kontakto palaikymui yra alkoholis, dėl to šeima nesistengia, nevykdo planų, vengia bendradarbiauti arba daryti kažkokius teigiamus pokyčius. Čia svarbus atsitraukimas, kuris leidžia asmenims nurimti ir permastyti“ (TD3).

Tyrimo dalyvės tikina, kad tokiu atveju dar vienas geras būdas yra kontrolė ir jos didinimas:

„<...> didinti kontrolę bei didinti lankymąsi tose šeimose reiškia pasekmes, t.y. pradedami lėti žingsniai rezultato linkme“ (TD3),

tačiau pažymi, jog svarbu „neperspausti“. Per didelė kontrolė blogina santykius, atsiranda priešinimasis, pykčiai ir kt. Dalinantis patirtimi paaiškėjo, kad tyrimo dalyvės buvo patekusios į tokias situacijas, kuomet dėl susidariusios padėties bei pasipylusių grasinimų buvo pakeistas socialinis darbuotojas. Dirbant su šeima, tyrimo dalyvės, taiko „gėrio stiklainio“ metodą. Jo esmė tokia, kad visą mėnesį darant gerus darbus jie užrašomi ir metami į stiklainį. Konkretus atvejis, kai šeimos moteriai grįžus prie žalingų įpročių buvo suplėšyti geri darbai iš stiklainio ji susimastė, nes prarado tai ką buvo sunkiai pasiekusi.

Tyrimo dalyvės įvardija, kad problemų nepripažinimas atitolina galimą pagalbą. Ir būdas tai pakeisti yra atsitraukimas ir grįžimas po kurio laiko:

„<...> Kaip trikdį spręsti šeimos problemas galima įvardinti problemų nepripažinimas. Ir čia nieko nepakeisi. Turi turėti kantrybės, mokėti atsitraukti ir po kurio laiko vėl pradėti spręsti problemą“ (TD5).

Būtina suprasti, jog socialinio darbuotojo darbas yra gebėti dirbti su visais. Jeigu viena šeima pripažįsta, kad ji turi problemų ir deda pastangas jas spręsti, tai tas rezultatas bus sėkmingas. Priešingu atveju, pirmiausiai reikia šeimai parodyti problemas, o tik tada, kai jie pradeda suprasti – taikyti priemones, kad jas būtų galima išspręsti. Gebėti priimti pagalbą šeimai taip pat labai svarbi savybė. Ir tikrai ne visos šeimos tai geba.

„<...> siekis, kad asmuo atsivertų yra svarbiausias santykių vystymo kontekste“ (TD6);

„<...> Kaip barjerą galima įvardinti neigiamą santykį iš šeimos pusės ir jų nusistatymą prieš socialinius darbuotojus. Nusileidimas tam tikrose situacijose yra socialinio darbuotojo savybė bei gebėjimas tą santykį išlaikyti bei su šeima dirbti toliau“ (TD6).

Taip yra todėl, kad jei žinosi šeimos problemas tik tada galėsi jai padėti. Besidalindama patirtimis tyrimo dalyvė teigia, jog taip šeima pradeda suprasti, kad iš tikrųjų galima gauti pagalbos iš aplinkos. Tai dažnai siejama su socialinę riziką patiriančios šeimos patirtimis. Tyrimo dalyvių nuomone:

„<...> prieš tai dirbę socialinės darbuotojos naudojo įsakmų toną ir to pasekoje šeima atmesdavo pagalbą bei „nedege“ noru bendradarbiauti. Bet aš dirbau kitaip, aš buvau linkusi kartais likti nuošalyje, kartais priartėti. Toks epizodinis atsitraukimas vyko gan dažnai“ (TD6).

Tai buvo barjeras, trukdantis plėtoti ryšį su šeima bei teikti jiems socialinę pagalbą. Kartu buvo neatliepti poreikiai. Ir taip, kad pavyko su tokia šeima, po kelių socialinių darbuotojų palaikyti kontaktą galima laikyti sėkmės variantu. O taip atsitiko todėl, kad socialinis darbuotojas neturi dirbti tik pagal lenteles. Jis turi į kiekvieną atvejį reaguoti pagal situaciją:

„<...> Kaip trukdį santykių palaikymo su socialinę riziką patiriančia šeima įvardino biolaukų nesutapimą. Taip, tai barjeras. Bet tik socialinio darbuotojo išmonė bei darbo metodika leidžia išdirbti metodą, kuriuo galima išspręsti problemą. Dažnu atveju taikomas nusileidimas bei asmenims parodymas, kad dabar nusileidžiu aš, bet tik tam, kad parodyti, jog klystate“ (TD7).

Socialinis darbuotojas toliau pats inicijuoja susitikimus. Remiantis tyrimo dalyvės patirtimis, tikslingiau vykti į nesuderintus susitikimus. Taip yra todėl, kad pati situacija yra tikresnė ir galima siūlyti tikslines priemones pagalbai. Tyrimo dalyvė teigia, jog iš anksto suderinus susitikimą atvykti ir matai, kad iki atvykstant buvo švaros diena šeimoje.

Santykis palaikomas taikant įvairias strategijas

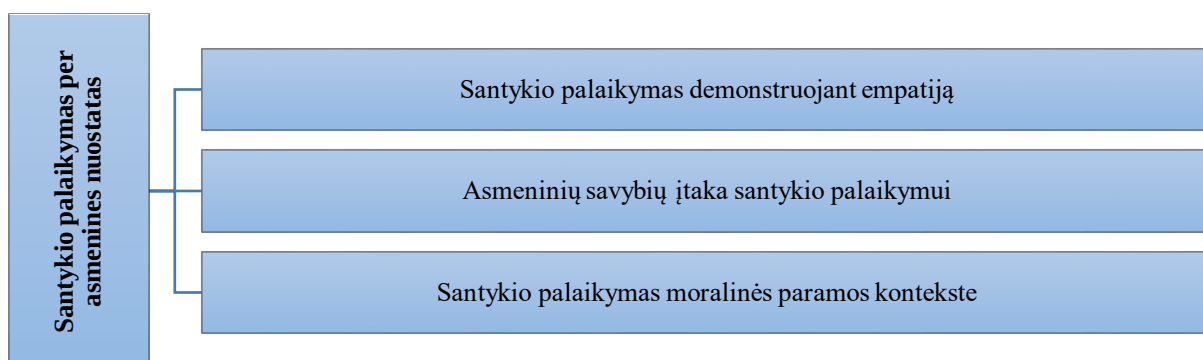
Tyrimo duomenys atskleidė, kad santykio su riziką patiriančia šeima palaikymui socialiniai darbuotojai taiko įvairias strategijas:

„<...> Kita svarbi savybė, kuri būtina socialinio darbuotojo darbe yra stresinių situacija valdymas, kurių pagalba turima patirtis padeda spręsti problemas. Ši kompetencija padeda sudėtingose situacijose nepasimesti ir rasti sprendimus“ (TD7).

„<...> Derybų metodas bendradarbiaujant yra vienas sėkmingiausių, nes tada galima parodyti, kad kažkiek nusileidžiu aš, bet turi nusileisti ir tu“ (TD6).

„<...> Gebėjimas dirbti vienam, bet taip pat gebėjimas dirbti komandoje. Ši kompetencija rodo, kad su šeima dirbi vienas. Tačiau yra ir kitos socialinio darbuotojo funkcijos, tokios kaip projektinės veikos, kur reikia papildomo organizavimo bei kitų komandos narių sutelkimo. Tai leidžia ugdyti gebėjimą dirbti prisitaikant prie aplinkos“ (TD7).

Dar viena tyrime išryškėjusi santykio su riziką patiriančia šeima palaikymo patirtis susijusi su socialinių darbuotojų nuostatomis. Apibendrinti tyrimo dalyvių atsakymai santykio palaikymo kontekste per asmenines nuostatas pateikti 7 pav.

7 pav. *Santykio palaikymas su socialinę riziką patiriančia šeima tyrimo subkategorijų kontekste per neapčiuopiamas nuostatas*

Santykio palaikymas per asmenines nuostatas apima integruojant empatiją, asmeninių savybių įtaką santykio palaikymui bei santykio palaikymas paramos kontekste.

Santykio palaikymas demonstruojant empatiją

Tyrimo dalyvių nuomone, santykio palaikymas yra labai svarbus su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Santykis su socialinę riziką patiriančia šeima palaikomas demonstruojant socialinio darbuotojo empatiją:

„<...> ryšio palaikymas vyksta per nuoširdumo prizmę“ (TD1);

„<...> kiekvienoje situacijoje modeliuojama greita socialinio darbuotojo reakcija. Ji paprastai priklauso nuo to, kaip šeima bendrauja po pirmosios pažinties. Bet empatija čia labai reikalinga. Jos pagalba teikiama parama bei socialinės paslaugos labai pasveriamos“ (TD4);

„<...> mano nuomone, empatiškumas yra pats svarbiausias. Svarbu, kad jis būtų nukreiptas siekiant pagalbos bei paramos suteikimo“ (TD5);

„<...> nėra nei dienos, kad nesuprasčiau savo klientų bei jų poelgių. Taip, tai empatija. Ji su manimi kiekvieną dieną ir kiekvienoje situacijoje. Be jos nebūna nei dienos.“ (TD6);

„<...> šiltas kontaktas, atjauta bei gebėjimas juos suprasti jų situacijose bei problemose padeda plėtoti kontaktą“ (TD3).

Tyrimo dalyvių tikslas dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, kad šeimos jaustųsi pilnavertės bei žinotų, kad yra socialinis darbuotojas pasirengęs jiems padėti. Bet tai kartu siejama ir su socialinę riziką patiriančių šeimų baimėmis:

„<...> žmogaus baimė, kad jo socialinė aplinka pastebės, kad darbuotojas pas jį lankosi. Galvoja, ką žmonės pasakys, pagalvos ir bijo žmonių, tų nuostatų išankstinių, nuomonės“ (TD4).

Kaip įvardija tyrimo dalyvės tai yra siejama su išore, t.y. aplinkinių reakcija į tai, kad kažkas padeda susitvarkyti su problemomis sunkiu gyvenimo tarpsniu. Dažnu atveju socialinę riziką patiriantys asmenys tai įvardija su gėda siejamu terminu. Tokiu atveju išreiškiami priekaištai dėl lankymosi.

„<...> stengiuosi, kad asmuo suprastų, jog tai yra bendras darbas ir be bendravimo mes nieko nepasieksime. Bet tai sunkus procesas. Tikrai ne visos šeimos tai supranta. O kai kurios šeimos tai supranta tik po kurio laiko. O su laiku pradeda surasti, kad bet kuris socialinis darbuotojas darys tą patį ir naudinga pasinaudoti pagalba jei jau socialinis darbuotojas yra atsiųstas į pagalbą.“ (TD4).

Empatijos pagalba gaunama informacija iš socialinę riziką patiriančių šeimų yra kur kas tikslesnė bei informatyvesnė. Socialinis darbuotojas turi turėti supratimo tam, kad galėtų identifikuoti priežastis bei galėtų siūlyti kokybišką pagalbą. Tokios pagalbos rezultatai paprastai pastebimi gana greitai. Kaip teigia tyrimų dalyvės, empatiškumas svarbus kiekvienoje smulkmenoje.

Asmeninių savybių įtaka santykio palaikymui

Tyrimo dalyvės įžvelgia labai daug asmeninių savybių, kurios reikalingos socialiniam darbuotojui, dirbančiam su socialinę riziką patiriančia šeima.

„<...> labai svarbu kantrybė. Socialinis darbuotojas turi būti kantrus, nes ne visada pavyksta palaikyti ryšį su socialinę riziką patiriančia šeima. Kartais reikia kelis kartus gebėti paklausti, kelis kartus pasiūlyti, kelis kartus priminti“ (TD2).

Kantrybė išklausyti klientą, kantrybė jam diegti vertybes, kantrybė jam nusakyti pasekmes ir kt. visur reikia kantrybės. Kaip tyrimo dalyvės pripažįsta, ne visada santykis yra geras su šeima, todėl ir čia reikia kantrybės, kad pereiti į gerą santykį. Kita svarbi savybė kontakto palaikymas.

„<...> kontakto palaikymas priklauso nuo asmeninių socialinio darbuotojų savybių, t.y. paslaugumas bei geranoriškumas“ (TD1).

Tyrimo dalyvių nuomone, šios savybės padeda atsiskleisti socialinės šeimos nariams, ir tada socialinis darbuotojas jiems paprastas ir draugiškas, galintis padėti jų situacijoje. Tyrimo dalyvių teigimu, jos privalo leisti į gilų kontaktą su riziką patiriančia šeima.

„<...> tai pirmiausia būtinas atvirumas. Ši socialinio darbuotojo savybė padeda ryšio palaikyme su socialinę riziką patiriančia šeima. Kol nesi atviras negali tikėtis atvirumo iš kitos

pusės. Ir tas atvirumas iš antrosios pusės turi būti nusipelnomas. Būna įvairių situacijų, bet dažnai tai gali trukti ir kelis mėnesius, kol šeima leidžiasi į atvirą kontaktą“ (TD2);

„<...> svarbios ir kitos asmeninės savybės, tokios kaip nuoširdumas. Tai dažnai klientai pastebi pirmiausiai. Nuoširdumas nieko nekainuoja, bet jo pagalba galima pasiekti tai ko nesitiki.“ (TD2);

„<...> socialinio darbuotojo didžiausias plusas visus priimti vienodus ir lygius. Tai savybė, kuomet dirbti tampa lengviau, nes nėra papildomų nuostatų“ (TD3).

„<...> santykio palaikyme turi būti draugiškumas“. Kai tai supranta ir asmuo, tada bendradarbiavimas tampa produktyvesnis“ (TD3);

„<...> geriausiai plėtoti tarpusavio santykius padeda galios nedemonstravimas, nežeminimas bei nesmerkimas“ (TD3);

„<...> siekis sukurti santykius paremtus pagarba, pasitikėjimu bei grįstus pagalba“ (TD7).

Tyrimo dalyvės pripažino, kad yra ir daugiau asmeninių savybių, būtinų kokybiškam ir produktyviam darbui. Tačiau skirtingose situacijose pasitelkiamos vis kitos savybės. Jų naudojimas darbinėje veikloje paprastai susijęs su pačia šeima, jos bendravimo bei sprendžiama problema.

„<...> tarpusavio santykis priklauso nuo pasitikėjimo“ (TD4).

„<...> pagalbos siūlymas yra kartu siejamas su asmeniniu noru padėti socialinę riziką patiriančiai šeimai“ (TD4).

Svarbu, kad žmonės patys nebijotų ir patys kreiptųsi pagalbos iškilus problemoms. Tyrimo dalyvių teigimu, svarbiausia, yra įgytas pasitikėjimas, kad žmogus žinotų, kad bet kada gali ištikus problemai kreiptis ir žinotų į ką gali kreiptis. Svarbiausia tokius draugiškus santykius yra užmegzti.

„<...> labiausiai padeda mano asmeninės savybės. Tai yra sąžiningumas, pagarbus bendravimas, nuoširdumas. Gebėjimas įsijausti į žmogaus vaidmenį ir suprasti jo situaciją, ir noras padėti, pagelbėti žmogui“ (TD4).

„<...> paprastumas, nuoširdumas, atviras bendravimas su žmogumi, kaip su sau lygiu yra jos santykio su socialinę riziką patiriančios šeimos sėkmės šaltinis“ (TD4).

„<...> nesmerkimas yra antrasis veiksnys, kuris padeda vystyti santykį“ (TD5).

„<...> Išankstinės nuostatos, paprastai, trukdo tiek asmeniniuose santykiuose, tiek ir darbe“ (TD5).

„<...> kantrybė yra viena geriausių asmeninių savybių, kurios dėka galima pasiekti gerus rezultatus su socialinę riziką patiriančia šeima“ (TD7);

„<...> socialinio darbuotojo vertinamas asmens noras ir nusiteikimas bendravimui, bendradarbiavimui bei pagalbos priėmimui“ (TD7).

Tyrimo dalyvių nuomone tai savybės labiausiai padedančios ne tik šeimai, bet ir socialinio darbo rezultatų siekimui.

Tokiuose santykiuose su socialinę riziką patiriančia šeima vyrauja atvirumas, nebijojimas bendrauti, nebijojimas būti teisiamiems dėl tam tikrų veiksmų. Paprastai tenka priminti ir ne kartą, kad atvirumas yra būtinas, nes tik tada galima suteikti tikslinę pagalbą. Tyrimo dalyvių nuomone, jei šeima turi žalingų įpročių, tokių kaip alkoholis santykis užmezgamas greitai ir lengvai palaikomas. Taip yra todėl, kad tokioje būsenoje žmonėms lengviau atsiskleisti. Žmonės yra atviresni ir lengviau užmezga kontaktą. O šeima turinti sunkumų, susijusių su išgyvenimais, pavyzdžiui, skyrybos santykį užmezga sunkiau. To priežastimi galima laikyti jų psichologinę būseną bei pervargimą nuo nuolatinių kivirčų, ginčų ir kartais net smurto. Tyrimo dalyvės tikina, kad yra buvę tokių situacijų, kuomet prakalbinus besiskiriančias šeimas, išmokius jas išklausti buvo pasiekta tai, kad šeima liko gyventi toliau. Žinoma socialinė pagalba buvo ir toliau teikiama. Išankstinis nusiteikimas, kad jiems niekas nepadės buvo paneigtas. O reikėjo nedaug, tiesiog išklausti ir be emocijų išsakyti savo nuomonę.

Tyrimo dalyvių teigimu, kantrybės reikia vienur daugiau, kitur mažiau, bet ji yra būtina. Leidžiama įvardinti problemas pačiam, kad suprastum kaip klientas save veda, t.y. ar jo įvardintos problemos yra tikrai tos, nuo kurių prasidėjo visa virtinė. Dažnai klientų problemos yra užsisukusios „voverės rate“, t.y. vieną problemą veja kita. Ir net dažnai pasitaiko manipuliavimo iš klientų pusės. Tada tenka pradėti situacijos atstatymą iš pagrindų:

„<...> kartais bendraujant reikia pakelti toną. Tikrai nėra dažna situacija. Pakeltas tonas kiek priverčia susimastyti klientą. Na iš kitos pusės tas tonas ne be reikalo ir pakeliamas. Paprastai taip atsitinka dėl peržengtų ribų“ (TD1).

Tyrimo dalyvės pasidalino patirtimi, kai socialinę riziką patiriančioje šeimoje mama turėjo priklausomybę alkoholiui. Alkoholio nėštumo metu nevartojo, nevartojo ir dar kokią mėnesį po gimdymo. Bet išaiškėjus situacijai, jog ji nesilanko su kūdikiu pas gydytoją paaiškėjo, jog taip atsitinka dėl to, jog ji grįžo prie žalingų įpročių. Griežtas tonas čia buvo panaudotas dėl kūdikio, kuris turi būti pristatomas patikrinimui bei vystymosi rodiklių stebėjimui ir griežtas tonas padėjo pasiekti rezultato konkrečioje situacijoje. Nors, kaip pažymi tyrimo dalyvė:

„<...> riziką patiriančiai šeimai svarbu draugiški patarimai, bet ne vadovavimas, įsakinėjimas, prievarta“ (TD1).

Svarbu pabrėžti ir pateikti asmeniui pasekmes, t.y. numatyti kas būtų blogiausiu atveju. Dažnai, tyrimo dalyvės nuomone tai priverčia juos susimastyti. Dalinadamosios patirtimi, tyrimo dalyvės teigia, jog sunkiausia kontaktą palaikyti su šeimomis patiriančiomis socialinę riziką kai teikiamos suintensyvinotos paslaugos. Dažnu atveju pasitaiko pasipriešinimas būna dėl dažnesnio apsilankymų skaičiaus. Tyrimo dalyvės nuomone, ypač jei problema yra susijusi su kvaišalų vartojimu, taiko

„<...> pavyzdžių bei pasekmių metodą, t.y. bendraujant pasakoji kaip nuo to kenčia visa šeima, kaip jaučiasi vaikai, kad vaikai dėl to mokykloje gali patirti patyčias, per jausmus, per kitus išgyvenimus. Ir per visą tai siūlai gydymą“ (TD1);

„<...> Ta žmogiškumo prizmė paprastai leidžia pasiekti tikslingesnius rezultatus“ (TD4).

Paprastai asmenys supranta, kad nieko nedarant problema tik gilės ir vėliau pasekmės bus tik skaudesnės. Tyrimo dalyvių teigimu, dar vieną asmeninę savybę galima įvardinti patirčių dalinimasi:

„<...> labai svarbu įvardinti pasekmes, o geriausias to variantas per vaikų prizmę, t.y. kad jie taip pat kenčia šeimoje, kurioje gausu problemų“ (TD2).

Kaip teigia tyrimo dalyvės, bandai klientui paaiškinti, kad kaip jaučiasi dukra, kaip jai skauda širdelę ir pan. Kartu tai tampa asmeniška, nes socialinis darbuotojas pateikdamas konkrečius pavyzdžius viską vertina per savo prizmę. Tyrimo dalyvės pripažįsta, jog tai nėra gerai kai situaciją perleidi per save ir sutinka, kad tai turėtų būti taikoma retai.

Santykio palaikymas moralinės paramos kontekste

Socialinis darbuotojas atlikdamas savo darbą teikia paramą. Ta parama, kuri yra neapčiuopiama laikoma viena vertingiausių, ką gali socialinis darbuotojas duoti šeimai, patiriančiai socialinę riziką. Socialinę riziką patiriančios šeimos palaikymas yra labai svarbus:

„<...> geram santykiui įtakos tikrai turėjo begalinis noras padėti ir mamos supratimas. Situacija unikali tuo, kad šeimoje augo vaikas su negalia. Būtent tai privertė mane pagalbą teikti dar stipriau“ (TD5);

„<...> tikėjimas žmogumi, padrąsinimas, paskatinimas ir motyvavimas, kad tu gali kažką keisti labai daug reiškia šeimai“ (TD5).

„<...> siekis yra pagelbėti šeimai taip, kad jie patys galėtų pilnavertiškai gyventi be aplinkinių pagalbos“ (TD5).

„<...> santykių vystymui labai svarbu teikiant pagalbą duoti kažką materialaus“ (TD6).

Toks padrąsinimas kartu rodo ir socialinio darbuotojo tikėjimą, kad problemos gali būti išspręstos. Būtent tikėjimas socialinę riziką patiriančioms šeimoms yra labai svarbus aspektas.

„<...> Bet jei šeima jaučia palaikymą bei nuoširdų norą padėti, ji atsiskleidžia greičiau“ (TD7).

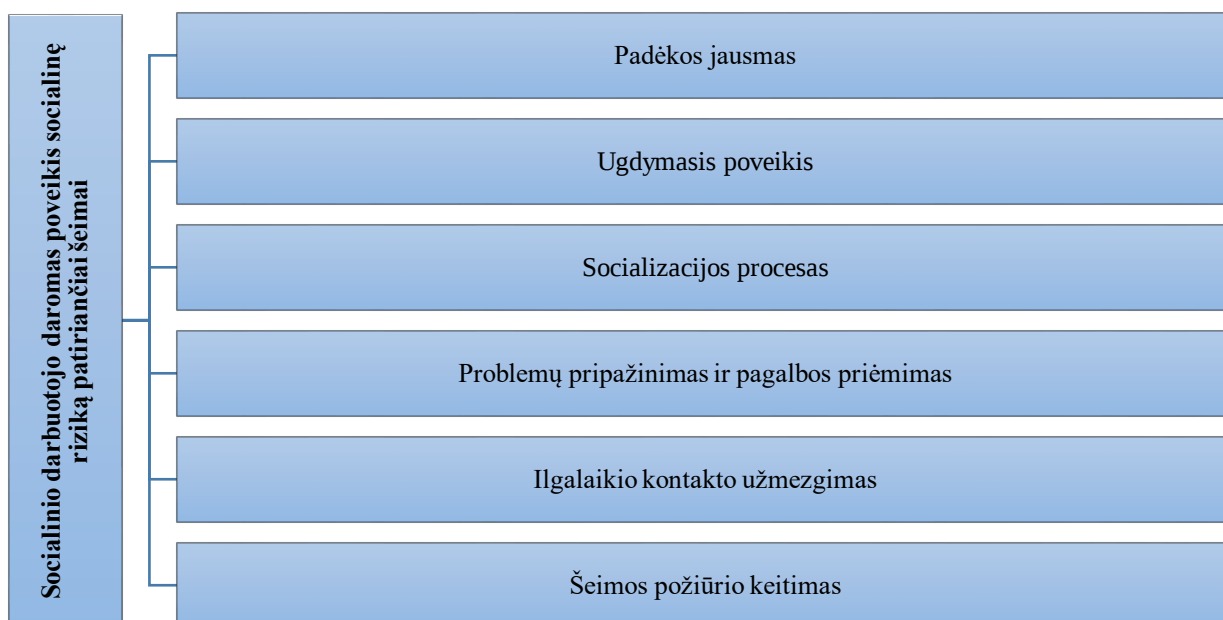
„<...> šeima linkusi spręsti savo problemas, t.y. jei šeimoje viena iš problemų yra priklausomybės, su tokia šeima kontaktą palaikyti yra kur kas sunkiau“ (TD1).

„<...> šeima neigia, patys neprisileidžia, nepripažįsta, kad tai problema“ (TD1).

Taip yra todėl, kad patys nepripažįsta problemos, nesupranta, kad patys nebegali valdyti situacijos, jiems reikalingas gydymas. Svarbu pabrėžti ir pateikti asmeniui pasekmes, t.y. numatyti kas būtų blogiausiu atveju. Dažnai, tyrimo dalyvės nuomone tai priverčia juos susimastyti.

Kitas svarbus aspektas yra pačios šeimos noras spręsti problemas. Jokia pagalba nebus efektyvi, jei nebus problemos pripažinimo. Tyrimo dalyvės pripažįsta, kad patys norime matyti laimingus žmones, mylinčius tėvus, kryžstaujančius vaikus ir kt. tyrimo dalyvė taip pat pripažįsta, kad santykis tik pradėjus kontaktą ir santykis vėliau su šeima patiriančia riziką pasikeičia.

„<...> atsiranda tarpusavio pasitikėjimas, matomi pirmieji rezultatai, o matant progresą norisi dar geresnių rezultatų“ (TD4).

8 pav. Socialinio darbuotojo daromas poveikis socialinę riziką patiriančiai šeimai tyrimo subkategorijų kontekste

Dažniausiai pasikeitimas bendravime matomas po to, kai šeima buvo priešišškai nusiteikusi bei nebuvo linkusi eiti į kontaktą, jautėsi distancijos laikymas bendravime, nenoras prisileisti.

Tyrimu taip pat buvo siekiama išsiaiškinti, kokį poveikį socialinis darbuotojas jaučia daras šeimai patiriančiai socialinę riziką. Apibendrinti tyrimo dalyvių atsakymai pateikti 8 pav.

Apibendrinant tyrimo dalyvių patirtis galima daryti išvadą, kad tai susiję su padėkos jausmu, ugdymu, gebėjimu pripažinti problemas, megzti ilgalaikį santykį, požiūrio į šeimą keitimu, ilgalaikio kontakto užmezgimą.

Padėkos jausmas

Analizuojant tyrimo dalyvių nuomonę pastebima padėkos jausmo kontekste pastebima, kad:

„<...> kartu mokomasi nuoširdumo bei padėkos“ (TD1).

Padėką šeimos išreiškia labai įvairiai. Kai kurie – padėkodami žodžiu, kiti – atsidėkodami tuo ką moka daryti, pavyzdžiui pasiūdami bliuzelę.

„<...> šeima gauna pozityvų poveikį, siejamą su pasiektais rezultatais. To pasekoje jaučiama padėka ir noras atsidėkoti“ (TD2).

Smagu džiaugtis šeimos pasiekimu, kai tai pasiekti kainavo dideles pastangas bei atsidavimą ir tai vertindami klientai apsikabina, pabučiuoja, padėkoja. Tyrimo dalyvių nuomone jų atsidėkojimas pirmiausiai pastebimas jų akyse. Socialinę riziką patyrusių šeimų noras kurti kažką pozityvaus bei pamiršti tai kas buvo yra geriausias atsidėkojimas už intensyvių socialinio darbuotojo darbą.

„<...> visad norėtųsi šeimai daryti teigiamą poveikį. Bet ne visada pavyksta. Teigiamas poveikis paprastai pastebimas ir pačios šeimos. Tai geriausiai atspindi rezultatas. O jis paprastai džiugina. To pasekoje padėka žodžiu visada gaunu“ (TD5).

Tyrimo dalyvės savo patirtis grindžia asmenų atsisakymu pagalbai bei problemų nepripažinimu. Tad tyrimo dalyvės linkusios daryti išvadą, kad teigiamų pokyčių pasiekimas labai priklauso nuo socialinio darbuotojo ir šeimos tarpusavio santykių, bendradarbiavimo ir jų noro bei motyvacijos spręsti savo problemas. Tyrimo dalyvių nuomone, ne visi geba ir moka padėkoti. Kai kurioms šeimoms tai atrodo natūralus procesas, ir jei ne jie, tai socialinis darbuotojas darbo neturėtų.

Ir kai socialinis darbuotojas žino, jog tokio įgūdžio šeimos paprastai neturi, tai padėkos žodis vertinamas tikrai labai reikšmingai. Tyrimo dalyvės, besidalindama patirtimi prisiminė, jog viena klientė yra įteikusi gėlių, o meniškos prigimties vyras yra nutapęs piešinį ant drobės, kitas vyras yra eilėrašį parašęs.

„<...> tai, kad šeimos padėkoja po suteiktos pagalbos taip pat ugdoma savybė jausti dėkingumą“ (TD4).

Tai svarbi pagalbos rūšis, teigia tyrimo dalyvės, nes jos pagalba padeda tenkinti žmogaus prigimtinius poreikius.

Ugdomasis poveikis

Tyrimu atskleista, kad poveikis šeimai patiriančiai socialinę riziką atsiskleidžia per ugdomąjį poveikį, kurį tyrimo dalyvės sieja su asmeniniu socialinio darbuotojo pademonstruotu pavyzdžiu, kuris tarsi „augina“ kitą:

„<...> empatijos kilimas iš socialinio darbuotojo taip pat moko būti atviresniais, dėmesingesniais bei jautresniais“ (TD1).

Anot tyrimo dalyvių, tai savybės, kurios nėra įgyjamos, jos yra ugdomos, atsižvelgiant į situaciją aplinkoje. Dažnu atveju, šeimos vaikai, matydami socialinius darbuotojus dažnai nori patys tokiais tapti. Tai reiškia jie turi siekiamybę bei norą padėti aplinkiniams.

„<...> suteikdamas pagalbą socialinę riziką patiriančiai šeimai ją mokai, kad pagalbą reikia teikti aplinkiniams. Ir tai darai savo pavyzdžiu“ (TD2).

„<...> šeima patirianti socialinę riziką kaip naudą gali gauti konsultacijas, emocinę pagalbą bei psichologinę pagalbą“ (TD3).

Tyrimo dalyvės akcentavo, kad teikiamos pagalbos ugdomąjį poveikį socialinę riziką patiriančioms šeimoms pastebi per tos šeimos pastangas keistis:

„<...> Suteikiama motyvacija socialinę riziką patiriančiose šeimose, nes juos pagyrus atsiranda tam tikras noras stengtis ir pasiekti dar geresnių rezultatų“ (TD3).

Pasak tyrimo dalyvės, siekiant kad šeima norėtų keistis labai svarbu ją skatinti pagiriant, nes tai savotiškai įpareigoja stengtis dar labiau.

Tyrimo dalyvių teigimu, ugdomasis poveikis išryškėja tais atvejais, kai šeimai ar kuriam nors jos nariui pavyksta atsisakyti žalingų įpročių:

„<...> išmokoma gyventi be žalingų įpročių, ypač alkoholio“ (TD1);

„<...> teigiamu poveikiu galima laikyti alkoholio atsisakymą“ (TD2).

Pastarųjų įgūdžių išugdymas tai pat siejamas su sveiko gyvenimo pradžia bei gebėjimu identifikuoti tai, kas vyksta socialinę riziką patiriančių šeimų gyvenime.

Tyrimo dalyvių nuomone, smagu džiaugtis šeimos pasiekimu, kai tai pasiekti kainavo dideles pastangas bei atsidavimą.

Tyrimo dalyvės teigia, kaip buvo sunku kažkam negerti keletą dienų, sunku pripažinti kad turi alkoholizmo bėdą tai supranti, kad tie rezultatai yra ypač reikšmingi. Tai taip pat galima skirti prie socialinę riziką patiriančių šeimų ugdymo.

Socializacijos procesas

Tyrimo dalyvės dalinasi patirtimi, kad socializacijos procesas yra vienas labiausiai džiuginančių rezultatų:

„<...> dalyvavimas įvairiuose renginiuose praplečia akiratį, suteikia bendravimo įgūdžių“ (TD1).

Tai siejama su socializacija bei su įgūdžių lavinimu. Tokios patirtys yra labai smagios šeimoms, o ypač smagios šeimoms vaikams. Kartu skatinamos veiklos, kurios įdomios šeimoms ar jose augantiems vaikams.

„<...> teigiamas poveikis šeimai daromas ją įtraukiant į įvairias veiklas, tokias kaip akcijos, renginiai, vaikų įtraukimas į įvairias veiklas“ (TD6).

Tyrimo dalyvių teigimu, socialinę riziką patiriančių šeimų nariai dažnai net negalvoja, kad jų aplinkoje gali būti įvairūs renginiai, kurie įtraukia juos, jų šeimos narius, vaikus, kaimynus ir kt. Pastarosios veiklos, anot tyrimo dalyvių, suteikia galimybę būti naudingiems bei turėti trumpalaikių ar ilgalaikių užsiėmimų.

Problemų pripažinimas ir pagalbos priėmimas

Tyrimo dalyvių nuomone, pripažinti problemas bei priimti pagalbą yra ypač sunku.

„<...> mokoma pripažinti, kad reikia pagalbos, kad kitas gali ją suteikti, kad reikia mokėti ją priimti“ (TD1);

„<...> gebėjimas pripažinti savo problemas yra kartu gebėjimas pradėti keistis“ (TD1).

Tyrimo dalyvės dalindamosis patirtimi pripažįsta, kad ne visada pasiseka, kad šeima atsisakytų alkoholio. Keletas atvejų iš tyrimo dalyvių patirties rodo, jog moterims tai lengviau pavyksta lyginant su vyrais.

„<...> Tai, kad šeima priima pagalbą reiškia, kad pripažįsta savo šeimos problemas“ (TD3).

Jos teigimu, tai labai svarbus žingsnis. Ne visos šeimos tai moka, ir ne visoms šeimoms svarbu spręsti problemas. Dažnu atveju būna tiesiog paslaugų teikimas be pastangų keistis iš asmenų. Tai nėra problemos pripažinimas. O kai nėra pripažinimo, tai nėra ir rezultato

„<...> kai šeima nepripažįsta problemos jai padėti negalima. O kai pakeičia požiūrį ir problemą pripažįsta atsiranda laukiamas rezultatas“ (TD4).

Taip atsitinka dėl paprastos priežasties: kol klientas atsisako ir neigia, jis nesupranta problemos. Todėl ir rezultato būti negauna. Tyrimo dalyvės dalinosi patirtimi, jog yra kelių rūšių klientų. Tie kurie problemą pripažįsta ir karto, su jais lengviau dirbti ir rezultatas

greitesnis. O tie, kurie problemos nepripažįsta turi ilgą kelią dar iki jos pripažinimo. Kaip pavyzdį galima pripažinti vaiko elgesio sutrikimus, ir tol, kol šeima jų nepripažįsta, tol socialinis darbuotojas padėti negali.

Ilgalaikio kontakto užmezgimas

Tyrimo dalyvės kaip pasiekimą priima ilgalaikio kontakto užmezgimą. Tai siejama su pasiekimu, nes iki tol toks kontakto užmezgimas buvo trumpalaikis.

„<...> socialinę riziką patiriančiomis šeimomis užmezgamas kontaktas, kuris vėliau tampa kasdienio gyvenimo dalimi“ (TD1);

„<...> užmegztas geras santykis stiprina norą bendrauti ne vien darbiniais klausimais“ (TD2).

„<...> Nori, nenori, užmezgi tokį kontaktą, kad tos šeimos tampa mūsų gyvenimo dalimi“ (TD6).

Toks bendravimas siejamas su noru turėti draugą, su noru, kad būtų kažkam reikalingi. Tyrimo dalyvių teigimu, su jais pradėti dalintis akcijų leidiniais, patari kaip geriau elgtis vienose ar kitose situacijose. Kartais, nuo bendravimo priklauso, net lauki žinutės, su tekstu koku nors televizijos laidos replikavimu. Tai taip pat socialinę riziką patiriančių asmenų įsitraukimas.

Šeimos požiūrio keitimas

Kaip teigia tyrimo dalyvės, šeima iki pradedant dirbti nėra jų vertybė ir siekiamybė.

„<...> kartu daroma įtaka vaikų elgesiui, t.y. skatinamas mokymasis, skatinamas dalyvavimas popamokinėse veiklose, skatinama socializacija“ (TD1).

Vaikai, matydami, kad tėvai keičiasi taip pat nebenori gyventi ankstesnio gyvenimo. Tikėtina, kad jų požiūris keičiasi ir jie savo šeimose nebenorės panašių problemų.

„<...> santykio su vaikais užmezgimas taip pat yra pasiekimas“ (TD2).

Vaikai, socialinę riziką atiriančiose šeimose paprastai neturi bendravimo gebėjimų, jiems sunku atsiskleisti bei tokie vaikai, dažnai neturi draugų. Socialinis darbuotojas jiems padeda ugdytis, t.y. lavina bendravimo įgūdžius, moko būti atviriems, diegia socializacijos įgūdžius. Teigiama patirtimi socialinis darbuotojas ugdo ir motyvuoja. Diegiami bendravimo įgūdžiai su broliais ar seserimis, tėvais, giminaičiais, draugais bei pedagogais.

„<...> dažnai jie nebūna visiškai kalti dėl to, kad jie yra tokie. Nes dažnai būna jie patys yra aukos savo tėvų gyvenimo būdo“ (TD3);

„<...> svarbu juos atstatyti į pusiausvyrą, parodyti gyvenimo teigiamas puses ir parodyti, kad savo pavyzdžiu jie gali baigti programuoti savo vaikų tokį patį gyvenimo būdą“ (TD3);

„<...> Teigiamas poveikis atsispindi vaikuose. Tai kaip jie bendrauja tik pradėjus dirbti su šeima, ir kokie jie patampo po kelių metų darbo yra labai akivaizdus rezultatas“ (TD5).

Dažniausiai tai siejama su jų elgesiu visuomenėje. Labai dažnai pastebimi elgesio sutrikimai, vaikai maištauja, pešasi. Padirbus su šeima tos negatyvios elgsenos pakeičiamos kitomis. Paprastai vaikai pradeda atpažinti laimę.

„<...> Higienos palaikymas ir užtikrinimas taip pat gali būti pasekmė, ypač šeimoms, kurios dėl šių problemų įrašytos į socialinę riziką patiriančių šeimų sąrašą“ (TD1).

Tai dažna problema provincijose, nes senoliai yra linkę viską kaupti net neturint pagrindo. O pats kaupimas, dažniausiai tų daiktų, kurių atsisako kiti žmonės siejamas su parazitais namuose, tokiais kaip blakės, žiurkės, tarakonai ir pan. Iš to seka netvarkinga aplinka, kuriose asmuo gyvena. Tad socialinis darbuotojas ne tik padeda susitvarkyti (dažnai su papildoma pagalba) gyvenamąjį plotą bet ir palaikyti švarą bei tvarką.

„<...> teigiamas poveikis pastebimas šeimose, kuriose trūksta higienos įgūdžių, lyginant rezultatus darbo pradžioje ir darbo pabaigoje. Kaip matai, kad klientai pradeda tvarkytis namuose, atlikdami lauko darbus supranti, kad dirbai ne be reikalo“ (TD5).

Rezultatas būna akivaizdus, t.y. šeimos nariai higienai skiria kur kas didesnę prioritetą nei iki pradėdant dirbti su šeima. Tai kartu siejama ir su patyčių išnykimu, jei higienos klausimas liečia ir vaikus.

„<...> vienas didžiausių pasiekimų yra šeimos narių tarpusavio santykio gerinimas“ (TD1).

Dažnai tokiu santykiu tampa mamos ir dukros, tėvo ir vaikų santykis, arba santuokinių tarpasmeninis santykis. Tai padeda išvengti nuolatinių barnių ir kivirčų. Pasitaiko atvejų, kai dėl šios priežasties nustojamas vartoti alkoholis, bei baigiasi pykčio priepuoliai.

„<...> tarpusavio santykis šeimoje tarp sutuoktinių, kai jis pagerinamas, taip pat laikoma pasiekimu“ (TD2).

Kartu šeimoje augantys vaikai yra apsaugoti nuo sutuoktinių smurto bei barnių. Tokia pasekmė kartu leidžia sutuoktiniams spręsti šeimos problemas racionaliau bei sistemiškiau.

„<...> šeimos požiūrio keitimas yra viena didžiausių naudų, kurias gali teikti socialinis darbuotojas“ (TD2).

Tai pasiekimas siejamas su šeimos gebėjimu patiems tvarkytis, patiems pasirūpinti vaikais. Tai siejama su pasekme, kad šeima savarankiškai gali pritaikyti tai ko buvo mokoma, kokios vertybės buvo diegiamos.

„<...> pasikeitimai bendravime tarp šeimos narių. Tai yra teigiamas poveikis. Jei iki darbo pradžios santykio beveik nebuvo, tai dirbant su šeima mokome bendrauti ir padėti vieni kitiems“ (TD5).

Pabrėžtina, kad paprastai tai trunka labai ilgai ir ne visoms šeimoms tai pavyksta. Dažna to priežastimi tampa atsiskyrimas bei aplinkinio vengimas.

3.3. Diskusija

Atliktas empirinis tyrimas atskleidė, jog socialinių darbuotojų kontakto užmezgimas su socialinę riziką veiksnius šeima yra grindžiamas tarpusavio sąveikos kūrimu inicijuojant bendravimą. Bendravimas kontakto užmezgimo metu apima pozityvią komunikaciją bei ryšio užmezgimą. Šiuos tyrimo radinius atliepia Abramavičienės & Vyšniauskytės-Rimkienės (2020) tyrimo išvados, kad pirmojo kontakto metu socialinis darbuotojas turi daryti gilesnes įžvalgas siekdamas susipažinimo, bendradarbiavimo bei pagalbos suteikimo. Anot autorių, bendravimas svarbus tikslų įvardijimui, vilties suteikimui, šeimos situacijos, lūkesčių, motyvacijos lygio įvertinimui. Tai formuoja saugumo jausmą bei užtikrina pasitikėjimą socialiniu darbuotoju. Abramavičienės & Vyšniauskytės-Rimkienės (2020) teigimu, „mezgant santykį žmogiškosios vertės iškėlimas ir kliento priėmimas tokio, koks jis yra, jo ne kaltinimas ar smerkimas dėl praeities, bet palaikymas yra svarbios sąlygos ne tik saugumo jausmui puoselėti, bet ir pasitikėjimui savo jėgomis didinti, nes tai lemia kliento pasirengimą pokyčiams“ (p. 85).

Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad kuriant santykius ypač svarbūs socialinio darbuotojo komunikaciniai gebėjimai. Siekiant sėkmingai įtraukti socialinę riziką patiriančios šeimos asmenis į bendravimo procesą ir sukurti bendradarbiavimu paremtus tarpusavio santykius, socialinis darbuotojas turi gebėti aktyviai klausyti, valdyti savo balso toną bei tembrą, reaguoti į konkrečias situacijas suteikiant informaciją ar konsultuojant, neleisti formuotis konfliktinėms situacijoms. Pasak mokslininkų, „Konsultavimas, interviu atlikimas, informacijos analizavimas, konfliktinių situacijų valdymo bei empatijos įgūdžiai lemia sėkmingus profesinius santykius tarp socialinio darbuotojo ir kliento (Abramavičienė & Vyšniauskytė-Rimkienė, 2020, p. 85).

Tyrimu atskleista, kad kontakto užmezgimui tyrime dalyvavusios socialinės darbuotojos skiria išskirtinę svarbą, vertina kaip reikšmingą prielaidą tolimesniam santykių kūrimo etapui ir bendradarbiavimui su riziką patiriančia šeima. Šie tyrimo radiniai atliepia Švedaitės ir Gevorgianienės (2011) tyrimo rezultatus, kad kontakto užmezgimas svarbi „esminė outreach veiklos dalis, nes nuo jos sėkmės priklauso visas tolimesnis procesas.“ (p. 44).

Atlikto empirinio tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog socialinių darbuotojų santykis su socialinę riziką patiriančia šeima kuriamas jiems demonstruojant pagarbaus bendravimo ir elgsenos pavyzdį. Gudžinskienės, Augutavičiaus ir Višnevskienės (2016) tyrimas patvirtina, kad pagarba yra vienas svarbiausių veiksnių užmezgant santykį. Autorių teigimu svarbu neturėti išankstinio nusistatymo, ypač susijusio su pagalbos teikimu bei galutiniu siekiu

rezultatu. Autorių nuomone, socialinio darbo praktika turėtų būti organizuojama laikantis elgsenos principų, kurie priklauso nuo individualių socialinio darbuotojo, dirbančio su socialinę riziką patiriančią šeimą, vertybių. Tačiau kiekvienas socialinis darbuotojas turi atitikti vertinimo kriterijus. Vertinimas turi padėti socialiniam darbuotojui panaudoti personalizavimo ir įvairovės vertinimo principus, taikyti konstruktyvų bendradarbiavimą tarp klientų ir socialinio darbuotojo, siekiant vadovauti naratyvinio vertinimo metodu grįstam praktikos procesui priimant sprendimus dėl tolesnių veiksmų norimam pokyčiui.

Tyrimo dalyvių patirtys taip pat atskleidė, kad nuo socialinio darbuotojo ir riziką patiriančios šeimos tarpusavio santykių, paremtų tarpusavio sąveika ir bendradarbiavimu priklauso kiek ir kokių teigiamų pokyčių pasiekama pagalbos teikimo procese. Pasak Pivorienės, & Abeciūnaitės (2010) „individualus socialinio darbo metodas yra paremtas geru tarpasmeniniu socialinio darbuotojo bei kliento santykiu ir yra vienas iš pagrindinių būdų, padedant spręsti įvairias žmonių problemas“ (p. 45).

Empiriniu tyrimu nustatyta, kad santykio palaikymui svarbus verbalinis kontaktas, nusileidimas bei įvairių strategijų taikymas santykio palaikymo kontekste. Kaip teigia Žibėnienė & Mikniūtė (2016), bendravimas visur ir visada laikomas pagrindiniu faktoriumi, t.y. be bendravimo negalima identifikuoti socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų elgsenos bei nuostatų. Bendravimas vyksta verbaliniu ir neverbaliniu būdu, todėl socialinis darbuotojas turi gebėti atpažinti ženklus. Gebėjimas taikyti įvairias bendravimo strategijas socialiniame darbe nurodoma kaip veiksnys, telkiantis socialinio darbuotojo drąsą ir kūrybinį mąstymą, kaip elgtis netradicinėse socialinio konflikto situacijose.

Santykio kūrimas demonstruojant empatiją, asmeninių savybių įtaka santykio palaikymui bei santykio palaikymas moralinės paramos kontekste empirinio tyrimo kontekste grindžiamas santykio palaikymu per asmenines socialinių darbuotojų nuostatas. Švedaitės ir Gevorgianienės (2011) teigimu, „tolesnės komunikacijos etapuose labai svarbu neskubėti, nemoralizuoti, neįkyrėti. Skubėjimas gali sudaryti įspūdį, kad daromas spaudimas, tuomet asmuo priešinasis arba iš viso nutraukia kontaktą“ (p. 44). Negali būti moralizavimo bei pamokslavimo, nes tai kuria priešiškus santykius. Po kontakto užmezgimo galimas visas tolimesnis procesas, kurio metu, įgavus pasitikėjimą, svarbu gebėti atpažinti kliento nuostatas bei siūlyti tolimesnę pagalbą.

Atliktu tyrimu atskleista, kad kurti ir palaikyti santykį su socialinę riziką patiriančia šeima įgalina tam tikros socialinių darbuotojų savybės, kurių svarbiausia laikytina empatija. Empatijos demonstravimas, anot Bartulienė (2006) yra būtinas mezgant ryšį. Autorės atlikto tyrimo duomenys rodo, jog svarbesnieji socialinio darbuotojo bruožai darbe su socialinės rizikos šeimomis yra: „operatyvumas, atsparumas stresui ir veikimas kritiškose situacijose,

gebėjimas bendradarbiauti su kitais specialistais, veiklumas, motyvacija, tolerantiškumas, empatija, geri bendravimo įgūdžiai“ (p. 41). Žibėnienė ir Mikniūtė (2016) empatijos faktorių taip pat įvardija kaip vieną iš pagrindinių. Jų teigimu, empatija svarbi, nes kadangi kiekvienas žmogus skirtingai reaguoja į krizes, nepasisekimus bei nuoskaudas. Socialinis darbuotojas yra tas, kuris gali savo atjautimu bei sukaupta patirtimi padėti šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius.

Atlikto empirinio tyrimo rezultatai rodo, jog socialiniai darbuotojai savo darbą vertina kaip svarbų ir reikšmingą. Tyrimo dalyvės šią svarbą grindžia socialinę riziką patiriančių šeimų dėkingumu ir pastebimais savo ugdomojo darbo rezultatais. Tai atliepia Kaušienės (2011) atlikto tyrimo rezultatus. Anot autorės, socialinio darbuotojo pavyzdžiu tose šeimose ugdomi vaikai, t.y. socialinio darbuotojo elgsena dažnai atspindi socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos vaikų elgsenoje.

Atlikto empirinio tyrimo duomenys taip pat atskleidė, jog socialinės darbuotojos didelį dėmesį skiria riziką patiriančių šeimų socializacijos procesui, nes tai leidžia jaustis asmenims naudingiems bei jiems įsitraukti į įvairias veiklas, atrasti savo pomėgius. Su šeimomis užmezgamas ilgalaikis kontaktas, ko pasekoje atsiranda komunikacija kasdieninėje veikloje. Pabrėžtina, kad socialiniam darbuotojui svarbu tai, kad socialinius rizikos veiksnius patiriančių šeimų asmenys pripažįsta problemas ir priima pagalbą.

IŠVADOS

1. Šeima patirianti socialinę riziką skiriama pagal šiuos požymius: krizės vyravimas dėl vaikų nesaugumo šeimoje, funkcionavimo sutrikdymas dėl chaotiškumo bei problematinių veiksmų sekos, šeimos funkcijų sutrikimas dėl netinkamo ir nepakankamo jų vykdymo bei socialinės rizikos veiksnių identifikavimas pagal rizikos lygį. Riziką patiriančių šeimų problemas lemia socialiniai, demografiniai, ekonominiai, medicininiai, psichologiniai, pedagoginiai bei kt. veiksniai. Dėl socialinių rizikų poveikio šeimos funkcionalumas yra sutrikdytas, ko pasekoje šeima gali atsidurti socialinėje atskirtyje. Pagrindinėmis priežastimis, kurios lemia riziką patiriančių šeimų problemas galima įvardinti ribotos pajamas, nepilnavertiškumo atsiradimą ir savivertės nebuvimą, skurdą, ilgalaikę bedarbystę ir kt. Svarbu pabrėžti, jog socialinės atskirties veiksniai dažnai būna įvairialypiai ir apima kelias skirtingas sritis.

2. Socialinis darbuotojas dirbdamas su socialinę riziką patiriančia šeima teikia jos situacijos gerinimui reikalingą informaciją ir žinias, ugdo tėvystės ir socialinius įgūdžius, skatinant glaudesnę šeimos santykį su socialine aplinka, organizuoja prevencinę pagalbą bei tarpininkauja šeimai dėl pagalbos priemonių. Socialinio darbo su riziką patiriančia šeima organizavimas susideda iš pagalbos plano sudarymo bei įgyvendinimo. Pagalbos plano sudarymui būtina išsami ir detali analizė, pagrįsta vertinimu ir šeimos stebėseną. Šeimos stebėseną pradedama nuo vaiko (-ų) vertinimo, pokalbio su šeima, dokumentų analizės bei šeimos stebėsenos. Socialinis darbuotojas, organizuodamas pagalbą šeimai atsižvelgia į šeimos problemas. Pagalbos šeimai organizavimas siejamas su pagalbos plano įgyvendinimu.

3. Empirinio tyrimo duomenys atskleidė, kad:

- socialinių darbuotojų ir socialinę riziką patiriančių šeimų santykis kuriamas per pozityvią komunikaciją ir tarpasmeninio ryšio užmezgimą, kuriuos lemia socialinio darbuotojo kompetentingumo, asmeninių savybių bei elgesio nuostatų;
- socialinio darbuotojo ir riziką patiriančių šeimų santykio kūrime akcentuojama pirmojo kontakto su socialinę riziką patiriančia šeima svarba. Nors šis kontaktas dažniausiai socialinę riziką patiriančios šeimos narių atžvilgiu laikytinas stresine situacija, tačiau socialinio darbuotojo kompetencijos ir taikomi įvairūs būdai bei strategijos ryšio užmezgimui įgalina valdyti situaciją;
- svarbiu laikytinas pagalbos suteikimas santykių kūrimo kontekste. Svarbu, kad socialinę riziką patiriančios šeimos suprastų, jog socialinis darbuotojas atlieka ne kontrolės ar priežiūros funkcijas, bet yra tam, kad suteiktų pagalbą, padėtų rasti

sprendimus ir kad kylant kažkokiems klausimams, socialinę riziką patiriančios šeimos asmenys nebijotų kreiptis į juos;

- tarpusavio bendradarbiavimu paremtų santykių kūrimui lemiamą reikšmę turi socialinio darbuotojo bendravimo kompetencija. Gebėjimas valdyti bendravimo situaciją padeda ne tik užmegzti ryšį su socialinę riziką patiriančių šeimų asmenimis, bet ir palaikyti šį santykį su šeima, išvengiant konfliktų, palaikant, pastiprinant ir motyvuojant kaitai.
- akcentuojama socialinių darbuotojų dirbančių su riziką patiriančiomis šeimomis asmeninių savybių svarbą santykių kūrimo kontekste. Kaip labai svarbios socialinių darbuotojų savybės, įgalinančios kurti ir palaikyti santykį išskiriamos: atvirumas, empatija, nuoširdumas ir pozityvumas. Šios asmeninės socialinio darbuotojo savybės yra orientuotos į pagalbos suteikimą;
- ne mažiau svarbiomis santykių su socialinę riziką patiriančia šeima kūrimo kontekste laikytinos ir socialinių darbuotojų elgsenos nuostatos, kurių svarbiausia pagarba bendravime su socialinę riziką patiriančia šeima. Santykis turi būti grįstas pagarba bei pasitikėjimo siekiant suteikti pagalbą. Paprastumas bendravime su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis yra taip pat labai svarbus santykių palaikymo kontekste;
- socialinių darbuotojų jaučiamas poveikis socialinę riziką patiriančiai šeimai atsiskleidžia per išreiškiamą padėką, pastebimus ugdymo rezultatus, socializacijos procesą, pokyčius socialinę riziką patiriančių šeimų požiūryje ir ilgalaikio kontakto užmezgimą.

REKOMENDACIJOS

Rekomendacijos savivaldybės administracijai:

1. Demonstruojant pagarbą bei taikant pozityvią elgseną, paremtą geraisiais praktikos pavyzdžiais, skatinti pozityvią komunikaciją tarp socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis.

Rekomendacijos socialinių paslaugų įstaigų vadovams:

1. Skatinti socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis bendradarbiavimą bei gerosios praktikos dalinimąsi, kiekvieną mėnesio penktadienį organizuojant nuotolinio pobūdžio rytinį renginį „išgirk kolegos gerąsias patirtis prie kavos puodelio“. Renginio dalyviai, jungdamiesi iš visos Lietuvos 1,5 val. renginio trukmės metu dalintųsi gerosiomis praktikomis. Visus renginius kuruotų paskirtas asmuo, kuris kartu numatytų temą/potemę (iš anksto), o socialiniai darbuotojai, dirbantys su šeimomis patiriančiomis socialinės rizikos veiksnius kiekvienas pristatytų po vieną 3-4 pranešimą, kaip susitvarkė su viena ar kita situacija.
2. Organizuoti gyvo susitikimo mokymus, siekiant kelti kompetencijas, socialiniams darbuotojams, dirbantiems su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Preliminarios temos:
 - Bendradarbiavimas komandoje;
 - Nepalankios vaikystės patirtys. Kaip suprasti ir padėti vaikui?;
 - Pozityvios tėvystės įgūdžių ugdymas: kaip mokyti vaikus tinkamo elgesio?;
 - Konfliktinių situacijų ir krizių valdymas;
 - Priklausomybės psichologija. Ką svarbu žinoti?;
 - Vaiko motyvavimas veiklai;
 - Psichologinis saugumas. Kaip tai įvertinti ir sukurti?;
 - Emocinio krūvio valdymas socialiniame darbe;
 - Kontakto technika, aktyvus klausymas, konsultavimas ir bendravimas su jaunimu ir kt.

Rekomendacijos socialiniams darbuotojams dirbantiems su šeimomis patiriančiomis socialinės rizikos veiksnius:

1. Aktyviai bendradarbiauti su socialiniais partneriais įtraukiant socialinę riziką patiriančias šeimas į socializacijos procesą. Tai savanoriška ir neatlygintina veikla (iš darbdavio pusės), kurios pagalba:
 - organizuoti vakarones, kurių metų atliekami rankdarbiai tokie kaip Kalėdiniai vainikų pynimo vakarai, verbų gamybos technikos ir kt.;
 - organizuoti išvykas į įmones, kuriose pristatomos ir parodomos kelios darbo vietos tam, kad socialinę riziką patiriančios šeimos nariai galėtų „pasimatuoti“ tinkamumą. Darbo vietose būtų siūlomas lankstus darbo grafikas;
 - organizuoti nemokamus renginius, kurių metu galėtų bendrauti šeimos tarpusavyje ir kt.
 - įtraukti į valstybiniu mastu organizuojamas akcijas, tokias kaip „Darom“, „Padėkime miškui atgyti“ ir kt.
2. Ieškoti alternatyvų pritraukiant partnerius teikti nemokamas konsultacines paslaugas socialinę riziką patiriančioms šeimoms:
 - Organizuoti grupines ir/arba individualias konsultacijas kaip socialinę riziką patiriantiems asmenims įsilieti į darbo rinką. Idealu tokių konsultacijų metu suvesti darbo rinkos specialistus bei potencialius darbdavius;
 - Organizuoti konsultacijas vaikų ugdymo tema;
 - Organizuoti ribotą darbingumą turinčių asmenų susitikimą su atitinkamais susivienijimais ar darbo grupėmis.

LITERATŪRA:

1. Abramavičienė, J., & Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2020). *Sėkmingi profesiniai santykiai su šeima socialinių paslaugų teikimo procese: socialinio darbuotojo perspektyva*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 71-88.
2. Alifanovienė, D. ir Tautkutė, A. (2006). *Laikinosios vaikų globos plėtros galimybės: darbo su biologine šeima aspektas*. Special Education, (2), 99-108.
3. Ališauskienė, S. (2005). *Socialinės rizikos sampratos interpretacijos ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje*. Specialusis ugdymas, 1(12), 8-16.
4. Augutavičius, & Butvilas, T. (2018). *Socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų neformaliojo ugdymo grindžiamoji teorija*. Socialinis Darbas, 16(2), 240–253.
5. Augutavičius, R. (2019). *Įtraukiantis santykis socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų narių neformaliojo ugdymo(si) procese: grindžiamoji teorija* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15759/R.Augutavicius_disertacija_WEB.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
6. Bartkutė, I., ir Čižikienė, J. (2012). *Socialinės paramos rizikos šeimoms teikimo poreikio analizė*. Societal innovations for global growth: research papers, (1), 989-1004.
7. Bartulienė, L. (2006). *Socialinio darbo su socialinės rizikos šeimomis bruožai*.
8. Bičkutė, A. ir Liobikienė, T. N. (2011). *Socialinio darbuotojo ir agresyviai besielgiančio kliento sąveika socialiniame darbe*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/30932/1/ISSN2029-0470_2011_N_7_1.PG_89-111.pdf
9. Bičkutė, A. ir Liobikienė, T. N. (2011). *Socialinio darbuotojo ir agresyviai besielgiančio kliento sąveika socialiniame darbe*. Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 7 (1), 89–109.
10. Bitinas, A. ir kt. (2011). *Socialinių paslaugų administravimo tobulinimas Lietuvos savivaldybėse: Vilniaus ir Varėnos rajonų atvejų tyrimai*. Socialinis darbas: mokslo darbai, 9(1), 18-26.
11. Bitinas, B., Rupšienė, L., & Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*.
12. Budrytė, D., Kasnauskienė, J. (2017). *Socialinio darbuotojo bendravimo įgūdžiai teikiant pagalbą socialinės rizikos šeimoms*. Verslas, technologijos, biomedicina: inovacijų išvalgos: respublikinė mokslinė-praktinė studentų konferencija: straipsnių rinkinys.

13. Burton, J. (ed.). 1990. *Conflict: Human Needs Theory* (vol. 2 of the Conflict Series). Macmillan.
14. Dirgėlienė, I., Kiaunytė, A. (2005). *Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste*.// Acta Paedagogica Vilnensia. Vilnius.
15. Dvarionas, D., Motiečienė, R., Ruškus, J., Mažeikienė, N., Naujanienė, R. (2014). *Įgalinančių socialinių paslaugų modelis socialinės gerovės politikos kontekste*. Filosofija. Sociologija, 2(25), 89-97.
16. Enell, & Wilińska, M. (2022). “My Whole Family Is Not Really My Family”—Secure Care Shadows on Family and Family Practices Among Young Adults and Their Family Members. Journal of Family Issues, 43(8), 2210–2233. <https://doi.org/10.1177/0192513X211030026>
17. Erikson, R. (2014). *Socialinės srities profesionalų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, vaidmenų adekvatumo problemos*, 22-26.
18. Farukuzzaman, R., Md., Mahbubur, A., H., M. (2019). *Communication Pattern in Social Work Practice: A Conceptual Framework*. International Journal of Research in Sociology and Anthropology (IJRSA), 5(2), 32–43. Prieiga per internetą: <https://www.arcjournals.org/pdfs/ijrsa/v5-i2/5.pdf>
19. Fedulova, A.B. (2007). Šeima kaip socialinio darbo klientas. Iš Socialinis darbas. Profesinės veiklos įvadas. Sudarė Kozlovas A.A. ir kt. (p. 126 – 130). Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
20. Gaižauskienė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai. Kokybinis tyrimas*. Vilnius.
21. Gineika. (2006). *Lietuvos Respublikos Konstitucija: su pakeitimais ir papildymais*: galioja nuo 2006 m. gegužės 25 d.
22. Gudžinskienė, V., Augutavičius, R., Višnevskienė, J. (2016). *Įvertinimo teorija grįsto modelio taikymas įgyvendinant socialinį darbą*. Social work, 14(1), 21-39.
23. Guogis A., Vareikytė A., Kaziliūnas A., Gudelis D., Mickus J. (2006). *Socialinių paslaugų tobulinimas Lietuvos savivaldybėse*. – Vilnius: MRU leidykla, 176 p.
24. Guščinskienė, J., Kondrotaitė, G. (2006). *Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija*. Socialinis darbas, 5(2), 15-23.
25. Gvaldaitė L., Švedaitė B. (2005). Socialinio darbo metodai. Vilnius.
26. Ivanauskienė, V. (2008). *Socialinio darbo su šeima teoriniai ir praktiniai aspektai*. Socialinis darbas: patirtis ir metodai, 2(2) 77-85.
27. Ivanauskienė, V. (2012). *Tapimas socialinės rizikos šeima: moters patirtis*. Socialinis darbas: patirtis ir metodai, 10(2), 83-97.

28. Ivanauskiene. (2012). *Social support for schoolchildren at risk of social exclusion*. SHS Web of Conferences, 2, 15–. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20120200015>
29. Kaušienė, V. (2011). *Socialinės rizikos šeimų vaikų prosocialaus elgesio ugdymas*.
30. Kavaliauskienė, J. (2014). *Socialinės pagalbos organizavimas socialinės rizikos šeimai*. Mokymosi priemonė.
31. Kavaliauskienė, V., Balčiūnaitė, R. (2014). *Profesinis perdegimas ir jo raiška socialinio darbo profesionalizacijos kontekste*. Prieiga per internetą: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/viewFile/947/pdf>
32. Kondrotaitė G. (2006). *Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija* // Sociologija. Filosofija. Nr. 4. P. 55–60
33. Kossymbayeva, S.I., Atkočiūnienė, V., Nukesheva, A.Z., & Balkibayeva, A. (2019). *Peculiarities of rural social infrastructure management*.
34. Kraskauskienė, D. (2015). *Socialinio darbuotojo veiklos analizė dirbant su socialinės rizikos šeimomis*. Prieiga per internetą: https://www.lvb.lt/prim-explore/fulldisplay?docid=ELABAETD15060100&context=L&vid=ELABA&lang=lt_LT&search_scope=eLABa&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=default_tab&query=any,contains,raskauskien%C4%97%20Socialinio%20darbuotojo%20veiklos%20analiz%C4%97%20dirbant%20su%20socialin%C4%97s%20rizikos%20%C5%A1eimomis&offset=0
35. Kuprėnaitė, Ž.; Lubienė, J.; Janaudytė, L. (2019). *Riziką patiriančių šeimų socialinių įgūdžių ugdymas – prielaida socialinei reabilitacijai*. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2019~1597237995736/J.04~2019~1597237995736.pdf>
36. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucija įsigaliojo, 1992. <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
38. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas Nr. IX-1675. (2003). *Valstybės žinios*, 73-3352
39. Lietuvos respublikos seimo nutarimas dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo, 2008 m. birželio 3 d. Nr. X-1569
40. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2022), Veikos ataskaita. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/socialines-paslaugos-ir-socialinis-darbas/kas-yra-socialinis-darbas?lang=lt>
41. Lietuvos respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymas Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymo Nr. A1-

- 141 „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo (2019 m. gruodžio 30 d. Nr. A1-802). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/69139d402b0711ea8f0dfdc2b5879561>
42. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. A1-207 „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“. (Tin., 2004, Nr. 9-254).
43. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios. (2006). Nr. 17–589
44. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2017 metų veiklos ataskaita Nr. 4–19. (2018). Vilnius. <http://www.vaikoteises.lt/vaiko-teisiu-apsauga/socialine-rizika/>
45. Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas (2017). Prieiga per internetą: <https://www.lsd.lt/wp-content/uploads/2020/01/LSDA-Etikos-kodeksas-2017-05-26.pdf>
46. Mikulėnaitė, B. (2012). *Sėkmingi socialinio darbuotojo – kliento santykiai: kliento perspektyva*. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/28912240-e1c2-4450-8acf-2f0a794444b3/details>
47. Osewska, & Lombaerts, H. (2008). *Šeima ir šeimos katechezė šių dienų Europoje. Klausimo diversifikavimas. Acta Paedagogica Vilnensia*, 20(20), 225–243. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2008.20.7530>
48. Pangonytė, & Perkumienė, D. (2015). *Santuokos ir šeimos samprata bei socialinė reikšmė*. Verslo aktualijos būsimųjų specialistų požiūriu 2015 = Business issues from the future specialist point of view 2015: tarptautinė mokslinė konferencija, Kaunas, 2015 kovo 19 d.: straipsnių rinkinys. D. 2 / Kauno kolegija. Vadybos ir ekonomikos fakultetas.
49. Pivorienė, J., & Abeciūnaitė, B. (2010). *Individualaus ir grupinio socialinio darbo metodų derinimas dirbant su vaikais iš rizikos šeimų vaikų dienos centruose*. Social Inquiry into Well-Being, 9(2), 40-47.
50. Prakapas, R. (2007). *Socialinių darbuotojų santykiai su klientais: vertybinis aspektas*. Socialinis darbas, 6(1). Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/dcf/7_prakapas.pdf
51. Raslavičienė G. (2001). *Pažeisti socialiniai ryšiai ir vaikų psichoemocinė sveikata*. Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos: mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas p. 451-456.

52. Repetti R. L.; Taylor S. E.; Seeman T. E. (2002) *Risky Families: Family Social Environments and the Mental and Physical Health of Offspring*. In: Psychological Bulletin [online] 2002, Vol. 128, No. 2, 330–366. Prieiga per internetą: <http://repettilab.psych.ucla.edu/repetti%20taylor%20seeman%202002.pdf>
53. Rimkus, V. (2015). *Neapibrėžtumo aspektai socialiniame darbe*. Prieiga per internetą: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/view/1053>
54. Robbins, D. (2016). *Families and Children*. Prieiga per internetą: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/famp.12230>
55. Rollins, W. (2019). *Social Worker–Client Relationships: Social Worker Perspectives*. Australian Social Work. Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0312407X.2019.1669687>
56. Sadauskas, & Leliūgienė, I. (2012). *Mokomosios socialinio darbo praktikos bendruomenėje veiksniai: praktikos užduočių vertinimas*. Socialinis Darbas, 11(2), 355–366.
57. Saint-Jacques, M. C.; Turcotte, D. and Pouliot, E. (2018). *Adopting a Strengths Perspective in Social Work Practice with Families in Difficulty: From Theory to Practice*. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1606/1044-3894.3926>.
58. Sakavickienė, G. (2014). *Socialinio pedagogo darbo su socialinės rizikos šeimomis būdai*. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2131824/datastreams/MAIN/content>
59. Senkevičienė, S. (2018). *Socialinio darbuotojo patiriamos problemos dirbant su socialinės rizikos šeimomis*.
60. Stasiūnaitienė, E., & Mažeikaitė, S. (2015). *Socialinio darbuotojo patiriamos problemos dirbant su socialinės rizikos šeimomis*. Sveikatos mokslai, 25(5), 13-17.
61. Statistikos departamentas (2022). *Vaikų skaičius socialinės rizikos šeimose metų pabaigoje*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R551#/>
62. Stremauskienė, R., & Žibėnienė, G. (2019). *Socialinių darbuotojų, dirbančių Vilniuje su socialinės rizikos šeimomis ir teikiančių joms socialines paslaugas, patiriami sunkumai*.
63. Stremauskienė, R., Žibėnienė, G. (2014). *Socialinių darbuotojų, dirbančių Vilniuje su socialinės rizikos šeimomis ir teikiančių joms socialines paslaugas, patiriami sunkumai*. Socialinis ugdymas/ Socialinės inovacijos socialinių industrijų plėtrai, t. 39, Nr. 3, p. 86–98.

64. Švedaitė, B., & Gevorgianienė, V. (2011). *Socialinių darbuotojų moralinės dilemos dirbant su sunkiai pasiekiamais klientais: tarptautinis kokybinis tyrimas*. Socialinis darbas: patirtis ir metodai, (8), 39-56.
65. Taljūnaitė M. (2004) *Pilietybė ir socialinė atskirtis šiuolaikinėje Europoje*. Filosofija. Sociologija. Prieiga per internetą: http://images.katalogas.lt/maleidykla/fil44/Fil046_049.pdf
66. Thesis, M. (2020). *Collaboration among Social Work Specialists and Families at Long-Term Social Risk*. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:85939866/>
67. Tījūnėlienė O. (2016). *Šeima – pašauktasis religinio vaikų auklėjimo veiksnys*. Acta Paedagogica Vilnensia, 7. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2000.07.9481>
68. Tumelis (2001). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
69. Vaičekauskaitė G. (2018). *Atvejo vadybos teisinis reguliavimas*. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/VTAS-centralizacija/A_V_%20tvarkos%20aprasas.pdf
70. Varžinskienė, L., Vyšniauskytė –Rimkienė, J., Motiečienė, R. (2013). *Darbo su socialinės rizikos šeimomis tarpsektorinės komandos modelis pirminės sveikatos priežiūros sistemoje*. Kaunas.
71. Vasiliauskas, & Vasiliauskiene, V. (2022). *The concept of family in Lithuanian legislation*. Soter.
72. Vazonienė, G., Kiaušienė, I. (2018). Social Infrastructure Services for Promoting Local Community Wellbeing in Lithuania. *European Countryside*, 10, 340 - 354.
73. Vazonienė, G., Pakeltienė, R. (2017). Methods for the Assessment of Rural Social Infrastructure Needs. *European Countryside*, 9, 526 - 540.
74. Virbalienė, A. (2018). *Socialinės rizikos paauglių orumo palaikymas socialinio darbuotojo veiklos praktikoje*. Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose, 1(13), 93-102.
75. Vyšniauskytė-Rimkienė J., Liobikienė T. N. (2010). *Gebėjimai socialinio darbo praktikoje*. Kaunas.
76. Žibaitis R. (1995). *Šeima ir asmenybės ugdymas*// Vilnius: Filosofijos ir sociologijos institutas, p. 6
77. Žibėnienė, G., & Mikniūtė, A. (2016). Socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, požiūris į profesinę riziką. *Socialinis darbas*, 14(2), 148-161.
78. Žydzūnaitė, V. ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodas*. Vilnius.

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tema: socialinis darbas su riziką patiriančiomis šeimomis: santykių kūrimo patirtys. Socialinio darbo magistro studijų programos baigiamasis darbas. Darbo vadovas prof. dr. Valdonė Indrašienė. Mykolo Romerio universitetas, Utena, 2023.

Lietuvos ir užsienio mokslininkai savo darbuose analizuoja įvairius socialinio darbo su riziką patiriančiomis šeimomis aspektus. Analizuoti socialinių darbuotojų sunkumai teikiant socialines paslaugas šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius (Stremauskienė ir Žibėnienė, 2014; Kraskauskienė, 2015); socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų įsitraukimas į neformalųjį ugdymosi procesą (Augutavičius, 2019); socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinių problemų turinčiomis šeimomis patiriama profesinė rizika (Žibėnienė ir Mikniūtė, 2016).

Taip pat analizuotas socialinio darbuotojo vaidmuo teikiant pagalbą šeimai (Budrytė ir Kasnauskienė, 2017; Robbins, 2016; Saint-Jacques, Turcotte, and Pouliot, 2018) bei socialinės pagalbos organizavimas šeimose, patiriančiose socialinę riziką (Kavaliauskienė, 2014; Thesis, 2020). Šeimos įgalinimas, pažvelgiant į įvairius socialinius veiksnius analizuotas lietuvių autorių (Dvarionas, Motiečienė, Ruškus, Mažeikienė, Naujanienė, 2014; Sakavickienė, 2014) bei analizuotas ir mediatoriaus vaidmuo socialinio darbo profesinės veiklos kontekste (Raupienė Kavaliauskienė, 2021). Neapibrėžtumo aspektai socialiniame darbe (Rimkus, 2015) ir socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjų tarpusavio santykiai (Prakapas, 2007; Crowter ir Cown, 2011).

Darbo tikslas. Atskleisti socialinio darbuotojo tarpusavio santykių su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti teorinius riziką patiriančių šeimų aspektus;
2. Identifikuoti socialinio darbo ypatumus su riziką patiriančiomis šeimomis;
3. Atskleisti socialinių darbuotojų santykių kūrimo patirtis dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis.

Tiriamieji. 7 Socialiniai darbuotojai, tiesiogiai dirbantys su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, kurių darbo patirtis ne mažiau nei 5 metai.

Metodikos:

1. Mokslinės literatūros ir dokumentų lyginamoji analizė, apibendrinimas bei interpretavimas.
2. Tyrimo duomenų rinkimo metodas - giluminis interviu).
3. Tyrimo duomenų apdorojimo metodas - Kokybinė turinio (content) analizė.

Tyrimo rezultatai:

1. Išanalizavus tarpusavio santykių svarbą socialinio darbo procese galima daryti išvadą, kad santykių kūrimas, galimas per pozityvią komunikaciją, tarpasmeninio ryšio užmezgimą, kompetentingumą, asmenines savybės bei elgesio nuostatas. Santykio palaikymo kontekste su socialinę riziką patiriančia šeima labai svarbu: pagarba bendravime, empatija, paprastas kontaktas, atsitraukimas ir nusileidimas, turimos kompetencijos, asmeninės savybės, pagalbos teikimas, palaikymas ir šeimos noras spręsti problemas

2. Išanalizavus socialinių darbuotojų santykių kūrimo patirtis dirbant su riziką patiriančiomis šeimomis galima daryti išvadą, kad santykių kūrimas, anot tyrime dalyvavusių dalyvių, galimas per pozityvią komunikaciją, tarpasmeninio ryšio užmezgimą, kompetentingumą, asmenines savybės bei elgesio nuostatas. Santykio palaikymo kontekste labai svarbu: pagarba bendravime, empatija, paprastas kontaktas, atsitraukimas ir nusileidimas, turimos kompetencijos, asmeninės savybės, pagalbos teikimas, palaikymas ir šeimos noras spręsti problemas. Poveikis šeimai kontekste svarbūs veiksniai ir padėkos jausmas, ugdymas, socializacijos procesas, problemų pripažinimas ir pagalbos priėmimas, ilgalaikio kontakto užmezgimas bei šeimos požiūrio keitimas.

Raktiniai žodžiai: Socialinę riziką patirianti šeima, socialinės rizikos veiksniai, socialinis darbuotojas, socialinio darbuotojo funkcijos, socialinis darbas.

SUMMARY

Topic Title: Social Work with At-Risk Families: Experiences in Building Relationships. Thesis for the Master of Social Work degree programme. Thesis supervisor Assoc. prof. dr. Valdonė Indrašienė. Mykolas Romeris University, Utena, 2023.

In their work, Lithuanian and foreign researchers analyze various aspects of social work with families at risk. The difficulties of social workers in providing social services to families experiencing social risk factors were analyzed (Stremauskienė and Žibėnienė, 2014; Kraskauskienė, 2015); involvement of families experiencing social risk factors in the informal education process (Augutavičius, 2019); professional risk experienced by social workers working with families with social problems (Žibėtienė and Mikniūtė, 2016).

The role of the social worker in providing assistance to the family was also analyzed (Budrytė and Kasnauskienė, 2017; Robbins, 2016; Saint-Jacques, Turcotte, and Pouliot, 2018) and the organization of social assistance in families experiencing social risk (Kavaliauskienė, 2014; Thesis, 2020). Family empowerment, looking at various social factors, was analyzed by Lithuanian authors (Dvarionas, Motiečienė, Ruškus, Mažeikienė, Naujanienė, 2014; Sakavikkienė, 2014) and the role of the mediator in the context of social work professional activity was also analyzed (Raupienė Kavaliauskienė, 2021). Aspects of uncertainty in social work (Rimkus; 2015) and relationships between social workers and service recipients (Prakapas, 2007; Crowter and Cown, 2011).

Work objective. To reveal the peculiarities of the social worker's mutual relations with families experiencing social risk.

Work tasks:

1. Analyze the theoretical aspects of families at risk;
2. To identify the characteristics of social work with at-risk families;
4. To reveal the experience of social workers in building relationships when working with families at risk.

Subjects. 7 Social workers working directly with families experiencing social risk, with at least 5 years of work experience.

Methodologies:

1. Comparative analysis, summarization and interpretation of scientific literature and documents.
2. Research data collection method - in-depth interview).
3. Research data processing method - Qualitative content analysis.

Research results:

1. After analyzing the importance of interpersonal relationships in the process of social work, it can be concluded that the creation of relationships is possible through positive communication, establishing interpersonal relationships, competence, personal qualities and behavioral attitudes. In the context of maintaining a relationship with a family experiencing social risk, the following are very important: respect in communication, empathy, easy contact, withdrawal and compromise, available competences, personal qualities, providing help, support and the family's willingness to solve problems

2. After analyzing the experience of social workers in building relationships when working with families at risk, it can be concluded that building relationships, according to the participants in the study, is possible through positive communication, establishing interpersonal relationships, competence, personal qualities and behavioral attitudes. In the context of maintaining a relationship, the following are very important: respect in communication, empathy, easy contact, withdrawal and compromise, available competences, personal qualities, providing help, support and the family's willingness to solve problems. Impact on the family in the context of important factors and feeling of gratitude, education, socialization process, recognition of problems and acceptance of help, establishment of long-term contact and change of family attitude.

Keywords: Family experiencing social risk, social risk factors, social worker, functions of social worker, social work.

INTERVIŲ KLAUSIMAI

- 1. Kaip jūs kuriate santykius su šeima patiriančias socialinę riziką Papasakokite kokį nors konkretų ar Jums įprastą atvejį kaip Jūs užmezgate kontaktą su šeima patiriančia socialinę riziką.**

Papildomi klausimai:

Nuo ko pradodate bendravimą?

Kaip suprantate, kad pavyko užmegzti kontaktą?

Ką darote, jei nepavyksta užmegzti kontakto?

- 2. Kaip toliau inicijuojate ar palaikote ryšį su šeima?**

Papildomi klausimai:

Ko siekiate, būdamas santykyje su šeima patiriančią socialinę riziką?

Kas Jums padeda kurti santykius su šeima patiriančia socialinę riziką?

Kas jums trukdo tuos santykius kurti? Gal galite iliustruoti pavyzdžiais iš savo praktikos?

Kas jums sekasi būnant santykiuose su šeima patiriančios socialinę riziką? Gal galėtumėte pateikti pavyzdžių?

- 3. Jūsų nuomone, kokį poveikį Jūs darote šeimai patiriančiai socialinę riziką? Pateikite pavyzdį, kaip šis poveikis pasireiškė šeimai?**

Papildomi klausimai:

Kiek svarbus tarpusavio ryšys su šeima šiam poveikiui? Kaip tai pasireiškia? Gal galite papasakoti kokį nors konkretų atvejį?

Kodėl Jums svarbu / nesvarbu kurti santykius su šeima patiriančia socialinę riziką?

Kaip atpažįstate, kad šeima patirianti socialinę riziką pasitiki Jumis?

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Bendravimas	Santykių kūrimas per pozityvią komunikaciją	„<...> stengiamasi kuo daugiau bendrauti, sužinoti. Analizuojamos aplinkybės, dėl ko įvyko ta situacija, ko pasekoje šeima buvo įrašyta į šeimų, patiriančių socialinę riziką sąrašą. Svarbu užmegzti pirmąjį kontaktą, kad šeimai galėtų padėti“ (TD1)
		„<...> santykio kūrimas prasideda nuo pasisveikinimo ir susipažinimo bei bendravimo“ (TD3)
		„<...> rasti kažką teigiamo jų gyvenime, už ką galima pagirti ir stengtis pamotyvuoti“ (TD3)
		„<...> nekaltinti, nevertinti žmogaus ir nedemonstruoti galios“ (TD3).
		„<...> Santykis yra kuriamas ne tik bendraujant kažkokiais probleminiais klausimais, bet ir tiesiog natūraliai domintis vaikų mokslo pasiekimais, jų užklasine veikla, bendravimu su kitu tėvu kai šeima gyvena skyrium“ (TD6)
		„<...> asmuo tiesiog matuojasi socialines kauke, kuriomis siekiama neparodyti pažeidžiamumo bei stengiamasi atsiriboti nuo problemų. Tokios šeimos demokstruoja tai ko iš tikrųjų nėra. Kodėl? Sunku atsakyti. Matyt tai kaukė, kuri leidžia jaustis“ (TD4)
		„<...> bendraujant svarbu parinkti savo verbalinę ir neverbalinę kalbą, t.y. suprasti kur reikia paliesti, kur reikia temą pakeisti. Tai svarbu dėl noro „prieiti“ ir suprasti jų skausmus bei jų identifikuoti elgseną“ (TD6)
		„<...> ryšio užmezgimas prasideda nuo kliento kūno kalbos analizės. Socialinę riziką patiriančių šeimų kūno kalba labai padrika bei prieštaraujanti tam, kas sakoma žodžiais. Toks nesutapimas priverčia socialinį darbuotoją gilintis į detales bei sieti su išgyvenimais“ (TD7)
		„<...> pradedant bendrauti vertinamas asmens noras ir nusiteikimas atsiverti socialiniam darbuotojui, bendradarbiavimui bei pagalbos priėmimui. Socialinis darbuotojas stebi viską: aplinką, asmenį elgesį bendravimo apimtyje, asmenų tarpusavio elgesį, asmenų elgesį su nepilnamečiais vaikais ir kt.“ (TD7)
	Santykio kūrimas per tarpasmeninio ryšio užmezgimą	„<...> neparodau, kad aš esu darbuotojas. Aš esu draugas, galintis padėti. Tokią žinutę skleidžiu kiekvienam klientui. Svarbu, kad jis suprastų, jog asmeninis atsiskleidimas vyksta abipusis“ (TD1)
		„<...> jei jau atvykome į šeimą, reiškia pagalba jei būtina. Tad stengiuosi, kad asmuo pats identifikuotų problemą bei stengiuosi, kad jis pats įvardintų sprendimo būdus. Kai tai asmuo supranta, jis suvokia, kad priešais sėdintis socialinis darbuotojas jam gali padėti“ (TD4)
		„<...> kartais šeimai tenka priminti, kad kuo mažiau bus nesklandumų, tuo darbas duos geresnius rezultatus. Toks priminimas būtinas, nes dažnai jaučiu pasipriešinimą, kad lėndu į jų teritoriją, kad gyvena gerai, o dabar aš braunuosi,

		kad jei jiems gerai, tai ko dabar man lysti, ko dabar trukdyti juos savo atėjimu“ (TD4) „<...> Nuo situacijos priklauso pats sudėtingumas, bet kelis kartus yra tekę priminti, kad bendravimas turi būti sklandus, kitaip negalėsiu Jums pagelbėti. Sklandų bendravimą turiu priminti dar ir dėl to, kad toje situacijoje būtume lygūs. Socialinę riziką patiriantys asmenys dažnai nori būti aukščiau visko, parodyti savo galią ir savitą tos situacijos valdymą jiems parankia kryptimi“ (TD5)
Demonstruojant pavyzdį	Santykio kūrimas demonstruojant pagarbą	„<...> visą laiką elgiuosi taip, kaip norėčiau, kad elgtųsi su manimi, t.y. pagarbiai“ (TD5) „<...> visame bendravime turi vyrauti pagarba, nepriklausomai ar tai žmonės išsilavinę, turintys darbus ar net užimantys aukštas pareigas. Pagarba, kaip vertybė būtina visose gyvenimo srityse. Bet būtent su tokiomis šeimomis pagarbos demonstravimas padeda užmegzti pirmąjį kontaktą. Kodėl taip yra? Na, mana, tai siejama su tuo, jog nuo tokių šeimų nususuka artimieji ir draugai. O štai socialinis darbuotojas tas, kuris pagarbiu elgesiu „paperka“ šeimą ar atskirus jos narius atsivėrimui.“(TD7) „<...> pagarbūs elgesys bei žmogiškas bendravimas turėtų būti kiekvieno socialinio prioritetas. Pastaroji vertybė turi būti viena iš prioritetinių dirbant socialinį darbą. Šios vertybės dėka, socialinę riziką patiriantis asmuo gali jaustis lygiu. Tai gretina socialinių paslaugų teikimą bei verčia manyti, jog riziką patiriantis asmuo nori keisti savo gyvenimą“(TD1) „<...> Visas bendravimas prasideda nuo pagarbos. Ar būna kitaip? Tikrai taip. Tada tenka priminti, kad jei aš elgiuosi pagarbiai, reikia, kad ir su manimi būtų elgiamasi pagarbiai. Ir tenka pastebėti, jog tai priverčia susimastyti ir apgalvoti jų pačių elgesį. Bet pasitaiko, kad toks pagarba elgesio grįstų normų priminimas galima ir kelis kartus. Dažnu atveju tai priklauso nuo pačios šeimos ir išankstinių nuostatų“ (TD3) „<...> atvirumas, pagarba, empatija, užuojauta, padėsinimas labai padeda priartėti prie šeimos bei suprasti jų problemas. Tai turi ne tik deklaruoti, bet ir taikyti savo elgesyje visame bendravime“ (TD5)
		„<...> pradedant bendradarbiavimą bei užmezgant kontaktą labai svarbu neišprovokuoti konflikto. Jį gali sukelti mažiausios smulkmenos. Taip yra todėl, kad socialinę riziką patiriantys asmenys mano, jog visas pasaulis sukasi tik apie juos, ir yra svarbiausi. Socialinis darbuotojas turi laviruoti tarp to, ką gali ir tarp to, ko negali. Tokiose situacijose kiekvienas neigiamas atsakymas provokuoja potencialų konfliktą iš socialinę riziką patiriančios šeimos pusės. Tada socialinis darbuotojas savo elgsena konkrečioje situacijoje“ (TD2) „<...> pirmojo kontakto metu stengiamasi išvengti jų (socialinę riziką patiriančių asmenų) teigiamas savybes. Tokia socialinio darbuotojo elgesio forma, kai su socialinę
	Santykio kūrimas demonstruojant elgseną	

		riziką patiriančia šeima elgiamasi motyvuojant bei skatinant yra teigiamo pobūdžio.“ (TD3)
		„<...> socialinis darbuotojas savo kūno kalba negali iššaukti konflikto. Tai, kaip elgiasi socialinis darbuotojas dažnu atveju priklauso kaip toliau rutuliosis santykiai su šeima“ (TD6)
		„<...> labai svarbus emocijų valdymas, greita reakcija bei šeimos įtraukimas į įvairias veiklas, tokias kaip namų ruošą, vaikų priežiūra, socializacija ir kt. kaip tai padaryti? Tai galima rodyti savo pavyzdžiu, pavyzdžiui sakyti: eikime, aš jums padėsi išsiplauti indus“ (TD3)
		„<...> svarbu būti arti tokio žmogaus ir padėti jam reikiamu metu. Padėti galima pasiūlant padėti susitvarkyti kieme ar siūlant padėti pagaminti grįžtantiems vaikams vakarienę“ (TD4)
		„<...> socialinis darbuotojas yra tam, kad galėtų padėti, padėti savo pavyzdžiu. Taip yra todėl, kad tokių klientų įgūdžiai tvarkytis būna nuėję į antraeilį planą. Aš tą darau pirmojo susitikimo metu, nes tada galima labiau pažinti šeimą ir nebelieką barjerų“ (TD5)
		„<...> Ir kartais tas profesinis santykis pasidaro kaip ir asmeninis, nes dirbi su šeima, tu ją pažįsti, tu tvarkai jų namus, tu žaidi su jų vaikais, tu kartu ruoši namų darbus ir kt. Tokiu elgesiu stengiesi parodyti, kad socialinę riziką patiriančios šeimos turi įsipareigojimus namams bei šeimoje esantiems vaikams“ (TD5)
		„<...> šeimų patiriančių socialinę riziką ryšio užmezgimas su socialiniu darbuotoju yra tarsi stigma, t.y. labai formalus, tarsi paremtas skirstymu bei bausmėmis. Socialinis darbuotojas turi priartėti prie šeimos. Ir kuo greičiau tai pasieks, tuo pagalba bus suteikta greičiau. Ir tai dažnu atveju priklauso nuo to, kaip socialinis darbuotojas elgiasi toje situacijoje“ (TD7)
		„<...> tinkamas bendravimas, poelgių analizė, reakcija bei pagalbos siūlymas padeda kurti santykį. Dažniausiai tai siejama su socialinio darbuotojo tinkamu funkcijų vykdymu bei jo elgesiu konkrečioje situacijoje konkrečiu laiku“ (TD1)
		„<...> tai, kad nepasitaiko nesklandumų, tik padeda santykių kūrimo procese su socialinę riziką patiriančia šeima. O situacijų būna įvairių. Dažnu atveju tai susiję su papildomais asmenimis, dažniausiai taip pat patiriančiais socialinės rizikos veiksniais“ (TD1)
		„<...> Nuo situacijos priklauso, bet kelis kartus yra tekę priminti, kad bendravimas turi būti sklandus, kitaip negalėsiu Jums pagelbėti“ (TD5)
Santykio palaikymas per išorinį vertinimą	Santykis palaikomas išreiškiamu verbaliniu kontaktu	„<...> ryšio (su socialinę riziką patiriančia šeima) palaikymas vyksta žodinio bendravimo pagalba: telefonu ar susitikus gyvai. Socialinis darbuotojas riziką patiriančią šeimą skatina ne tik kalbėti bei išsakyti savo nuomonę, bet kartu skatinama jausmų išsakymui žodžiu. Tai svarbu dėl to, kad socialinis darbuotojas gali suprasti priežastis bei taip

		nusimatyti potencialias pasekmes įgyvendinant socialinių priemonių planą“ (TD1)
		„<...> būtina kalbėti, kalbėti ir kalbėti. Socialinis darbuotojas gali matyti, kad asmuo jaučiasi nepatogiai, bet kodėl taip yra jis gali tik numanyti. Tačiau tikrosios priežastys gali būti identifikuojamos tada kai jos konkrečiai išsakomos. Socialiniai darbuotojai paprastai čia patiria iššūkį, nes asmenys dažnai būna uždari ir nėra linkę atvirai kalbėti“ (TD3)
		„<...> jei socialinis darbuotojas negeba komunikuoti, t.y. išsakyti savo nuomonę bei kartu išklausti klientą, tai jis nebus tas, kuris spręs šeimos problemas“ (TD2)
		„<...> tiek santykio užmezgimui, tiek ir palaikymui būtina komunikacija. Be jos, nei iš vietos. Pastebima, kad asmenys paprastai nebūna linkę išsipasakoti. Jei socialinis darbuotojas neras būdo kaip prieiti, tai jokio rezultato nebus. Pats priėjimo faktas greičiausiai ir geriausiai veikia kalant su asmeniu, su jo aplinkos žmonėmis su šeimos nariais“ (TD7)
		„<...> svarbu prakalbinti asmenis, kad sužinoti kaip jie jaučiasi. Yra tikrų atvejų, kai užmezgant santykį buvo sunku prakalbinti, nenorėjo įsileisti į namus, o vėliau jau sunku kur ir beįsiterpti“ (TD2)
		„<...> socialinę riziką patiriančios šeimos dažnai būna uždaros, nes niekas nenori su jomis bendrauti. Prakalbinti būna iš ties sunku. Tačiau po truputį galima pelnyti šeimos nuolankumą ir taip priversti šeimą atsiverti bei bendrauti“ (TD4)
		„<...> atvirumas ir tiesos sakymas leidžia šeimai greičiau prisileisti socialinį darbuotoją, padeda greičiau atsiskleisti“ (TD5)
		„<...> kalbi su šeima ir matai kaip meluoja. Ir tokie atvejai nėra tik pavieniai. Melą paprastai traktuojame kaip norą pasirodyti geriau nei yra. Bet kaip gimsta melas? Jei leidi meluoti ir to atviromis kortomis neišsakai tai toliau melo bus tik daugiau“ (TD6)
		„<...> aš paprastai stengiuosi palikti žinutę, kad melu dar nei vienas rezultatas nebuvo pasiektas. Ir melu galima apgauti socialinį darbuotoją, bet tai problemas tik gilina“ (TD3)
		„<...> socialinio darbuotojo didžiausia siekiamybė su visais (klientais) užmegzti kontaktą bei išlaikyti šiltą komunikaciją. Tai nepadaroma per vieną dieną. Tai sunkus darbas, kurio rezultatas pas vienus būna greitesnis, pas kitus ne toks greitas.“ (TD2)
Santykis palaikomas paprastu kontaktu		„<...> Su impulsyviomis šeimos situacija sunkesnė. Socialiniam darbuotojui sunku dirbti. Būna agresyviai nusiteikę, bet tada valdai situaciją. Ar bent jau stengiesi. Bet pats bendravimas būna grįstas daugybiniu ir nuolatinio priėjimu ir paprasto kontakto, būti bendravimui užmezgimu“ (TD2)
		„<...> geriausiai palaikyti tarpusavio kontaktą padeda galios nedemonstravimas, nežeminimas bei nesmerkimas“ (TD3)

		„<...> kalbėjimas jų kalba tik sustiprina santykį. galima kalbėti aukštomis frazėmis ir tai geba socialiniai darbuotojai. Tačiau tai tik didina atotrūkį ir ilgina komunikacijos procesą“ (TD3)
		„<...> santykis turi būti palaikomas ir su šeimos vaikais. Su jais bendravimas paprastai vyksta negirdint tėvams. Tėvai paprastai atsiveria daugiau, kai mato, kad vaikams tu gali padėti ir jau tą darai savo buvimu“ (TD4)
		„<...> elkis su kitu taip, kaip norėtum, kad su tavimi elgtųsi. Tai taisyklė, kuri galioje ko ne visose gyvenimo srityse siekiant paprasto bendravimo“ (TD6)
		„<...> taikomi metodai yra pagal socialinio darbuotojo išradingumą, išmonę bei į šeimos įsigilinimą. Nes tikrai nėra vienodų šeimų. Vieniems reikia daugiau švelnesniais metodais palaikyti kontaktą, o kitiems reikalinga tokių ir griežtesnių“ (TD1)
		„<...> draugiškas bei paprastas kontaktas leidžia šeimai atsiskleisti bei įvardinti ir kitas šeimoje esančias problemas“ (TD3)
		„<...> šeimos nusiteikimas priimti ar nepriimti pagalbą taip pat laikomas svarbiu santykių vystymo aspektu“ (TD5)
		„<...> su vaikais bendrauti paprasčiau nei su jų tėvais. O kai užmezgi kontaktą su vaikais, atsiranda noras greičiau santykius vystyti ir su tėvais“ (TD7)
	Santykis palaikomas atsitraukimu ir nusileidimu	„<...> negali visur ir visada taikyti vieno darbo principo. Su vienais kontaktas palaikomas lengvai, su kitais jaučiamas pasipriešinimas. Taip su vienais reikalingas griežtesnis bendravimas, o su kitais ne toks griežtas. Vieniems reikalinga nuolatinė ir griežta kontrolė, o kiti geba gyventi savarankiškai be kontrolės. Vieniems reikia nusileidimo ir nuolaidžiavimo, kitiems svarbu griežtumas“ (TD2)
		„<...> tada prasideda žaidimas: bandai prieiti ir vėl atsitrauki, vėl bandai prieiti ir vėl atsitrauki. R tokių kartų gali būti labai daug, kol gauni reikiamą rezultatą“ (TD3)
		„<...> be sugebėjimo atsitraukti, svarbu mokėti nusileisti. Tai padeda darbo su šeima kontekste bei pasiekiamas rezultatas. Svarbu pabrėžti ir tai, kad dažnai tai būna ilgas gerias“ (TD2)
		„<...> barjeras kontakto palaikymui yra alkoholis, dėl to šeima nesistengia, nevykdo planų, vengia bendradarbiauti arba daryti kažkokius teigiamus pokyčius. Čia svarbus atsitraukimas, kuris leidžia asmenims nurimti ir permastyti“ (TD3)
		„<...> didinti kontrolę bei didinti lankymąsi tose šeimose reiškia pasekmes, t.y. pradedami lėti žingsniai rezultato linkme“ (TD3)
		„<...> Kaip trikdį spręsti šeimos problemas galima įvardinti problemų nepripažinimas. Ir čia nieko nepakeisi. Turi turėti kantrybės, mokėti atsitraukti ir po kurio laiko vėl pradėti spręsti problemą“ (TD5)
		„<...> siekis, kad asmuo atsivertų yra svarbiausias santykių vystymo kontekste“ (TD6)

		„<...> Kaip barjerą galima įvardinti neigiamą santykį iš šeimos pusės ir jų nusistatymą prieš socialinius darbuotojus. Nusileidimas tam tikrose situacijose yra socialinio darbuotojo savybė bei gebėjimas tą santykį išlaikyti bei su šeima dirbti toliau“ (TD6)
		„<...> prieš tai dirbę socialinės darbuotojos naudojo įsakmų toną ir to pasekoje šeima atmesdavo pagalbą bei „nedege“ noru bendradarbiauti. Bet aš dirbau kitaip, aš buvau linkusi kartais likti nuošalyje, kartais priartėti. Toks epizodinis atsitraukimas vyko gan dažnai“ (TD6)
		„<...> Kaip trukdį santykių palaikymo su socialinę riziką patiriančia šeima įvardino biolaukų nesutapimą. Taip, tai barjeras. Bet tik socialinio darbuotojo išmonė bei darbo metodika leidžia išdirbti metodą, kuriuo galima išspręsti problemą. Dažnu atveju taikomas nusileidimas bei asmenims parodymas, kad dabar nusileidžiu aš, bet tik tam, kad parodyti, jog klystate“ (TD7)
	Santykis palaikomas taikant įvairias strategijas	„<...> Kita svarbi savybė, kuri būtina socialinio darbuotojo darbe yra stresinių situacija valdymas, kurių pagalba turima patirtis padeda spręsti problemas. Ši kompetencija padeda sudėtingose situacijose nepasimesti ir rasti sprendimus“ (TD7)
		„<...> Derybų metodas bendradarbiaujant yra vienas sėkmingiausių, nes tada galima parodyti, kad kažkiek nusileidžiu aš, bet turi nusileisti ir tu“ (TD6)
		„<...> Gebėjimas dirbti vienam, bet taip pat gebėjimas dirbti komandoje. Ši kompetencija rodo, kad su šeima dirbi vienas. Tačiau yra ir kitos socialinio darbuotojo funkcijos, tokios kaip projektinės veikos, kur reikia papildomo organizavimo bei kitų komandos narių sutelkimo. Tai leidžia ugdyti gebėjimą dirbti prisitaikant prie aplinkos“ (TD7)
Santykio palaikymas per asmenines nuostatas	Santykio palaikymas demonstruojant empatiją	„<...> ryšio palaikymas vyksta per nuoširdumo prizmę“ (TD1)
		„<...> kiekvienoje situacijose modeliuojama greita socialinio darbuotojo reakcija. Ji paprastai priklauso nuo to, kaip šeima bendrauja po pirmosios pažinties. Bet empatija čia labai reikalinga. Jos pagalba teikiama parama bei socialinės paslaugos labai pasveriamos“ (TD4)
		„<...> mano nuomone, empatiškumas yra pats svarbiausias. Svarbu, kad jis būtų nukreiptas siekiant pagalbos bei paramos suteikimo“ (TD5)
		„<...> nėra nei dienos, kad nesuprasčiau savo klientų bei jų poelgių. Taip, tai empatija. Ji su manimi kiekvieną dieną ir kiekvienoje situacijoje. Be jos nebūna nei dienos.“ (TD6)
		„<...> šiltas kontaktas, atjauta bei gebėjimas juos suprasti jų situacijose bei problemose padeda plėtoti kontaktą“ (TD3)
		„<...> žmogaus baimė, kad jo socialinė aplinka pastebės, kad darbuotojas pas jį lankosi. Galvoja, ką žmonės pasakys, pagalvos ir bijo žmonių, tų nuostatų išankstinių, nuomonės“ (TD4)
		„<...> stengiuosi, kad asmuo suprastų, jog tai yra bendras darbas ir be bendravimo mes nieko nepasieksime. Bet tai

		sunkus procesas. Tikrai ne visos šeimos tai supranta. O kai kurios šeimos tai supranta tik po kurio laiko. O su laiku pradeda surasti, kad bet kuris socialinis darbuotojas darys tą patį ir naudinga pasinaudoti pagalba jei jau socialinis darbuotojas yra atsiųstas į pagalbą.“ (TD4)
	Asmeninių savybių įtaka santykio palaikymui	„<...> labai svarbu kantrybė. Socialinis darbuotojas turi būti kantrus, nes ne visada pavyksta palaikyti ryšį su socialinę riziką patiriančia šeima. Kartais reikia kelis kartus gebėti paklausti, kelis kartus pasiūlyti, kelis kartus priminti“ (TD2)
		„<...> kontakto palaikymas priklauso nuo asmeninių socialinio darbuotojų savybių, t.y. paslaugumas bei geranoriškumas“ (TD1)
		„<...> tai pirmiausia būtinas atvirumas. Ši socialinio darbuotojo savybė padeda ryšio palaikyme su socialinę riziką patiriančia šeima. Kol nesi atviras negali tikėtis atvirumo iš kitos pusės. Ir tas atvirumas iš antrosios pusės turi būti nusipelnomas. Būna įvairių situacijų, bet dažnai tai gali trukti ir kelis mėnesius, kol šeima leidžiasi į atvirą kontaktą“ (TD2)
		„<...> svarbios ir kitos asmeninės savybės, tokios kaip nuoširdumas. Tai dažnai klientai pastebi pirmiausiai. Nuoširdumas nieko nekainuoja, bet jo pagalba galima pasiekti tai ko nesitiki. “ (TD2)
		„<...> socialinio darbuotojo didžiausias plusas visus priimti vienodus ir lygius. Tai savybė, kuomet dirbti tampa lengviau, nes nėra papildomų nuostatų“ (TD3)
		„<...>santykio palaikyme turi būti draugiškumas“. Kai tai supranta ir asmuo, tada bendradarbiavimas tampa produktyvesnis“ (TD3)
		„<...> geriausiai plėtoti tarpusavio santykius padeda galios nedemonstravimas, nežeminimas bei nesmerkimas“ (TD3)
		„<...> siekis sukurti santykius paremtus pagarba, pasitikėjimu bei grįstus pagalba“ (TD7)
		„<...> tarpusavio santykis priklauso nuo pasitikėjimo“ (TD4)
		„<...> pagalbos siūlymas yra kartu siejamas su asmeniniu noru padėti socialinę riziką patiriančiai šeimai“ (TD4)
		„<...> labiausiai padeda mano asmeninės savybės. Tai yra sąžiningumas, pagarbus bendravimas, nuoširdumas. Gebėjimas įsijausti į žmogaus vaidmenį ir suprasti jo situaciją, ir noras padėti, pagelbėti žmogui“(TD4)
		„<...> paprastumas, nuoširdumas, atviras bendravimas su žmogumi, kaip su sau lygiu yra jos santykio su socialinę riziką patiriančios šeimos sėkmės šaltinis“ (TD4)
		„<...> nesmerkimas yra antrasis veiksnys, kuris padeda vystyti santykį“ (TD5)
		„<...> Išankstinės nuostatos, paprastai, trukdo tiek asmeniniuose santykiuose, tiek ir darbe“ (TD5)
		„<...> kantrybė yra viena geriausių asmeninių savybių, kurios dėka galima pasiekti gerus rezultatus su socialinę riziką patiriančia šeima“ (TD7)

		„<...> socialinio darbuotojo vertinamas asmens noras ir nusiteikimas bendravimui, bendradarbiavimui bei pagalbos priėmimui“ (TD7)
		„<...> kartais bendraujant reikia pakelti toną. Tikrai nėra dažna situacija. Pakeltas tonas kiek priverčia susimastyti klientą. Na iš kitos pusės tas tonas ne be reikalo ir pakeliamas. Paprastai taip atsitinka dėl peržengtų ribų“ (TD1)
		„<...> riziką patiriančiai šeimai svarbu draugiški patarimai, bet ne vadovavimas, įsakinėjimas, prievarta“ (TD1)
		„<...> pavyzdžių bei pasekmių metodą, t.y. bendraujant pasakoji kaip nuo to kenčia visa šeima, kaip jaučiasi vaikai, kad vaikai dėl to mokykloje gali patirti patyčias, per jausmus, per kitus išgyvenimus. Ir per visą tai siūlai gydymą“ (TD1)
		„<...> Ta žmogiškumo prizmė paprastai leidžia pasiekti tikslingesnius rezultatus“ (TD4)
		„<...> labai svarbu įvardinti pasekmes, o geriausias to variantas per vaikų prizmę, t.y. kad jie taip pat kenčia šeimoje, kurioje gausu problemų“ (TD2)
	Santykio palaikymas moralinės paramos kontekste	„<...> geram santykiui įtakos tikrai turėjo begalinis noras padėti ir mamos supratimas. Situacija unikali tuo, kad šeimoje augo vaikas su negalia. Būtent tai privertė mane pagalbą teikti dar stipriau“ (TD5)
		„<...> tikėjimas žmogumi, padaršinimas, paskatinimas ir motyvavimas, kad tu gali kažką keisti labai daug reiškia šeimai“ (TD5)
		„<...> siekis yra pagelbėti šeimai taip, kad jie patys galėtų pilnavertiškai gyventi be aplinkinių pagalbos“ (TD5)
		„<...> santykių vystymui labai svarbu teikiant pagalbą duoti kažką materialaus“ (TD6)
		„<...> Bet jei šeima jaučia palaikymą bei nuoširdų norą padėti, ji atsiskleidžia greičiau“ (TD7)
		„<...> šeima linkusi spręsti savo problemas, t.y. jei šeimoje viena iš problemų yra priklausomybės, su tokia šeima kontaktą palaikyti yra kur kas sunkiau“ (TD1)
		„<...> šeima neigia, patys neprisileidžia, nepripažįsta, kad tai problema“ (TD1)
		„<...> atsiranda tarpusavio pasitikėjimas, matomi pirmieji rezultatai, o matant progresą norisi dar geresnių rezultatų“ (TD4)
Socialinio darbuotojo daromas poveikis socialinę riziką patiriančiai šeimai	Padėkos jausmas	„<...> kartu mokomasi nuoširdumo bei padėkos“ (TD1)
		„<...> šeima gauna pozityvų poveikį, siejamą su pasiektais rezultatais. To pasekoje jaučiama padėka ir noras atsidėkoti“ (TD2)
		„<...> visad norėjęs šeimai daryti teigiamą poveikį. Bet ne visada pavyksta. Teigiamas poveikis paprastai pastebimas ir pačios šeimos. Tai geriausiai atspindi rezultatas. O jis paprastai džiugina. To pasekoje padėka žodžiu visada gaunu“ (TD5)

		„<...> tai, kad šeimos padėkoja po suteiktos pagalbos taip pat ugdoma savybė jausti dėkingumą“ (TD4)
	Ugdomasis poveikis	„<...> empatijos kilimas iš socialinio darbuotojo taip pat moko būti atviresniais, dėmesingesniais bei jautresniais“ (TD1) „<...> suteikdamas pagalbą socialinę riziką patiriančiai šeimai ją mokai, kad pagalbą reikia teikti aplinkiniams. Ir tai darai savo pavyzdžiu“ (TD2) „<...> šeima patirianti socialinę riziką kaip naudą gali gauti konsultacijas, emocinę pagalbą bei psichologinę pagalbą“ (TD3) „<...> Suteikiama motyvacija socialinę riziką patiriančiose šeimose, nes juos pagyrus atsiranda tam tikras noras stengtis ir pasiekti dar geresnių rezultatų“ (TD3) „<...> išmokoma gyventi be žalingų įpročių, ypač alkoholio“ (TD1) „<...> teigiamu poveikiu galima laikyti alkoholio atsisakymą“ (TD2)
	Socializacijos procesas	„<...> dalyvavimas įvairiuose renginiuose praplečia akiratį, suteikia bendravimo įgūdžių“ (TD1) „<...> teigiamas poveikis šeimai daromas ją įtraukiant į įvairias veiklas, tokias kaip akcijos, renginiai, vaikų įtraukimas į įvairias veiklas“ (TD6)
	Problemų pripažinimas ir pagalbos priėmimas	„<...> mokoma pripažinti, kad reikia pagalbos, kad kitas gali ją suteikti, kad reikia mokėti ją priimti“ (TD1) „<...> gebėjimas pripažinti savo problemas yra kartu gebėjimas pradėti keistis“ (TD1) „<...> Tai, kad šeima priima pagalbą reiškia, kad pripažįsta savo šeimos problemas“ (TD3) „<...> kai šeima nepripažįsta problemos jai padėti negalima. O kai pakeičia požiūrį ir problemą pripažįsta atsiranda laukiamas rezultatas“ (TD4)
	Ilgalaikio kontakto užmezgimas	„<...> socialinę riziką patiriančiomis šeimomis užmezgamas kontaktas, kuris vėliau tampa kasdienio gyvenimo dalimi“ (TD1) „<...> užmegztas geras santykis stiprina norą bendrauti ne vien darbiniais klausimais“ (TD2) „<...> Nori, nenori, užmezgi tokį kontaktą, kad tos šeimos tampa mūsų gyvenimo dalimi“ (TD6)
	Šeimos požiūrio keitimas	„<...> kartu daroma įtaka vaikų elgesiui, t.y. skatinamas mokymasis, skatinamas dalyvavimas popamokinėse veiklose, skatinama socializacija“ (TD1) „<...> santykio su vaikais užmezgimas taip pat yra pasiekimas“ (TD2) „<...> dažnai jie nebūna visiškai kalti dėl to, kad jie yra tokie. Nes dažnai būna jie patys yra aukos savo tėvų gyvenimo būdo“ (TD3) „<...> svarbu juos atstatyti į pusiausvyrą, parodyti gyvenimo teigiamas puses ir parodyti, kad savo pavyzdžiu jie gali baigti programuoti savo vaikų tokį pati gyvenimo būdą“ (TD3)

		„<...> Teigiamas poveikis atspindi vaikuose. Tai kaip jie bendrauja tik pradėjus dirbti su šeima, ir kokie jie patampo po kelių metų darbo yra labai akivaizdus rezultatas“ (TD5)
		„<...> Higienos palaikymas ir užtikrinimas taip pat gali būti pasekmė, ypač šeimoms, kurios dėl šių problemų įrašytos į socialinę riziką patiriančių šeimų sąrašą“ (TD1)
		„<...> teigiamas poveikis pastebimas šeimose, kuriose trūksta higienos įgūdžių, lyginant rezultatus darbo pradžioje ir darbo pabaigoje. Kaip matai, kad klientai pradeda tvarkytis namuose, atlikdami lauko darbus suprant, kad dirbai ne be reikalo“ (TD5)
		„<...> vienas didžiausių pasiekimų yra šeimos narių tarpusavio santykio gerinimas“ (TD1)
		„<...> tarpusavio santykis šeimoje tarp sutuoktinių, kai jis pagerinamas, taip pat laikoma pasiekimu“ (TD2)
		„<...> šeimos požiūrio keitimas yra viena didžiausių naudų, kurias gali teikti socialinis darbuotojas“ (TD2)
		„<...> pasikeitimai bendravime tarp šeimos narių. Tai yra teigiamas poveikis. Jei iki darbo pradžios santykio beveik nebuvo, tai dirbant su šeima mokome bendrauti ir padėti vieni kitiems“ (TD5)